

T.C.

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ LİSANSÜSTÜ**

HADİS RİVAYETLERİ VE TRANSHÜMANİZM DÜŞÜNCESİ

Hüseyin TANRIVERDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hadis Anabilim Dalı

**Ağustos-2023
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır**

TEZ KABUL VE ONAYI

Hüseyin TANRIVERDİ tarafından hazırlanan “**Hadis Rivayetleri ve Transhümanizm Düşüncesi**” adlı tez çalışması 08/08/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Hadis Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Danışman

Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

Üye

Unvanı Adı SOYADI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TURAN

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Doç. Dr.
SABE Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Hüseyin TANRIVERDİ

Tarih: 08.08.2023

ÖZET
YÜKSEK LİSANS
HADİS RİVAYETLERİ VE TRANSHÜMANİZM DÜŞÜNCESİ

Batman Üniversitesi Lisansüstü
Hadis Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

2023,151

Jüri

Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TURAN

İnsanoğlunun doğasında var olan uzun yaşam ve nihayetinde ölümsüzlük arzusu, semavi dinlerin ahiret vaadi olmasına rağmen bu dünyada bunu elde etmeye çalışan birtakım gruplar ve akımlar olmuştur. Bunlardan bir tanesi de transhümanizmdir. 20. yüzyıl ortalarında çıkan ve 21. yüzyılda bir meydan okuma haline gelen transhümanizm akımı, dini ilgilendiren saha içerisine dahil olmuş ve yaratıcının insana ahirette vadettiği ölümsüzlük vasfını bu dünyada insana entegre etmeye çalışmıştır. İnsanı yaratılış itibarıyla eksik ve kusurlu gören transhümanizm, insan neslinin ıslahına yönelik çalışmalar yürüterek bilim ve teknoloji sayesinde sağlıklı ve uzun bir yaşam ve nihayetinde ölümsüzlüğü elde etmeye çalışmaktadır. Biz de bu çalışmada hadis rivayetlerinde bahse konu olan ruhun ölümsüzlüğünü transhümanizmin ölümsüzlük vaadi bağlamında ele almaya çalıştık. Bunun yanında rivayetlerde geçen ve insan ömrünün uzamasına vesile olan birtakım ameller ile sağlıklı beslenme, koruyucu tıp, kader, rızık, ecel ve dua ile ilgili rivayetleri transhümanizmin uzun yaşam vaadi bağlamında değerlendirmeye çalıştık. Her ne kadar transhümanizmin ruhu inkâr ettiği söylenilse de dolaylı olarak ruh olgusuna temas ettiğini görmekteyiz. Bunu bazen insana canlılığını veren bir enerji bazen de insanın yönelim ve karakterini ifade eden bir zihin veya bilinç olarak tanımladıklarını görmekteyiz. Metafizik alanın konusu olan ruh, insanın kişiliğini, ahlaki ve hukuki yönünü, irade, seçme ve seçilme özgürlüğünü sağlayan bir cevher olmasının yanında insanın biyolojisinde bulunan kan, beyin ve diğer organların çalışmasını sağlayan fiziksel bir gücünün de olduğu göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Ahiret, Transhümanizmin, Ruh, Ecel, Rızık, Yapay Zekâ

ABSTRACT

MS/Ph. D THESIS

Hüseyin TANRIVERDİ

**THE GRADUATE SCHOOL OF HEALTH SCIENCE OF BATMAN
UNIVERSITY**

Advisor: Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

2023,151

Jury

Doç. Dr. Abdulvasıf ERASLAN

Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TURAN

Although the desire for long life and ultimately immortality inherent in human nature is the promise of the hereafter, there have been some groups and movements trying to achieve it in this world. One of them is transhumanism. The transhumanism movement, which emerged in the mid-20th century and became a challenge in the 21st century, has been included in the field of religion and has tried to integrate the immortality promised by the creator to man in this world. Transhumanism, which sees humans as incomplete and flawed by nature, works towards the improvement of the human generation and tries to achieve a healthy and long life and ultimately immortality thanks to science and technology. In this study, we tried to deal with the immortality of the soul, which is the subject of hadith narrations, in the context of the immortality promise of transhumanism. In addition, we tried to evaluate the narrations about healthy nutrition, preventive medicine, destiny, sustenance, death and prayer in the context of the long life promise of transhumanism. Although it is said that transhumanism denies the soul, we see that it indirectly touches the phenomenon of soul. We see that sometimes they define it as an energy that gives life to a person, and sometimes as a mind or consciousness that expresses the orientation and character of a person. It should not be overlooked that the soul, which is the subject of the metaphysical field, is a substance that provides the personality, moral and legal aspect of the person, the freedom of will, choice and choice, as well as a physical power that enables the blood, brain and other organs in the biology of the human being to work.

Keywords: Afterlife, Transhumanism, Spirit, Death, Sustenance, Artificial Intelligence

ÖNSÖZ

İslami ilimler açısından çeşitli yönleriyle ele alınan transhümanizm düşüncesinin hadis kaynaklarında yer alabilirliği veya söz konusu düşüncenin hadis rivayetlerindeki görünürlüğü merakı bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Transhümanizmin esas aldığı mevcut yaşamı uzatma, hastalıkların yok etme ve sağlıklı bir yaşam elde etme gayreti hadis rivayetlerinde bahse konu olan meseleleri gündeme getirmiş ve bu rivayetler transhümanistler için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Modern dönemde ortaya çıkan bu düşüncenin amacını şekillendiren birtakım hadis rivayetleri ile uyumu bizleri böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Transhümanizm, anlam ve gaye bakımından farklılıklar barındırdığını bilsek de özellikle İslâm dininin zarûrât-ı hamse olarak nitelendirdiği ihtiyati tedbirler kapsamında kişinin dini, malı, canı, nesli ve aklının muhafaza edilmesi gerektiği mesajı transhümanist düşünceyle örtüşmesi ve bu minvalde yapılan gayret ve çalışmaların birçoğu ilahi takdire ve kadere müdahale anlamı taşımaması transhümanizmin bu alandan esinlendiği izlenimi vermektedir. Özellikle transhümanizm için değer atfeden yapay zekâ tabanlı programlara hadis alanı ile ilgili soruların sorulması ve verilen cevapların Hadis İlimleri açısından herhangi bir aykırılık teşkil etmemesi transhümanizm ile ilgili birçok konunun uyuşma ihtimaline binaen böyle bir çalışma yapmaya karar verdik.

Çalışmamın her aşamasında beni sabırla dinleyen, fikirleriyle bana yol gösteren, hoş sohbeti ve bilgileri ile düşüncelerimi zenginleştiren her daim örnek alacağım sayın hocam ve danışmanım Doç. Dr. Abdulvasıf Eraslan'a teşekkürü bir borç bilirim. Sevgi, inanç ve desteklerini her an yanımda hissettiğim her konuda arkamda olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hüseyin TANRIVERDİ
BATMAN-2023

ÖZET	İV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	İX
GİRİŞ	1
A. TEZİN AMACI	3
B. KAPSAMI VE KAYNAKLARI	4
1. KAVRAMSAL BOYUTU İTİBARI İLE TRANSHÜMANİZM	6
1.1. TANIM.....	6
1.2. TRANSHÜMANİZMİN AMACI.....	10
1.3. TRANSHÜMANİZM VE YAPAY ZEKÂ.....	16
1.4. TRANSHÜMANİZM VE ÖLÜMSÜZLÜK.....	19
1.5. TRANSHÜMANİZM VE RUH İLİŞKİSİ.....	25
1.6. TRANSHÜMANİZM VE DİNSEL NİTELİĞİ	25
1.6.1. Din ve Transhümanizmin Arasındaki Farklar: (Çatıştığı Noktalar)	28
1.6.2. Semavi Dinler ve Transhümanizmin Ortak Yönleri:	33
2. İSLAM DİNİ VE TRANSHÜMANİZM	38
2.1. İSLAM’DA ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİ	38
2.1.1. Ruhun Tanımı, Varlığı, Mahiyeti ve Ölümsüzlüğü	42
2.1.1.1. Tanımı	42
2.1.1.2. Varlığı.....	44
2.1.1.3. Mahiyeti.....	48
2.1.1.4. Ölümsüzlüğü	53
2.1.2. Ruh Beden Münasebeti	55
2.1.2.1. Ruhun Beden ile Birleşmeden Önceki Durumu.....	56
2.1.2.2. Ruhun Bedenden Ayrılması	55
2.1.2.3. Ruhun Bedenden Ayrılmasından Sonraki Durumu.....	59
2.1.2.4. Yeniden Diriliş ve Ruhun İadesi	64
3. HADİSLER VE TRANSHÜMANİZM	68
3.1. KADER RİVAYETLERİ	69
3.1.2. Kader Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi... ..	78
3.2. ECEL RİVAYETLERİ.....	85
3.2.1. Ecel Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi	93
3.3. DUA RİVAYETLERİ	96

3.3.1. <i>Dua Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi ...</i>	102
3.4. <i>TIBBU’N-NEBEVÎ RİVAYETLERİ.....</i>	104
3.4.1. <i>Tıbbu’n-Nebevî Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi</i>	112
3.5. <i>TÛL-İ EMEL RİVAYETLERİ.....</i>	119
3.5.1. <i>Tûl-i Emel Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi</i>	122
3.6. <i>RUHUN ÖLÜMSÜZLÜĞÜ VE İLGİLİ RİVAYETLER.....</i>	126
3.6.1. <i>Ruhun Ölümsüzlüğü ve İlgili Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi</i>	112
SONUÇ.....	130
ÖZGEÇMİŞ.....	134

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.s. : Aleyhiselam
b. : Bin, İbn
b. : ibn
bk. : bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
M.Ö. : Milattan Önce
nşr. : neşreden
ö. : ölüm tarihi
s. : sayfa
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi Vesellem
thk. : tahkik eden
vb. : ve benzeri
vd. : ve diğeri

GİRİŞ

Dünyada olup biten değişim ve gelişimler insanı doğal ihtiyaçlardan koparıp yapay ihtiyaçlara muhtaç hale getirmiştir. Bilimin ve teknolojinin insanlara hâkim olmasıyla insanların bilim ve teknolojiden beklentileri artmıştır. Bu beklentilerin nihai hedefi de ölümsüzlük arzusu olmuştur. İnsanoğlunun doğasında var olan ölümsüzlük arzusuna hiçbir delil ve düşünce engel olamamıştır. İnsanın fitratının korunması ve fitrî değerlerin sonraki nesillere aktarılması İslam'ın da önem verdiği bir meseledir. Fakat kültürde, inançta ve ahlakta meydana gelen olumsuzluklara karşı tedbir almak da İslam'ın ayrı bir görevidir. Son yıllarda ortaya çıkan yeni akım ve ideolojilere karşı İslâm dininin tavrı ve konumu son derece önemlidir. İnsanın nefsini okşayan ve insana ölümsüzlük ve parlak bir gelecek vadeden akımlardan bir tanesi de transhümanizmdir. Günümüz teknolojisi, sadece bilim üzerinde etkisini göstermeyip hayatımızı kuşattığı gibi dini inanış ve düşüncemize de etki ettiği aşîkardır. Gereğinden fazla anlam atfedilen teknoloji maalesef kişinin Tanrı ile ilişkisini olumsuz yönden etkilemiş, Tanrı'ya atfedilen olağanüstü bütün özellikler artık bilimden ve teknolojiden umulmaya başlanmıştır.

Transhümanistler, ruh olgusuna biraz mesafeli durmaktadır. Ruhun varlığını açık bir şekilde dile getirmese de inancımızdaki ruhun varlığı, mahiyeti ve ölümsüzlüğünü insan zihnine yüklemektedir. Bundan dolayı Transhümanistlerin çabaları insan bedeninin öldükten sonra zihninin canlı tutulmasıdır. Beden-zihin arasındaki özdeşliği üzerinde durup şimdilik her ne kadar beden ölümsüzlüğünü iddia edemeseler bile zihnin diri ve canlı tutulabileceğini iddia etmektedirler. Ölümsüzlük aleyhindeki hiçbir delil, insanın ölümsüzlük hayalini elinden alamamış, ölümsüzlük peşinden koşmasına engel olamamıştır. Transhümanizm, insanın yaratılmasını bir evrimsel sürece bağlamış, ruhu oluşturan herhangi bir madde olmadığı için onu saf dışı bırakmışlardır. Transhümanistler, her şeyi biyolojik kabul ederek deney ve gözlem sonucu elde edilen verilere inanarak metafiziği reddetmektedirler. Bundan dolayı ruhu bilimin konusu değil metafiziğin konusu olarak ele almaları pek kapsayıcı ve inandırıcı gelmemektedir. Çünkü ruh her ne kadar soyut ve metafiziğin alanı olsa da insan biyolojisinde var olduğunu insanın hareket etmesini sağladığı gerçeğini göz ardı etmektedirler. Hatta bazı transhümanistler ruhu, yukarıda bahsettiğimiz bilinç ya da zihin olarak tanımlamalarının yanında insana canlılık veren bir enerji olarak da nitelendirmektedirler.

Teknoloji alanında gelişmeler ve bilimin ürettiği bilgiler, Tanrı'ya biçilen rolleri değiştirmiş, Tanrı'ya meydan okuma şeklinde anlaşılmıştır. Tanrı'ya bir başkaldırı

olarak nitelendirilen bu girişimler din-bilim çatışmasının sebebi olarak zikredilmektedir. Transhümanizm bir dini harekettten ziyade dinin vadettiği şeylerin daha iyisini sunacağını iddia eden bir akımdır. Çünkü din kavramında en önemli hususun tanrı olduğunu bilmekteyiz. Transhümanizmde ise dinin bütün metafizik boyutunun reddedildiği dini sadece bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma aracı olarak görüldüğü bir anlayış mevcuttur. Transhümanizm, bugüne kadar genetik, robotik ve nörobilim çalışmalarında elde edilen başarılarla güvenerek insan ömrünü uzatmak, bilişsel becerilerini geliştirmek ve insan bedenini daha üstün meziyetler ile donatmayı hedeflemektedir. Bu sayede mevcut hayat düzeninden daha refah ve daha mutlu bir hayatın elde edilebileceğini iddia etmektedir.

Eskiden beri insanların zihnini meşgul eden ruh meselesi, varlığı, mahiyeti ve ölümsüzlüğü hususu tartışmaların odağında olmuştur. Bu meseleye materyalist bir görüş ile yaklaşan ve insanı sadece fiziksel bileşenden ibaret görenler olsa da bunun yanında insanın bedeni içinde bir varlığın olduğunu sezen düalist bir anlayış da doğmuştur. Ruh meselesi, İslam dininde sübut ve delâlet açısından kesin bir delil ile belirlenmediği için bu konuda serbestçe fikir yürütülmüştür. İslam dinin ikinci kaynağı olan hadislerde de benzer durum söz konusu olmuştur. Az sayıda aktarılan rivayetlerde ruhun mahiyeti ve insan bedeniyle olan münasebetine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler ve buna kaynaklık eden rivayetlerin modern dönemde tartışılan transhümanizm düşüncesiyle bir bağlantısının olup olmadığı konusu tarafımızdan merak konusu olmuştur.

Transhümanizmin ana fikirlerini oluşturan konulara dair rivayetlerin varlığı bu düşünceyi tetiklediği veya desteklediği varsayımından yola çıkılan bu çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amacı, kapsamı ve kaynaklarına değindik. Birinci bölümde konumuzun daha iyi anlaşılması babında transhümanizm üzerinde durulmuştur. Transhümanizmin kavramsal boyutu ele alınarak transhümanizm ile ilişkili olan yapay zekâ, ölümsüzlük ve semavi dinler ile ortak ve zıt yönlerine değindik. Çalışmamızın ikinci bölümünde, transhümanizmin nihai hedefi olan ölümsüzlük olgusu İslam perspektifinden ele alınmış, ölümsüzlük vasfına sahip olan ruhun tanımına, mahiyetine, beden ile münasebetine, yeniden diriliş ve iadesine değindik. Üçüncü bölümde ise hadis rivayetlerinde geçen ecelin ötelenmesi, kaderin değişmesi, dua, uzun yaşam isteği (tûl-i emel), ve tıbbu'n-Nebevî rivayetlerinin transhümanizm açısından kaynaklık teşkil edip etmediği hususuna değinerek rivayetlerdeki ömrün uzaması ile transhümanizmdeki uzun ömür vaadi arasındaki ilişkiye değinmeye çalıştık.

A. TEZİN AMACI

Transhümanizm, gen teknolojisi, yapay zekâ, nanoteknoloji, biyoteknoloji ve bilişsel bilimi referans alarak ölüme büyük bir meydan okuma, dilediği kadar yaşama ve istenmeyen hastalıkları yok etme gibi büyük hedefler peşindedir. İslâm da insanoğlunun bu kibirli, şımarık vaatlerinin beyhude olduğunu kendi sınırlarını bilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bütün semavi dinler, insanın ölümlü bir varlık olduğunu ve fiziksel bedeninin ötesinde ruh denilen bir cevherin olduğunu bunun beden gibi fani ve yok olmayacağını iddia etmektedirler. Bütün semavi dinler insan için ölümsüz bir hayat vaat etmektedir. İnsan ise bu dünya hayatını uzatma ve ölümsüzlüğü bu dünyada elde etmek istemektedir.

İnsanın ömrünün uzatılması, ruhun varlığı, mahiyeti ve ölümsüzlüğü meseleleri ile teknolojik müdahaleler sonucu insanın akıbeti, kendi kendine düşünüp kararlar verebilen bilinçli makinaların piyasaya sunulması sonucu dinin ve dini kurumların toplumsal yaşamda etkinliğini yitirmesi İslam ulemasının üzerinde durması gereken ciddi meselelerdir. Ruh ve ruhun ölümsüzlüğe karşı çıkan transhümanist görüş, ruhî faaliyetlerin beynin bir işlevi olarak görmekte zihin-beyin özdeşliğini savunmaktadır. Dünyada ölümsüzlüğü savunan kesimler bunu zaman üstü olarak ele almışlardır. Kimisi fiziksel ölümsüzlük kimisi platonik ölümsüzlük kimisi de objektif ölümsüzlük olarak nitelendirmişlerdir. Tanrı'nın ruha atfettiği bütün özellikleri insan bedeninde de gerçekleştirilebileceğini savunan transhümanistlerce yeni bir dünya düzeni ile birlikte teknoloji yardımıyla fitri olan yaşlılık, zayıflık, hastalık ve nihayetinde ölümsüzlüğü elde edebilmenin imkânı savunulmaktadır.

Transhümanizm iddiasının Hristiyanlık'tan mülhem olduğu düşüncesi yaygın bir kanaat olarak modern dönem insanının zihinlerinde yer edinmiştir. Bu düşüncenin farklı din ve kültürlerde yaşayan insanların sahip oldukları bilgi birikimiyle ilişkilendirilmesine dair çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İslami ilimler açısından araştırıldığında çeşitli yönleriyle ele alınan transhümanizm düşüncesi, Hadis İlimleri alanında kapsamlı bir çalışmaya konu olmamıştır. İslam dininin temel kaynaklarında ahiret hayatına ve ruhun ölümsüzlüğüne işaret edebilecek pek çok delil bulunmaktadır. Bu hususlar doğrudan olmasa da transhümanizm düşüncesiyle ilişkilendirilebileceği inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Modern dönemde ortaya çıkan bu düşüncenin temellerinin hadis kaynaklarından irdelenmesi hususu bizleri bu çalışmaya sevk etmiştir. Transhümanizm düşüncesinin temellendirildiği dayanakların bir kısmının İslam dini ve Müslümanların kültürel arşivi sayılabilen hadis kaynaklarında yer

alabilirliği veya söz konusu düşüncenin hadis rivayetlerindeki görünürlüğü merakı bu çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

B. KAPSAMI VE KAYNAKLARI

İnsanlık, hızla gelişen bilim ve teknolojinin getirdiği yeni icatlara ayak uydurmaya çalışmaktadır. İnsan, doğası gereği gerek duyum ve algıları gerekse potansiyel gücü ve yaşam süresi belirli bir zaman aralığındadır. Bu süre aralığında kendisini gelişen ve ilerleyen bu oluşuma karşı konumlandırıp bu sınırları aşma hayaliyle ilerlemektedir. Bunu da teknoloji sayesinde gerçekleştireceğine inanmaktadır. Akli başında her insan hayatının uzamasını ister. Ayrıca sağlıklı ve konforlu bir yaşama vesile olacak çalışmalara hayır demez. Yeryüzüne halife olarak gönderilen insanoğlu, kendisine sunulan bütün imkanları kullanarak onu ıslah ve imar etmek ile sorumludur. Aklın egemen olduğu bir toplumda üretilen teknoloji ve makinaların insana dost olması kadar düşman olacağı ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir.

Transhümanizmin kökenine baktığımızda Darwinist anlayışın izlerine rastlamak mümkündür. Darwinist anlayışta evrim tamamlanmış kabul edilmekle birlikte transhümanizmde evrim hala devam etmektedir. Çünkü onlara göre doğal evrim çok yavaş ilerlemekte ve belli bir biyoloji ile sınırlandırılmış olmasıdır. İnsanoğlu yeryüzüne indirildiğinden beri sürekli bir mücadele içerisinde olmuştur. Kendisini doğa karşısında aciz olarak gören insanoğlu kendini geliştirerek önce bilimi daha sonra da onu pratiğe döküp teknolojiyi ilerletmiştir. Kendisini rahatsız edebilecek olaylara karşı yeni çözümler aramış, zihinleri zorlayacak arzular peşine düşmüştür. Doğa karşısında acizliğini kabullenmeyen ve biyolojik ve fiziksel rahatsızlıklardan memnun kalmayan insan, bunları yok edecek yeni buluşlar peşine düşmüştür. Bu buluşları temelinde de transhümanizm akımı mevcuttur. İnsanın ruh halini değiştirip bilişsel yeteneklerini geliştirerek mevcut durumdan daha iyi bir insan tasavvuru oluşturma peşindedirler.

Çalışmamız, transhümanizm düşüncesinin temellerini, iddialarını ve hedeflerini kısaca ortaya koyacaktır. Kavramsal çerçevenin verilmesinden sonra söz konusu düşüncenin yapay zekâ, ruh ve semavi dinlerin temel düşüncesiyle olan alakasına yer verilecektir. Ardından transhümanizmin İslami ilimlerde yer alan benzer konularla olan ortak ve farklı yönlerine yer verilecektir. İslam'da ruh ve beden münasebeti üzerinde ayrıca durulacaktır. Çalışmamızın üçüncü bölümü hadislere ayrılmıştır. Özellikle transhümanizm düşüncesiyle alakalı olabilecek hadislere ve şârihleri bu rivayetlere yaklaşımına yer verilmiştir. Hadislerde yer alan ruhun ölümsüzlüğü, ecel, kader, dua, koruyucu tıp, sağlıklı beslenme ve uzun yaşam arzusuna dair hadislerin veya

rivayetlerin modern dönemde ortaya çıkan transhümanizm düşüncesine dayanak teşkil edip etmediği irdelenmiştir. Bu açıdan çalışmamız İslam’da yer alan benzer konuların söz konusu transhümanizm düşüncesinin şekillenmesinde etkili olup olmadığı hususuyla sınırlı olacaktır. Çalışmamızda kullandığımız rivayetlerin hadis usulü kriterleri doğrultusunda sıhhat durumlarına eğilmediğimizi belirtmek isteriz.

Transhümanizm, modern dönemde ortaya çıkan bir düşünce olması hasebiyle bu alanla alakalı yazılmış kaynakların sınırlı sayıda olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle ülkemizde bu konuyla alakalı yazılmış veya Batı kaynaklardan Türkçeye çevirisi yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Konuyla alakalı rivayetlerin tespiti aşamasında kütüb-i sitte ve kütüb-i tis’a eserleri incelenmiştir. Konuyla alakalı rivayetlerin anlamları ve farklı yorumları için hadis şerh literatürü de çalışmamızın kaynaklarına dahil edilmiştir.

1. KAVRAMSAL BOYUTU İTİBARI İLE TRANSHÜMANİZM

1.1. TANIM

Transhümanizm, bilim ve teknoloji yardımıyla insanın fiziksel, bilişsel ve zihinsel kapasitesinin arttırılarak hastalıkları ortadan kaldırma, insan ömrünü uzatma ve nihayetinde ölümsüzlüğü elde etmeye çalışan düşüncenin adıdır.¹ Transhümanizm, insanı biyolojik sınırlamaların üstesinden bilim ve teknoloji yardımıyla kurtaracağını iddia ederek hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi istenmeyen durumları ortadan kaldıracağını iddia etmektedir. Transhümanizmin kökenine baktığımızda milattan önce ortaya çıkan ezoterik bilimlere kadar uzanmaktadır. Transhümanizm, dinsel kaynaklardan, mitlerden ve büyülerden faydalanmış yöntem olarak bilim ve teknolojiyi esas almıştır. Teknolojik modifikasyon yoluyla yeni bir evrimsel sürece kapı aralayan transhümanizm, nanoteknoloji, biyoteknoloji ve yapay zekâ ile insan vücudunun geliştirilerek evrimsel sürecini kendisinin belirleyebileceğini iddia etmektedir.² “Bu harekete gönül verenlere “transhümanist” denilmektedir. Transhümanistler, hareket kısıtlılığı, doğuştan veya sonradan engellilik, acı çekme, hastalık, yaşlanma ve istemsiz ölüm gibi insanlık durumlarını gereksiz ve istenmeyen şeyler olarak görmektedir.”³ Transhümanistlere göre, insanlar kendi biyolojik kaderlerini bilinçsiz/şuursuz evrimin rastgele varyasyon ve adaptasyon sürecinden kurtarmaya çabalamalı, yeni aşamaya bir tür olarak (bilinçli-planlı bir şekilde) ilerlemelidirler.

Transhümanizmin esas kaynağını teşkil eden ve radikalleşmesine sebep olan hümanizmden bahsetmekte fayda vardır. “Hümanizm, 14. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, âlemi ve onunla ilgili konularda insanı merkeze alarak, değerini, doğasını ve yetilerini konu edinen insanı her şeyin ölçütü kabul eden görüş ve yaklaşımların ismidir.”⁴ Hümanizm, insana dair olan beşerî bilimlerin canlı tutulması, insan fitratının sınırlarını korunması ve bu fitratı daha ileriye taşımasını esas alan bir felsefî akımdır.

¹ Ahmet M. Karauğuz, “Cennetten Kovulan İnsanın Cenneti Yeniden İnşa Uğraşı: Transhümanizm”, *Türk Dili* 69/821 (Mayıs 2020), 52.

² Tuğçe İyigüngör, “Doğal Yaşam Formundan Artırılmış Bedene Geçiş: Transhümanizm”, *Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi* 3/5 (2020), 23.

³ İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, ed. Ayşe Adan Kurt (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 24.

⁴ Tekin Mustafa, “Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Din ve Toplum”, 140; Nesrin Kale, “Hümanizm”, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 25/2 (06 Ağustos 2019), 763. Nakleden: Seyithan Can, “Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği” 20/2 (31 Aralık 2022), 5.

Tanım itibarıyla birbirine yakınlık gösteren bu iki akım geleceğe yönelik hedefleri açısından birbirinden farklılık arz etmektedir. Hümanizm, insanı hurafe zincirlerinden kurtardığı transhümanizm ise biyolojik zincirlerinden kurtaracağı iddia edilmektedir.⁵ İtikadi ve ahlaki açıdan transhümanizmden ayrılan hümanizm, tanrısal alana müdahale etmekten kaçınırken tam aksine transhümanizm, Tanrılık vasfını eline alarak tanrının yaptıkları ya da yapacakları şeyler konusunda daha iyisini yapacaklarını iddia etmektedirler.⁶ Transhümanizm, hümanizmin radikalleşmiş halidir. Hümanizmin ölüm karşısındaki tutumu ve acizliğini sezen transhümanizm bunu aşmak gayreti içerisinde olmuş bir yapıdır. Temelde eğitilmiş ve iyi bireyler yetiştirme amacıyla ortaya çıkan hümanist anlayış, transhümanizm karşısında modern çağa ayak uyduramama şeklinde algılanmaya başlanmıştır.⁷ Transhümanizmin hümanist köklere sahip olduğunu iddia eden Bostrom, ikisi arasındaki farkın; hümanizm anlayışında insanın dönüşümünün ağırlıklı olarak eğitim ve kültürel iyileştirme ile gerçekleşmekte olduğunu, buna karşın transhümanizmde ise dış dünyanın dönüşümünde kullandığımız araçları insan organizmasının dönüşümünde kullanarak sağlanabileceğini ifade etmektedir.⁸

Transhümanizmin esas itibarıyla hümanizm akımından etkilenmiş; fakat bununla yetinmeyerek yüksek teknoloji ve bilimi esas alarak tanrının yerine insanı koyup yeryüzünde bir cennet var etme gayreti içerisine girmiştir. Geçiş, ötesine geçme, karakter değiştirme gibi anlamlara gelen trans kelimesi hümanizmin devamı olarak görüldüğü için transhümanizm olarak adlandırılmıştır. “Transhümanizm akımı, seküler hümanizmin bir üst basamağı kabul edilmekle birlikte, insanın teknolojiyi içselleştirmesiyle beraber üst-insana dönüşme aşaması olarak görülmektedir.”⁹ “Transhümanizm, kökeninde yaratılış itibarıyla kusurlu addettiği insanı bilimsel ve teknolojik gelişmelerle kusurlarından arındırılabilirliğini vadeden, insanın yeryüzü serüveninde mevcut olandan daha nitelikli ve uzun bir hayata sahip olacağını iddia eden radikal bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir.”¹⁰ Materyalist bir felsefeye dayanan transhümanizm, insana bir makina gözüyle bakmakta ve gerek bilişsel gerekse biyolojik açılardan insanı tamamlanmamış bir varlık olarak görmektedir. Transhümanistlere göre ölüm, bir teknik aksaklıktan dolayı meydana gelmektedir. Transhümanistler, her bir

⁵Ahmet Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021),43.

⁶Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 52.

⁷Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 17

⁸Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 33.

⁹İyigüngör, “Doğal Yaşam Formundan Artırılmış Bedene Geçiş: Transhümanizm”, 17.

¹⁰Ali Erbaş, “Transhümanizm ve Din”, ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 5.

teknik sorunun teknik bir çözümü olduğunu savunmakta ve ölümsüzlüğü bu şekilde elde edeceklerini iddia etmektedirler.

Transhümanizm, mevcut konumu itibariyle hümanizm ile post-hümanizm arasında bir geçiş evresi olarak kabul edilmektedir. “Transhümanizmin posthuman kavramı, birçok araştırmacı tarafından değerlendirilmelere tabi tutulmuştur. ‘Post’ kelimesi bir ön ek olup ‘sonra’ anlamında kullanılarak insan sonrası bir türe işaret edilmiştir.”¹¹ Bu ara evrede, insanın biyolojik ve bilişsel kapasitesinin artırılmasıyla ortaya çıkan “post-human” yani “üst insan” profili transhümanistlerin nihai hedefidir. Günümüz dünyasında ilerlemeci çizgiye sahip batı uygarlığı, teknolojiyi bir üst safhaya taşıyarak yirmi birinci yüzyılda bunu nanoteknoloji konumuna getirmiştir. İşte geline bu süreci ifade etme babında transhümanizm tabiri kullanılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllarda şekillenip 90’lı yılların sonuna doğru hızla gelişerek insanı tehdit eden müdahalelere karşı koymak ve insanı kısıtlayan şeylere karşı teknoloji ile üstesinden gelinebileceğini savunan bir ideolojidir.

Transhümanizm ve hümanizm arasındaki farklara özetle değinmeye çalıştık. Bunun yanında ikisi arasındaki benzer özellik insanın benliğini bulması halinde iyi eğitilmiş ve kültürlü olunması halinde her şeyi yapabileceklerini iddia ederler. Bu iki kavramın çıkış kökenine baktığımızda Hristiyanlığın enkarnasyon inancının etkisi olduğunu görmekteyiz. “Tanrının İsa’nın bedeniyle bütünleşmesi aynı zamanda insanın tanrılaşabileceği yönünde değerlendirilebilir.”¹² Şayet Tanrı insan olabiliyorsa tersini düşünürsek insanın da Tanrı olabileceği kanaatine varmışlardır.

İnsan yaşamını uzatmak ve yaşam kalitesini istenilen düzeye ulaştırmak için başvurulan uygulamalar transhümanist bir hareket olarak algılanmıştır. “Temelinde yatan düşünce insanlık tarihi kadar eski olsa da transhümanizm terimi ilk olarak 1957 yılında Julian Huxley tarafından insanoğlunun topyekûn olarak kendini aşması ve yeni bir tür varoluşsal eşiğe gelmesi şeklinde kullanılmıştır. Huxley’in ortaya koyduğu vizyonu taraftarları zamanla sayıca artmış felsefi açıdan sistematik bir dünya görüşü haline getirilmiştir.”¹³ Huxley, insanın kendi doğasını aşması gerektiğini ve yeni olasılıklar gerçekleştirmesi gerektiğini savunmaktadır. O transhümanizm kavramını

¹¹Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 60.

¹²Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 18.

¹³Talip Demir, "Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dinin Sonu mu?", ed., Talip Demir, *Din ve Transhümanizm* (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2021), 55.

açıkça zikretmezken günümüzde kullanıldığı terimsel anlamda ilk zikreden kişi Max More olmuştur.

Günümüz insanın yaşantısında teknoloji kaçınılmaz bir hal almıştır. Durum böyle olunca da teknolojinin insan hayatına kattığı kolaylıklar da görmezden gelinemez elbette. “Hızla değişen ekonomik yapı, teknoloji, aile düzeni ve değer yargıları, edebiyattan ekonomiye her alanın ortak ilgisi konusu olmuştur.”¹⁴ Her alanda hızlı bir gelişme ve değişme yaşayan teknolojinin beraberinde getireceği sorunlar da kaçınılmazdır. Bu mecrayı iyi yönden kullananlar kadar kötü niyetlerine alet eden insanlar da çıkmıştır. Örneğin; hayatımızı kolaylaştıran robotlar, kalbe takılan piller, protez uzuvlar, organ nakilleri gibi mecralarda bilgisayar teknolojilerinin yardımıyla insanın hem sosyolojik hem psikolojik hem de biyolojik açıdan daha rahat ve refah bir hayat için önemli hizmetler sunmaktadır.

Transhümanizm, vadettiği ilkelerle insanlığa cezbedici bir gelecek sunmakta; yapay organlarla daha uzun yaşamı, genleri değiştirmek suretiyle bilişsel kapasiteyi daha iyi hale getirmeyi iddia etmektedir.¹⁵ Bunun yanı sıra tanrıya atfedilen sınırsız güç, zekâ, güzellik vb. özelliklere insanın da sahip olabileceğini savunmaktadır. Yeni teknolojiler beraberinde yeni bir dünya düzeni yeni buluşlar, insanın zihnini zorlayan, hayallerine sığmayan icatları da getirmiştir. Bu hayal ta ki insanda fitri olarak hasıl olan yaşlılık, zayıflık, hastalık ve hatta ölümsüzlük olmak üzere bütün bunlara çözüm bulma arayışı içerisine girmiştir. Bütün bu bahsettiğimiz düşünceler ve hayaller transhümanizm kavramı çerçevesinde iddiasını sürdürmeye çalışmaktadır. Transhümanizm, sahip olunan bilim ve teknolojiyi daha ileri taşıyarak yaratanın sahip olduğu ölümsüzlük gerçeğini beşerî uğraşlar sonucu başarmayı hedeflemektedir. Biyoteknoloji ile nanoteknolojinin birleşerek bunların tıp alanında kullanılmasıyla biyolojik yaşlanmayı durdurmayı ve doğal ölümü önlemeyi hedeflemektedir.¹⁶

Hayal gücüne inanan transhümanizm, hiçbir surette tanrıya ihtiyaç duymadığına inanıp insanın fiziksel ve bilişsel kapasitesini arttırarak hedeflediği yere ulaşmayı mümkün görmektedir. Alemin yaratılışı ve düzeni hakkında hiçbir ilahî gücü kabul etmeyen transhümanizm, geleceğin de hiçbir ilahî güce ihtiyaç duymadan

¹⁴Ersin Nazif Gürdoğan, *Teknolojinin Ötesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 31.

¹⁵Bilal Sambur, “Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu”, ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 26.

¹⁶Seyithan Can, “Transhümanizm Nedir?”, ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 10.

şekillenebileceğini savunarak evrim düşüncesine de kapı aralamaktadır. İddia ettiklerine göre insan akılsız bir madde olarak var olmuş, doğanın bir parçası olarak zamanla gelişmiş ve güçlü beyinlere sahip olmuştur.¹⁷ Onlar doğada yer alan her parçanın sürekli evrim halinde olup kozmik bir büyüme gerçekleştirdiklerine inanırlar. Bu düşünceye sahip bireyler biyolojik olarak evrimin tamamlandığını ve sonraki aşama olan gelecekteki evrimi de şekillendirecek bir aşamaya geldiğini iddia etmektedirler.¹⁸ Aslında bu iddia temelde çelişki barındırmaktadır. Belirli bir aşamaya gelmiş olan evrimin sonraki aşamaya evrileceğinden söz edilmektedir. Bu da evrimin tamamlanmadığı ve sürecin devam ettiği anlamında gelmektedir. Transhümanizm, insanı evrimin sonu değil tam aksine daha bilinçli, daha iyi ve daha teknolojik bir evrimin başlangıcı olarak kabul eder. Yani rastlantısal evrimden bilinçli ve insan müdahalesiyle şekillenen bir evrim düşüncesine sahip olmuşlardır.¹⁹ Transhümanistlere göre bilimden, teknolojiden ve insanın yaşam kalitesini arttıran cihazlardan faydalanan herkes birer transhümanisttir.²⁰ Günümüzde kullanılan kalp pilleri, protezler, işitme cihazları, lensler, diş dolguları, estetik ve saç ekimi gibi işlemler insan için önem arz etmektedir. Bilim ve teknoloji alanında atılan her adım bir transhümanist hareket olarak algılanmaktadır.

1.2. TRANSHÜMANİZMİN AMACI

Transhümanizm hareketinin en büyük vaadi tanrıya atfedilen sınırsız yaşam, güzellik, zekâ, güç vb. özelliklere insanın da sahip olabileceği düşüncesidir. Uzun vadedeki emellerine baktığımızda insan doğasını ve genetiğini değiştirmek, özellikle cinsiyet sınırlarının aşılıp istenildiği taktirde cinsiyetler arası geçişlerin yapılabileceğini, insan fitratının cinsiyet üstü bir varlık haline gelebileceğini iddia etmektedir. Özellikle aile mefhumunu ortadan kaldırıp, nötr bir cinsiyete geçiş yapma ve yapay rahim sayesinde istenildiğinde erkeklerin de doğum yapabileceğini savunmaktadırlar. Kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ortadan kaldırıp cinsiyetsiz bir toplum vadetmektedirler. Bunun yanında insan organlarının artık hastalıktan uzak ve işlevini tam olarak yerine getirebilmesi için mevcut organların yerine yapay organ veya klonlanmış organ yerleştirilerek uzun yaşam vaadinde bulunmaktadır. Günümüzde hayvanlar üzerinde

¹⁷Sandberg, “Transhumanism and the Meaning of Life”, 7. Nakleden: Can, *Transhümanizm ve İnsanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri*, 60.

¹⁸ Serhat Arvas, “Dijital İşgal ve Transhümanizm”, (İstanbul: Kudema, 2022). Nakleden: Can, *Transhümanizm ve İnsanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri*, 61.

¹⁹Hüsnü Aydeniz, “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Ocak 2020), 363.

²⁰Can, *Transhümanizm ve İnsanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 131.

denenen klonlama çalışmalarının olumlu sonuçlar vermesi üzerine bunu daha da geliştirerek insanlar üzerinde denemeyi amaçlamaktadırlar.

Transhümanizm akımını benimseyen transhümanistlere göre insanlığın içerisinde bulunduğu bu kötü durumu ancak bilimsel bir ilerleme ve yüksek teknoloji sayesinde zorlukların üstesinden gelinebilecektir. Transhümanistler, evrim sonucu insanın geldiği nihai noktayı beğenmeyerek ancak genetik müdahale yoluyla istenilen seviyeye ulaşacağını iddia ederler. Transhümanistlerin en büyük amacı, insanı erken yaşta ölüme götüren hastalıkları ve insanların yaşlanmasına sebebiyet veren genleri tespit edip bunlara müdahale sonucu istedikleri hedefe ulaşmalarıdır. “Dolayısıyla genetik mühendisliği ile insanların önce Transhuman’a ardından da uzun ömürlü, zihinsel ve fiziksel olarak güçlü bir Posthuma’a döndürüleceği öngörülür.”²¹

Transhümanizm, yapısı itibarıyla özgürlüğü esas alan, kısıtlamaları insan için bir kalkan olarak gören, bedeni üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkının olduğunu savunan morfolojik özgürlüğü savunmaktadır. Transhümanistlerin üzerinde en çok durdukları, ümitlerini bağladıkları geleceğin teknolojilerinden bir tanesi de nanoteknolojidir. Nanoteknolojisi ile zararlı kimyasal reaksiyonlar yok edilebilecek bu sayede yaşlanma engellenebilecektir.²² Bunun yanında insanın ruh halini değiştirmek ve bilişsel yeteneklerini geliştirmek amacıyla biyoteknoloji alanında kendilerini geliştirdiklerini iddia etmektedirler. Biyoteknoloji ile beyin veri taşıyıcılara yüklenerek cisme akıl yükleme, robotik insan oluşturma ve insanlar arasında ara yüz oluşturma hedeflenmektedir. Özellikle hastalık tanısının erken teşhis edilmesi ve erken önlenmesi ve hatta yaşamın uzatılıp biyolojik yaşlanmayı geciktirilmesi en önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır.²³

Transhümanizm, insanı hayal ettikleri bir konuma getirilmesinin ancak insanın biyolojik yapısına teknolojik müdahaleler yapılmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır.²⁴ Transhümanizm, insanı sürekli bir oluş halinde olduğunu savunmuş ve doğanın insana bahsettiği biyolojik bedenin milyonlarca yıllık hantal ve yavaş bir evrimimin bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. İnsanın modern bilim ve teknolojinin yardımıyla evrimin tamamlayamadığı mükemmel insan profilini oluşturmayı amaçlamaktadır. “Transhümanistlere göre bilim, teknoloji ve diğer rasyonel araçların

²¹Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 81.

²²Can, “Transhümanizm Nedir?”, 8.

²³Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 202.

²⁴Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 79.

sorumlu bir şekilde kullanılmasıyla nihayetinde mevcut insanlardan çok daha büyük kapasitelere sahip varlıklar olmayı başarabiliriz.”²⁵

Transhümanizm, akılcılık, ilerleme ve iyimser gibi kavramlara sahip olduğunu iddia etmekte ve kendisini ultra-hümanizm olarak da tanımlamaktadır. Transhümanizmin posthumanı veya 21. yüzyıl insanı, teknolojiyle ilişki halinde evrimleşmekte ve nihayet yaşlanma, engelli olmaktan kurtulma, hastalıklardan arınma ve ölümü önce geciktirip sonra yok etme özellikleriyle temayüz etmektedir.²⁶ İnsan ömrünü uzatmak için başvurdukları kök hücre araştırmaları sayesinde kendilerini yenileyebilen hücreler, farklı ortamlarda geliştirilip kalp hastalığı, şeker hastalığı, alzheimer gibi hastalıkların tedavisi için yeni dokular ve yapay organlar üretmenin mümkün olacağını savunmaktadırlar. Geliştirilen nanoteknoloji sayesinde insan vücudundaki hastalık ve problemlerin kesin ve doğrudan çözümler üretilmesine imkân sağlayacaktır. İnsana yapılan teknik müdahale onu bir üst varlığa yani posthumana ulaştırıp onu ölümsüz hale getirme çabasıdır.

J. Hugnes, insanın beden ve beyin sınırlarını aşması için teknolojinin kullanması gerektiğini savunarak transhümanizmi de seküler bir proje olarak dinin yerine konumlandırır. O, transhümanizmi insan kapasitesini arttırmak ve yaşamını geliştirmek için yeni teknolojilerin gelişimi ve kullanımını savunan bir hareket olarak tanımlar. Daha sonra son dönem temsilcilerinden olan Max More, transhümanizmin bir yaşam felsefesi ve entelektüel bir hareket olduğunu iddia etmiştir. R. Kurzweil de insan-makine birleşimi olan “tekillik” fikrini savunmuştur. Kurzweil, transhümanist hareketin bir dini hareket olduğunu açıkça söylememekle birlikte bu hareketin dinsel niteliklere sahip olduğunu ve bunun bir manevi girişim olduğunu itiraf etmektedir.²⁷

Ölümsüzlük içeren transhümanizm, genetik mühendislik yardımıyla hastalık ve yaşlılığı alt ederek ya da teknoloji yardımıyla beyin/zihin kapasitesinin bilgisayarlara yükleyerek sonsuza kadar zihinsel yaşamın mümkün olacağını iddia eder. Çünkü transhümanistlere göre zihin yükleme, nihai hayatta kalma tekniğidir.²⁸ Transhümanizmin bir amacı da tekillik denilen tüm kodların tekleşip

²⁵ Talip Demir, “Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dinin Sonu mu?”, ed: Demir, *Din ve Transhümanizm*, 23-24.

²⁶ Muhammet Özdemir, “Yeni-Materyalizm ve Beden Bağlamında Transhümanizm ve Posthümanizmin Bilinç Felsefeleri”, ed. Demir, *Din ve Transhümanizm*, 251.

²⁷ Raymond Kurzweil, *Singularity is Near; When Humans Transcend Biology*, Viking Penguin, First Edition, New York, 2005, s. 284-285.

²⁸ Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 38.

insanın artık bedene ihtiyaç duymamasıdır. Onlar, tekillik gerçekleştiği takdirde transhümanist dinin başlangıcı olacağı iddiasını savunmaktadırlar.²⁹ Tekil kavramı için insanın biyolojisini aşması, maddelerin bilinçlenmesi ve evrenin bilince kavuşması gibi ifadeler kullanan Kurzweil, tekillik sayesinde ölümün kontrol altına alınabileceğini savunarak bu sayede biyolojik kısıtlamalardan kurtulabileceğini iddia etmektedir.³⁰ Bu da transhümanizmin üst varlığa ulaşmaktaki en son basamağıdır.

Transhümanizmin amaçlarından bir tanesi de gerçekliğin bir kopyası olarak gördükleri sanal ortamlara mevcut reel dünyayı aktarıp daha yaşanabilir bir hayat oluşturmalarıdır. Sanal gerçeklik teknolojileri ile kişi istediği bedene bürünecek, tek bir kişilik ile sınırlı kalmayacak, fiziksel bedenlere müdahale etmeden de üç boyutlu sanal ortamlarda yansıtılan bedenler kolaylıkla dönüştürülebilecektir. Transhümanizm, bilişsel bilim, yapay zekâ ve siborg teknolojileri üzerinde de ciddi şekilde durmuştur. Siborg teknolojisinden kasıt, insan-makine etkileşimidir. Günümüzde yapay kornea ve yapay kan üretilmiş ve hastalara transfer edilmiştir. Olumlu sonuçlar elde edilmesi siborglaşma sürecini de hızlandırmıştır.³¹ Bunun yanında fiziksel vücudun teknolojik araçlar olan kalp pilleri, protez ve implantlar gibi cihazlarla tanımlanan biyolojik siborg insan ömrünü bu şekilde uzatacağını vadetmektedir. Bunun başlıca sebebi daha önce de değindiğimiz gibi yaşamın uzatılması, ölümsüzlüğün elde edilmesi ve zihinsel eylemlerin yapay şekilde oluşturulmak istenmesidir. Onlara göre yapay zekâ bir kez başarılı olduğu takdirde insan zekasını aşan yapay sistemlerin gelişimi çok hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Transhümanistler, bu bedenin evrimin getirdiği sorunlu bir biyolojik beden olduğunun savunup daha sağlam ve dayanıklı bir bedene veya sanal zihne aktararak artık insanın her istediğini yapabileceğini savunmaktadırlar.

Transhümanizmin bir diğer amacı da insanın kaderini eline alması, onu şekillendirmesi ve beyindeki verilerin dijital ortama aktarılarak onları muhafaza etmesidir. Bu şekilde birey ölümsüzlüğü elde etmiş olacaktır.³² İnsanın eksik ve kusurlu olarak yaratılan uzuvlarının yerine en iyisini ve en mükemmeli yaratacağını

²⁹Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 89.

³⁰İsmail Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, ed. Ayşe Adan Kurt (Ankara: Eskiye Yayınları, 2021), 69.

³¹ Park Enno, "Ethical issues in cyborg technology: Diversity and inclusion", *NanoEthics* 8/3 (ts.), 303. Nakleden: Can, *Transhümanizm ve İnsanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-* 48. "Siborg terimi ilk olarak, "dünya dışı ortamların gereksinimlerini karşılamak için insanın bedensel işlevlerini değiştirmeyi veya insan vücudunu daha nitelikli ve biyolojik olarak daha üstün hale getirmeyi hedefleyen yarı robot insanı tanımlamak için kullanıldı."

³²Rıfat Atay, "Müslümanların, nasıl kullanıldığına bağlı olarak transhümanizm karşısında temkinli olmaları gerekmektedir." (Görüşmecî: Mahir Kılınç, İkili Görüşme, Görüşme Aralık 2022), 25.

vadederek bir nevi tanrıya bir başkaldırı olarak kendisini nitelendirmektedir. Sağlıklı bir yaşam, uzun bir ömür ve ölümsüzlük transhümanizmin vadettiği en önemli üç husustur.³³ Kişiyi sanal aleme, sanal dünyalara sürüklemek, gerçek dünyadan daha cazip bir hale getirme peşinde olan transhümanistler, sanal cennetin daha tercih edilebilir bir alem olacağını iddia etmektedirler. Transhümanizm sadece aklı esas alır ve aklın hükmedemeyeceği hiçbir engel tanımaz. Durum böyle olunca da aklın eseri olan makinaların insanlara dost olduğu kadar düşman olması da muhtemeldir. Transhümanizm ilk bakışta entelektüel ve kültürel bir hareket olarak ortaya çıkmışsa da her geçen gün daha farklı iddialar ile gündeme gelmiştir. Daha sonra nanoteknoloji, biyomühendislik, kök hücre ve yapay zekâ gibi alanlarda kendisini göstermeye başlamıştır. En sonunda da ölümsüzlüğü var etme gibi modern insanın kadim arzusunu harekete geçirmeye çalışmıştır. Transhümanizmin arka planına baktığımızda sınır tanımaz isteklerle donatıldığı, insanı yaratıcıdan, kendinden ve ait olduğu toplumdan koparıp mevcut hayatı değiştirmeye yönelik bir amacının olduğunu görmekteyiz.³⁴ Bilim, sanat, edebiyat ve kısacası hayatın her alanına müdahil olan teknoloji, bilinçsiz kullanıldığı takdirde bazı olumsuz hezeyanlara sebep olabilmektedir.³⁵ Teknoloji, insan kültürüne veya toplumsal değerlere hâkim olması durumunda o toplumun çöküşü ihtimal dahilindedir.

İnsan zihni ve bedeninin birtakım kodlamalar ile kontrol altına alınarak rahatlıkla yönetebilme, ileri teknoloji ile laboratuvar ortamlarında hazırlanmış mevcut organlardan daha dayanıklı yapay organlar üretme, transhümanizm açısından istenilen ve hayal edilen bir durumdur. Nihai hedefi ölümsüzlüğü yakalamak olan transhümanizm, zekâ seviyesini arttırarak ve yaşam süresini beden üzerinde uyguladığı yeni yöntemler sayesinde hümanizmden kurtulup bir üst insan seviyesine yani post-humana ulaşmayı hedeflemektedir. İnsan organizmasının dışından yapay olarak üretilen ve insanın sahip olduğu mevcut organlardan daha sağlam ve daha sağlıklı yapay organlar üretmeyi hedefleyen transhümanistler, teknolojik insan tasavvuru oluşturmaya çalışmaktadırlar.³⁶ Transhümanizm, biyoteknoloji sayesinde insandaki gen dizilişini

³³ Muhammet Yeşilyurt, “Transhümanizm ve Din İlişkisi”, ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 45.

³⁴ Erbaş, “Transhümanizm ve Din”, 5.

³⁵ “Teknoloji ancak kutsal kültürün egemen olduğu bir uygarlığın eline insana ve tabiata düşman bir yapıya bürünmeyebilir. Çünkü böyle bir uygarlıkta, belirleyicilik teknolojiden değerlere kolaylıkla kayabilir. (Gürdoğan, *Teknolojinin Ötesi*, 18.)

³⁶ Aysel Demir, “Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm”, *Online Academic Journal of Information Technology* 9/30 (2018), 96.

belirleyip hastalıkları erken teşhis etme uğraşındadır. Onun vaadi, insanın genom haritasını çıkarıp gerektiğinde DNA'yı değiştirme ve yönetme yetkisini elinde bulundurarak yaşlanmayı durdurması ve ölümü ertelemesidir.

Transhümanizm, sahip olduğu bilim ve teknolojiyi daha iyi noktalara getirip, mevcut insan profilinden daha üstün, daha zeki, yaşlanmayan ve hastalanmayan bir varlık haline getirmeyi amaçlamaktadır. Gelişen teknolojiden ilham alan transhümanizm, insanı dönüştürme yani bir üst versiyon olarak tabir edilen “posthuman”’a taşıma gayreti içerisindedir. İnsan sonrası bir varlık inşa etme girişiminde bulunmak istenmiştir.

Posthumanlar, normal insanların sahip oldukları zaatlardan arındırılmış, bedensel engeller aşılmış, özgür bir insan profili oluşturmak istenmektedir. Bu profili ancak teknoloji ile geliştirmek mümkündür. Transhümanizmin posthuman hedefi, beraberinde maneviyattan mahrum bırakılmış, materyalist bir insan profili oluşturacağı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Böyle bir insan profili olduğu takdirde bedensel ve zihinsel tahakkümün zorlaşacağı aşikardır.³⁷ Transhümanizm, ölümü köleleştirmek ve Tanrı'yı öteleyerek insanı teknolojinin esiri haline getirme çabasındadır. Bu durum onları öjeni denilen artık insan neslinin ıslahının kendi ellerinde olduğunu ilan etme konumuna getirmiştir. Artık yeni doğacak olan insan tasarımının ebeveynleri tarafından belirlenmesi imkânı yaratmıştır. Transhümanistler, genetik mühendisliği ve klonlama yöntemi ile kalıtsal özellikleri geliştirme ya da bozuklukları düzeltme amacıyla değiştirilmesini ve insan varlığının iyileştirilmesini savunur.³⁸

Transhümanistlerin nihai hedefinin post-hüman olmasının sebebi bedenini dayattığı sınırlamaları aşip daha büyük bilişsel yeteneklere sahip ölüme meydan okuyan bireyler haline gelmektir. Posthüman, teknolojik olanaklar sayesinde insanın makine ile birleşimi sonrası sentetik yapay zekalar ve gelişmiş yüklemeler ihtimali üzerinde durmaktadır. Transhümanizm ve posthümanizm gelecekte toplumların inanç sistemlerini nasıl etkileyeceği merak konusudur. İnanç sistemi ile taban olarak zıt olan bu akım, vadettiği projeler ile dindar kesimin ilgisini üzerine çekmeye çalışmaktadır.

³⁷ Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 204.

³⁸ Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 121.

Toplumda adalet, huzur ve parlak bir gelecek sunmayı hedefleyen bu düşünce her kesimden insanların ilgisini üzerine çekmeyi planlamaktadır.³⁹

İnsanın zihnini biçimlendirmek, zihne komut vermek ve onu disipline etmek anlamına gelen enformasyon teknolojisi, transhümanizmin yegâne amaçlarından birisidir. Bu da hayal ettikleri yenedünya düzeninin temel yapı taşı oluşturmaktadır. Transhümanistlerin bir amacı da teknoloji sayesinde insan bedenini kontrol altına alarak makinalar ile yönetmektir. Onlara göre bilim ve teknoloji alanında atılan her adım insanı post humana ulaşmasına birer vesiledir. Özellikle de hayal ettikleri sanal gerçeklik alanında bir mesafe kat ettiklerini düşünmektedirler. Artık etli, kanlı ve canlı bir beden yerini biyonik ve çipli bir beden alacağını iddia etmektedirler. Sanal gerçekliği mevcut reel dünya ile eş değer gören transhümanistler, gerçek dünyayı sanal ortamlara aktararak insanların istediği bir ortamı sunmayı amaçlamaktadırlar. Fiziksel kanunları olan ortamlar ve fiziksel özelliklere sahip bedenin kopyası olan sanal bedenler oluşturarak istenilen bir yaşamı oluşturmayı hedeflemektedirler.⁴⁰

Yukarıda zikredilen transhümanist vaatler her ne kadar insanın ölümsüzlük arzusunu cezbetse de bu vaatleri günümüz bilim ve teknolojisi ile gerçekleştirmek pek mümkün görünmemektedir. Bunu inanan müminler olarak Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebebiyet veren ölümsüzlük arzusundan anlamaktayız. Transhümanizmin bu vaatleri tanrısal alana müdahale şeklinde de anlayabiliriz. Zaten bu akımın hedeflerinden bir tanesi de “Playing God” yani kendini tanrının yerine konumlandırarak sınırsız yetkiye sahip olabileceğidir. İnsanın fiziksel ve bilişsel zafiyetlerini yok edip tabiatüstü diğer anlamıyla insanüstü bir varlık haline getirmeyi vaat eden transhümanizm, ileride bunun dini, hukuki ve ahlaki boyutuna ciddi zararlar verebileceği ihtimalini göz ardı etmiştir.

1.3. TRANSHÜMANİZM VE YAPAY ZEKÂ

21. yüzyılda bilgi ve teknolojinin geldiği seviyeye baktığımızda zihinleri zorlayan ve hatta aşan ilerlemeler kat ettiğini görmekteyiz. Bu değişiklikler ve gelişmeler beraberinde yapay zekâ mevzusunu getirmiştir. Teknoloji çağı olarak

³⁹ Muhammet Özdemir, “Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Toplumsal Nitelikli İnanç Gereksiniminin Geleceği”, ed. Muhammed Kızılgeçit vd. *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 170.

⁴⁰ Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0 Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, çev. Mine Şengel (İstanbul: Alfa Bilim, 2019), 19. Nakleden: Can, “Transhümanizm Nedir?”, 9; Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 37-38.

isimlendirilen günümüz çağı, hayatımızın her alanını kuşatmış durumdadır. Bu durum yarar sağladığı kadar zarara da neden olmaktadır. Kadim bir varlığa sahip olan din, dijital çağın etkisine maruz kalarak sanal din ya da dijital din olarak yeni bir kisveye bürünmüştür. Dünya pazarında yerini alan yapay zekâ her alanda gündem olmakta, bireysel ve toplumsal bazda insanın hayatını etkileyebilmektedir.⁴¹ Yapay zekânın yakın tarihte ortaya çıkması ve insan hayatı üzerindeki etkisi nedeniyle gündemde tazeliğini korumaktadır. Günümüzde de yapay zekâ teknolojisinin birden fazla türünün ortaya çıkması ihtiyaçlara cevap vermeye başlaması ilgiyi kendi üzerine çekmeyi başarmıştır.⁴²

Yapay zekanın insanı geliştirecek bir uygulama olacağını iddia eden transhümanistler, bunun yanında hukuksal, ahlaki ve ekonomik boyutları dahil her alanda toplumu geliştirecek bir yapıya ulaşacağını iddia etmektedirler. Batı uygarlığı, insanların yapay zekâ sayesinde doğadan ve yaratıcıdan bağımsız bir şekilde yaşayabileceği düşüncesine sahiptirler.⁴³ Bunun yanında transhümanizm, siyasi, içtimai ve ilmi alanlarda da yer edinmeye başlamıştır. İşte bunun bir tezahürü de yapay zekadır. Yapay zekanın transhümanizm bağlamında değerlendirilmesinin sebebi, insanın bilişsel ve fiziksel kapasitesinin artırılmasıdır. Robotların insan hayatını kolaylaştırdığı bu dönemde ileride bunun herhangi bir sınırlamasının olup olamayacağı ve yapay zekanın din karşısındaki konumunun nasıl olacağı hususu tartışılmaya başlanmıştır.

Asıl ilgi odağı bilişsel ve biyolojik çalışmalar olan transhümanizmin ilk aşaması, Darwin'in evrim ve doğal seleksiyon kuramı, ikinci aşaması DNA ve genetik bilimlerdeki çalışmalar, üçüncü aşama ise bu ikisine dayanan yapay zekâ çalışmalarıdır.⁴⁴ Transhümanistler, üretilen bu yapay zekanın bilgiyi üretebilme, sorunlara çözüm bulma, günlük ve anlık kararlar verebilen ve fenni ilimlere katkı sağlayan bir zekâ türü olacağına inanmışlardır. Yapay zekânın bahsettiğimiz faydalı yönlerinin yanında istenmeyen olumsuz durumlara da yol açacak potansiyele sahip olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.⁴⁵

Gelişen teknoloji ile her geçen gün farklı iddialarda bulunan transhümanistler, geliştirdikleri yapay zekâ sayesinde din bilimine de kolaylıklar sağlayacağı iddiasında

⁴¹Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 55.

⁴²Furkan Çakır, "Yapay Zekâ ve Hadis", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Eylül 2023), 114.

⁴³ Dağ, "Dijitalleşme-Yapay Zekâ-Transhümanizm Bağlamında Din ve Dindar'a Dair", Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 181.

⁴⁴Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 25.

⁴⁵Ercan Öztemel, "Yapay Zekâ ve Din", Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 22.

bulunmuşlardır. Onlara göre yapay zekâ ileride insan zekasını aşacaktır. Toplumlarda eksikliği bulunan din adamlarının yerine yapay zekâ ile geliştirdikleri ve bütün dini ilimleri yükledikleri robotlar sayesinde sorunun çözülebileceğine inanırlar. Transhümanistler, ürettikleri robotlara zekâ kazandırıp insandan daha zeki olabileceğini, savaş, yoksulluk ve hastalık gibi istenmeyen sorunları kökten halledebileceklerine inanmaktadırlar. Aynı şekilde yapay zekânın ekonomiye, sağlık, imalat, tarım, spor, eğlence vb. birçok sektöre inanılmaz derecede katkı sunacağını savunmaktadırlar. İnsanların zor ve tehlikeli işlerini yapay zekâ sayesinde rahatlıkla yapabilecek, trafik kazaları ve ölüm oranları azalacak ve çevre kirliliği denilen bir sorun olmayacaktır. Yapay zekanın bir üst versiyonu olan süper yapay zekâ ile insan zihnini makinalara kopyalayıp insanın sonsuza kadar sanal âlemde yaşayacağı iddia edilmektedir.⁴⁶

Transhümanistlere göre yapay zekâ, insanın dönüşümü için yapay imkânı sunacak ve imkânsız görünen şeyleri yapmaya olanak sağlayacaktır.⁴⁷ Günümüzde yapay zekanın yapmış olduğu çalışmalara bakıldığında bazı ülkelerin yapay zekâ tabanlı dronlar ile kendi başına kararlar verebilen, düşmana saldırıp onları imha edebilen, ünlü ressam robotlar, lokantalarda yemek servisi yapan, bulaşık yıkayan robotlar, fabrikada çalışan ve kargoculuk yapan robotlar her birisi yapay zekanın bir ürünüdür. Yapay zekanın insanın bilişsel kapasitesini arttırıp, insanı süper zekâ yapacağını iddia ederler. Transhümanistler, insanın dönüşümü için yapay zekâyı zorunlu görmektedirler. Yapay zekânın yönettiği yapay rahim oluşturmayı hedefleyen transhümanistler, bu sayede insanları hamilelik sürecinden kurtaracak ve henüz doğmamış bebeklerde olası hastalıkları önceden tespit edecek bir sistem üretmeyi hedeflemektedirler. Onlar, günümüzde fareler üzerinde denenmiş ve başarılı olunmuş bu uygulamaların insanlar üzerinde de olumlu sonuçlar vereceğini iddia etmektedirler.

Yukarıda yapay zekânın insanoğlu için faydalarına değinilmeye çalışıldı. Bunun yanında yapay zekânın gelecekte insanlık için bir tehdit ve bir tehlike aracı olabilme ihtimali de gözardı edilmemelidir. “İnsan beynini bir yapay zekaya aktarıp varlığını onda sürdürmenin ya da zayıf yanlarını ıslah edip geliştirmek için biyo/nano/info teknolojilere başvurmanın beraberinde getireceği pek çok sorun vardır.”⁴⁸ Gelecekte

⁴⁶ Ayrıntılı Bilgi için bk. “Ercan Öztemel, “Yapay Zekâ ve Din”, Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 24-28.

⁴⁷ Can, “Transhümanizm Nedir?”, 11.

⁴⁸ Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 62.

yapay zekânın insan zekasının önüne geçerek tekilleşme dediğimiz insanın doğasını değiştirip tek biçimli bir hayat tarzını insanoğluna dayatması kaçınılmaz hale gelecektir.

Farklılıkların törpüleyerek tek tip birey yetiştirme düşüncesine dayanan tekilleşme,⁴⁹ Bireyin ve toplumun dini yaşantısına, ibadetlerine ve ahlaki boyutuna da zarar vermektedir.

Yakın gelecekte yapay zekanın insanlığın hizmetine sunacağı birtakım vaatlerin olduğu görülmektedir. Örneğin en çok okunan kitabın, en çok bestelenen müziğin ve en çok izlenen filmlerin birer yapay zekanın ürünü olacağı ihtimali yakındır. Yapay zekanın günümüz boyutunun henüz bir böceğin zekasına eşdeğer olduğu söylenmektedir. Yapay zekanın insana manevi anlamda neler katacağı, inanç sistemlerine etkisinin nasıl olacağı ve sosyal konumunu nasıl şekillendireceği konusunda ise ciddi bir boşluk olduğu söylenebilir.

1.4. TRANSHÜMANİZM VE ÖLÜMSÜZLÜK

İnsanoğlu ölüm olgusu ile yüzleşmesi kaçınılmaz bir durum olduğu için her zaman korku ve telaş içerisinde olduğu söylenebilir. Kişinin ölüm karşısında takındığı tavır onun mevcut hayatına ve dünyaya bakış açısına da tesir etmektedir. Ölümsüzlük arzusu ise insanın nihai hedeflerinden bir tanesidir. Ölümsüzlük düşüncesi dünya genelinde var olan yaygın bir gerçekliktir.⁵⁰

Ölümünden sonraki hayat, tenasüh, reenkarnasyon, ruh göçü, ruhun ölümsüzlüğü gibi vaatler ve hayaller ile ölüm korkusu bastırılmaya çalışılmıştır. Hatta ömrü uzatma veya ölümün ilacını bulup, onu ortadan kaldırma arayışı pek çok kişinin uğraş verdiği bir alan olduğu söylenebilir. Ölümsüzlük arayışı içerisine giren insanoğlu, ölümsüz vasfa sahip olan tanrının özünden yaratılmış olduğu inancıyla ölümsüzlüğü elde edebileceğini her zaman tahayyül etmiştir.⁵¹ Ölümsüzlük vaadiyle kutsanmış yeni bir insanlık var etme iddiası Mesih inancı ve çeşitli mistik ve tasavvufi akımların etkisiyle de ortaya çıktığı söylenebilir. Mitolojide ve dinsel geleneklerde insanın tabiatüstü özelliklere ve tanrının vasıflarıyla donatıldığı belirtilmektedir. Transhümanizmin de bunlardan etkilendiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Ölümsüzlük arzusunun en eski örneklerinden biri Sümerlerin Gılgamış Destanı'nda Kral Gılgamış'ın ölümsüzlük

⁴⁹Hasan Kafalı, "Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ", Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 91.

⁵⁰Turan Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 10.

⁵¹İsmet Tunç, "Ölümsüzlüğün Dinlerdeki Yansımaları ve Transhümanizm", Demir, *Din ve Transhümanizm*, 204.

arayışı olduğu söylenebilir.⁵² Ayrıca ölümsüzlük arayışına; Çinlilerin peşinde oldukları hayat pınarı ile hayat mantarı, Japonların ölümsüzlük çimeni ile denizkızı etinin sonsuz hayatın anahtarı olduğuna inanmaları, ‘‘Hint mitolojisinde kuşların kralı olan Garuda, annesi için ölümsüzlük iksirini (Amrita) tanrılardan çalması nedeniyle Tanrı İndra ile savaşmak zorunda kalması ve yenilmesi üzerine iksiri tekrar İndra’yakaptırması, Y örnek olarak verilebilir. Benzer bir arayış Yunan mitolojisinde de bulunmaktadır. Nitekim Herakles, gece kızları Hesperidler ve ejder Ladon’un koruduğu tanrılar bahçesinden altın elmaları almayı başarmış ve bu şekilde ölümsüzlüğe ulaştığı rivayet edilir. Türk mitolojisinde de bunun örneklerini görmek mümkündür. Korkut Ata’nın ölümünü rüyada görmesinin ardından icat ettiği kopuzuyla dünyanın dört bir yanını dolaşıp ölümden kaçtığı en sonunda dünyanın merkezinde, suyun üzerine bağdaş kurup kopuz çaldığı böylelikle ölümün kendisine yaklaşmadığı rivayet edilir. Bunun yanında Hz. Hızır, Hz. İlyas ve Zülkarneyn de ab-ı hayat suyundan içtiği ve ölümsüzlüğe eriştiği bildirilmektedir.⁵³ Başka bir rivayette Araplar arasında uzun ömürlülüğün ve hekimliğin temsilcisi olan ve ölümsüzlük iksirinin mucidi olan Lokman Hekim, ölümsüzlüğün tarifini bulmuş fakat bu tarif Cebrail tarafından suya atıldığı rivayet edilir.⁵⁴

İslâm dinini de referans alan bazı transhümanistler,⁵⁵ İslâm’ın ilme ve bilime önem vermesi hasebiyle transhümanizm ile çelişmediğini savunmaktadırlar. Uzun yaşam ve nihayetinde ölümsüzlük hayalini Kur’an-ı Kerim’den ve hadislerden deliller sunmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse; Hz. İsa’nın çamurdan kuş yapıp üflemesi,⁵⁶ yapay zekâyâ ve cyborgs teknolojisine delalet ettiğini, ölümleri diriltmesinin vaat ettikleri ölümsüzlük hayalini gerçekleştirebileceklerini, Hz. Nuh’un gemi yapması ve tufandan kurtulmasının insanın yaratıcı kimliğe sahip olduğunun ve insanın tanrı ile birlikte hareket etmesine delil olarak sunmaktadırlar. Bunun yanında Ashab-ı Kehf’in mağarada üç yüz dokuz sene uyutulmasının⁵⁷ ve Hz. Nuh’un dokuz yüz elli sene yaşamasının⁵⁸

⁵²Hasan Kızıldağ, *Çanakkale*, “Arkaik Devirlerden Post-Hümanizme Ölümsüzlük Arayışındaki İnsan: Ufuktaki Transhümanizm ve Kültür”, ed. Mustafa Aça- Mehmet Ali Yolcu, *Paradigma Akademi*, (2021), 81.

⁵³ Ayrıntılı Bilgi bk. Yusuf Kılıç- Elvan Eser “Eskiçağ Toplamlarının Mitolojisinde Ölümsüzlük Arayışı (Ölümsüzlük Sembolü Olarak Bazı Bitki, Su ve Hayvanlar)”*Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*CiltIV/Sayı: XIII /Aralık /MMXVIIIs.137-141.

⁵⁴Ömer Faruk Harman, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/205.

⁵⁵ Bu Araştırmacıardan biri Aisha Musa’dır. Ayrıntılı Bilgi için bk. “Musa, Aisha Y. “A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity”, *Religion and the Implications of Radical Life Extension* içinde, Ed. Derek F. Maher- Calvin Mercer (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 124-129. F. Maher ve Calvin Mercer, Palgrave Macmillan St. Martin’s Press, 1st Edition, New York, 2009, s. 127.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/49.

⁵⁷el-Kehf 18/9-20.

insanın uzun ömre sahip olunabileceğini ve dilediği zaman uyutulup istedikleri zaman da uyandırılmasına delil olarak sunmaktadırlar. Bu konu bağlamında ileride değineceğimiz hadis rivayetlerinde geçen ecelin ötelenmesi, kaderin değişmesi, koruyucu tıp ve dengeli beslenmenin insan ömrüne tesir ettiğine dair delil sundukları örneklerdendir. Eski tarihe baktığımızda simyacıların da yaşam iksiri tarifini öğrenmek için büyük çaba sarf ettiklerini görmekteyiz.⁵⁹

İnsana ölümsüzlüğü elde etme vaadinde bulunan transhümanizm, insan bedenini bir düşman olarak görmekte olup insanı biyolojik sınırlılıklarından kurtararak kendi bedenine hâkim bireyler seviyesine getirmeyi amaçlamaktadır. Böyle bir durum karşısında insana dair teknolojik müdahaleler beraberinde tanrının yarattığı varlıklara müdahale ve tanrıya meydan okuma şeklinde eleştiriler yöneltilmektedir.⁶⁰

Günümüzde teknolojinin ve bilimin gelişmesiyle insanoğlu bazı hastalıklara çare bulmuş, acı veren arızı durumlara müdahale edebilmiştir. Bunun yanında geliştirdikleri 3D teknolojisi ile engelli bireylere yapay kol, bacak vb. protezler üreterek yaşamlarını kolaylaştırmışlardır. “Max More, yaşlanmaya ve ölüme tahammül etmek zorunda kalmayacağımızı, teknolojik gelişmelerle ne kadar yaşayacağımıza kendimizin karar vereceği günlerin geleceğine dikkat çekmektedir. Teknolog Ray Kurzweil, böyle bir zamanın imkân dahilinde olduğunu vurgulamaktadır. Transhümanizmin asıl amacı insanın gelecekteki ilerlemesine engel olacak olan ölümü ortadan kaldırmak olacaktır. Onlara göre kriyojenik ile yeniden yaşam mümkün olacaktır.”⁶¹ Günümüzde tıp tarafından bir çare bulunamayan insan bedenleri dondurulup gelecekte modern teknolojinin gelişmesiyle dondurulan bu cesetlerde hasar gören hücrelerin onarılıp eski canlılığına kavuşacağını hatta daha sağlıklı olacağını iddia etmektedirler.

Transhümanistler, ölümü insanın özgürlüğüne ve gelişimine bir engel olarak görmektedirler. Bu nedenle ölümsüzlüğe ulaşmayı amaçlayan transhümanistler, bunu ancak beden ve zihin sayesinde gerçekleştirebileceklerine inanırlar. İlk adım erken öldüren hastalıkların teşhis edip savuşturmak; ikinci adım ise bedene yaşlanmaya karşı bağışıklık kazandırıp fiziksel yönden kusurlardan arındırmaktır. Transhümanistler, bu yöntemlerin başarısız sonuç vermesi durumunda tekno-dâhilerin insan bilincini içeren

⁵⁸el-Ankebût 29/14.

⁵⁹Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 55.

⁶⁰ Dağ, “Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü”, (Ankara: Elis Yayınları, 2020), 203-204; Ahmedi, “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”, 244.

⁶¹Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 94.

beyin kapasitelerini bilgisayarlara yüklemeleri ve böylelikle sanal zihin oluşturup insan zihninin sonsuza kadar yaşatması hedeflemektedirler.⁶² Transhümanistlerce ölüm, insanın vücudunda oluşan teknik bozukluklardan dolayı meydana gelmektedir. Bundan dolayı onlar bozuk genlerin tespit edilip tedavi edilmesiyle ölümsüzlüğe kavuşacaklarını iddia etmektedirler.⁶³

Transhümanistler, sonsuza dek yaşama, yaşam süresini uzatma gibi düşüncelere geçmeden önce mevcut yaşamın iyileştirilmesi, insanı rahatsız eden durumları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Transhümanistlerin dışında çoğu insan da ölümü bir son olarak görmemektedirler. Bu nedenle insanlarda ölüme sebebiyet veren durumlar tespit edildiği taktirde ölümün ertelenebileceği savunulmaktadır. Bu da mevcut teknolojiyi daha üst seviyelere taşıyarak nanoteknoloji, gen terapisi, farmakoloji gibi bilimsel süreçleri daha hızlı geliştirip insanlığın hizmetine sunmayı amaçlamaktadırlar. İnsanın evrimsel bir sürece bağlı olduğunu ve bu süreci hala tamamlamadığı için eksik ve kusurlu olduğunu iddia eden transhümanistler, bu süreç tamamlandığında ölümsüzlüğe ulaşacaklarını umut etmektedirler.⁶⁴ Dolayısıyla bilime güvenerek bu evrimsel süreci hızlandırıp bir mükemmel insan profili inşa etme peşine düşmüşlerdir.

Transhümanistlere göre şayet insan DNA'sı yeniden şekillendirilirse belirlenen amaç ve değer doğrultusunda insan vücudu yeniden tasarlanabilecektir. İnsan vücudundaki parçalar yıprandıkça yerine yapay organlar ve sentetik kan damarları oluşturularak insan ömrü istenilen zamana kadar yaşatılabilecektir. Nano-teknoloji ile nano-robotlar, hasta organları onararak yaşlanma sürecini tersine çevirebilirler. Transhümanistlerin ölümsüzlük üzerine bir iddiaları da sanal veya teknolojik ölümsüzlüktür.⁶⁵ Transhümanistlerin bu amacı, insan zihninin teknoloji vasıtasıyla bedenden bedene aktarıldığı taktirde ölümsüzlüğe kolayca ulaşabileceğine inanmaktadırlar. Sanal zihin demek ölümsüz zihin demektir. Bu da insanın ölümsüzlük arayışına kapı aralamaktır. Zira insan, güçlü veya ölümsüz zihinler sayesinde sonsuz sanal bir dünyada yaşar hale gelebilir.⁶⁶ İnsanın ölmeden önce beyninin/zihninin

⁶²Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 43.

⁶³Yusuf Emre "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din", Demir, *Din ve Transhümanizm*, 180.

⁶⁴Metin Özdemir, "Çağdaş Bir İnanç Problemi Olarak Transhümanizm", ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 18.

⁶⁵"İnsan zihninin bir robota ya da mekanik bir varlığa aktarılması sonucunda ulaşılan ölümsüzlüğe teknolojik ölümsüzlük denir." Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 108.

⁶⁶Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 28.

robotlara aktarılıp veya yedeklenip kişiliğinin yedek bir kopyasının oluşturulabileceğini iddia etmektedirler.

Transhümanistlerin ölümsüz olarak niteledikleri varlığın özelliklerine baktığımızda, İslâm'daki ölümsüzlük fikriyle örtüşmediğini görmekteyiz. Bu düşüncenin sahip olduğu ölümsüzlük fikri İslâm kelâmındaki hâdis veya mümkün varlık kategorisindeki varlığa tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü hâdis veya mümkün varlıklar kendi kendilerine yetmezler ve ölümlüdürler. Ayrıca varlığını devam ettirebilmek için mutlak varlığın müdahalesine ihtiyaç duyarlar.⁶⁷ Transhümanistlerin ölümsüzlük vasfı kazandırmak istedikleri varlığın tek başına kendisini idare edebilecek, varlığı kendinden olan bir özelliğe sahip olacağını iddia edememektedirler. Çünkü biyolojik ve teknolojik ölümsüzlük iddiaları kendi başına ezeli ve ebedi olmayıp başka bir varlığa ihtiyaç duyar.

1.5. TRANSHÜMANİZM VE RUH İLİŞKİSİ

İnsanın değişmez özü olan ruh, transhümanizm düşüncesinde zihin, benlik veya bilinç olarak yer edindiğini görmekteyiz. Ölümsüz vasa sahip olan ruh, transhümanizmde zihin yükleme olarak isimlendirilen cyborgs teknolojisi ile bu ölümsüzlük elde etmeye çalışılmıştır.

Transhümanizmin ruh-beden ilişkisi hakkındaki görüşü dair barındırdığı görüşte, insan tabiatıyla ilgili benimsenen geleneksel düşünceden farklılaşır. Bu tutumun, transhümanizmin çoğu dini sistemle uzlaşmasının önündeki başlıca engellerden birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁶⁸ İslam anlayışındaki ruh-beden ilişkisi ile transhümanizmdeki zihin-beden arasındaki ilişki birbirine benzerlik göstermekle birlikte ciddi farklılıklarının olduğunu da görmekteyiz. Transhümanizm, insana ve insanın özünü materyalist bir yaklaşım sergileyerek ruhun varlığından ziyade zihnin varlığına itibar etmektedir. Dolayısıyla klasik teolojilerde insana dair ruh-beden ilişkisinin transhümanizmde zihin-beden ilişkisine dönüştüğünü görmekteyiz. Transhümanistlerin bu iddiası, beraberinde birtakım sorunları meydana getirdiğini

⁶⁷Can, "Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği", 15.

⁶⁸ Hugnes, "The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future", 6; Aytepe, "Transhümanizm ve Posthümanizmde Varlık", 326. Nakleden: Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 69.

görmekteyiz.⁶⁹ Transhümanistler, zihnin bedensel bir yapı olduğunu yani fiziksel beynin içinde bulunduğunu iddia ederek insanın özünü oluşturan şeyin zihin olduğunu iddia etmektedirler.⁷⁰ Ancak beyin araştırmalarında elde edilen bulguların artması, ruha atfedilen bütün özelliklerin bedene yüklenmesine sebebiyet vermiştir.⁷¹

Ruh ve beden ayrımı, farklı inanışlar ile birlikte birçok dinde mevcuttur. Pek çok kültürde, ruhun ölümsüzlüğü, ölümden sonraki hayatın varlığı, maddi varlığından bağımsız bir cevher olan ruhun varlığı anlayışı mevcuttur.⁷² Transhümanizm, bedenle ilgilenmiş ve ruh denilen olguyu görmezden gelmiştir. Düalist bir yapıya sahip olan transhümanizm, inşa etmek istediği yeni bir insan tasavvurunda sadece biyolojik değil, zihni gelişimi de göz ardı etmemektedir. Transhümanizme göre insan, zihin ve beyinden ibaret olduğu için ruh denilen olguya biraz mesafeli durmaktadırlar.⁷³ Transhümanizm, her ne kadar deney ve gözlem sonucu elde edilen sonuçlara güvense de ruhun tamamen metafizik alanın bir konusu olup onu dışladığı anlamına gelmemektedir. Çünkü ruhun insanda bulunan bir öz olduğu ve bedeni hareket ettiren bir cevher olduğu gerçeğine de karşı çıkmamaktadır.⁷⁴

Günümüzde insanoğlu elindeki imkanlara güvenerek sahip olduğu teknoloji ile insan biyolojisini sentezleyip yeni bir icat yani; tekno insan oluşturma gayretindedir. Haliyle oluşturulan bu insan figüründe ruhsuz bir yapı ve sadece makine merkezli bir oluşum ile karşı karşıya gelmekteyiz. Transhümanizm, ruh olgusuna mesafeli yaklaşarak insan bedeninin kendi biyolojik sınırlılıklarından kurtulması gerektiğini savunmuş bu şekilde hastalık ve ölüm gibi istenmeyen durumlardan kurtulacağını iddia etmiştir.⁷⁵ Bunun yanında bazı transhümanistler, ruhun varlığına ılımlı bir şekilde yaklaşmış, onun sadece zihin ve bilinç gibi bilişsel işlevlere indirgenmesine karşı

⁶⁹Emin Çelebi, “Zihin-Beden İlişkisinin Ontolojik Düzlemi Üzerine Bir Değerlendirme”, ECLSS Conferences on Language and Social Sciences, ed. Selman Arslanbaş (Almaty, Kazakhstan: Kazakh National Pedagogical University, 2020), 340. Nakleden: Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 67.

⁷⁰Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 202-203.

⁷¹ Mehmet Ödemiş, “Yapay Zekada Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi”, Kızılgeçit Muhammet vd. (ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 62.

⁷²Ahmet Güç, “Ruh (Diğer Dinlerde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/197.

⁷³Sambur “Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm”, ed. Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 152.

⁷⁴Can, “Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği”, 70.

⁷⁵ Özdemir, “Yeni-Materyalizm ve Beden Bağlamında Transhümanizm ve Posthümanizmin Bilinç Felsefeleri”, Demir, *Din ve Transhümanizm*, 251.

çıkılmışlardır.⁷⁶ Çünkü onlara göre ruh, bedeni hareket ettiren bir enerji, insanın düşünmesini sağlayan bir olgudur. Bunun yanında ruhun bilimin konusu olamayacağını ancak metafizik alanın konusu olabileceğini iddia eden transhümanistler de vardır. Her ne kadar ruh, metafiziğin konusu olsa da insan biyolojisini hareket ettiren bir fiziksel yönünün olduğu gerçeğine karşılık transhümanistler sessizliklerini korumaktadırlar. Bu da onların kendileriyle çelişmelerine neden olmaktadır.⁷⁷ Bir taraftan ruhu inkâr etmeye çalışmaları öte taraftan bedeni harekete geçiren bir unsurun varlığından söz etmeleri ve bunu tanımlayamamaları düşünce sistemlerinde bir eksiklik veya tutarsızlığa neden olmuştur.

1.6. TRANSHÜMANİZM VE DİNSEL NİTELİĞİ

Hristiyanlık dininden ilham alan transhümanizm, ilim-bilim uğraşından dolayı Müslümanların da ilgisini üzerine çekmiştir. “Transhümanizmin bir din olup olmadığı konusu tartışılmıştır.⁷⁸ Transhümanizmin dinsel bir nitelik taşıyıp taşımadığı ya da kendisini dinin yerine konumlandırıp konumlandırmadığı üzerinde durmakta fayda vardır. Çünkü transhümanizmin hedeflerine baktığımızda ölümsüzlük, hayatın huzurlu ve mutlu geçmesi, insan neslinin ıslahı gibi durumlar dinlerin de esas aldığı hedeflerdendir.⁷⁹

Transhümanizmin din ile ilişkisine dair yapılan anketlerde bu akımın dinle irtibatlı olduğunu söyleyenlerin sayısı ve oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁸⁰ Anketten çıkarılan sonuca baktığımızda din ve transhümanizmi ortak paydada buluşturanların sayısı azımsanmayacak niteliktedir. Dine karşı olan transhümanistlerin

⁷⁶“Pozitron kamerası ile yapılan bazı araştırmalarda, prefrontal (ön alın) bölgenin ruhla bağlantı kuran beyin bölgesi olabileceği ileri sürülmüştür. Zira bu bölge, insan beyninin en son evrimleşen kısmıdır.” Mehmet Ödemiş, "Yapay Zekâda Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi", Kurt vd. (ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 62.

⁷⁷Can, “Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği”, 70.

⁷⁸Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 133.

⁷⁹ “Transhümanizm, dini açıdan Tanrı’nın alanına müdahale, Tanrı’nın rolüne girme, dinden rol çalma, yani sadece Tanrı’da olması gereken hem yaratıcı hem yok edici güç haline gelerek, kendisini Tanrı yerine koyma iddialarıyla eleştirilmektedir.” Demir, “Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Transhümanizm”, 99; Büşra Kılıç Ahmedi, “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 245.

⁸⁰“Transhümanizmin dine uygun olup olmadığının da sorulduğu ankette din veya maneviyat mensupları olanların çoğunluğu, transhümanizmin dinle uyumlu olduğuna inanmakta, ancak bunların %8’i, din ile bağdaşmadığına inanmaktadır. Laiklerin çoğunluğu ise, transhümanizmin en azından herhangi bir din türüyle uyumlu olabileceğine veya onlardan biriyle sentezlenebileceğine inanmaktadır. Ancak üçüncü bir kesim ise transhümanizmin dinle hiç bağdaşmayacağını savunmaktadır.” James Hughes, “Report on the 2007 InterestsandBeliefsSurvey of theMembers of the World Transhumanist Association, Prepared”, <https://ieet.org/images/uploads/WTASurvey2007.pdf>, (03.04.2019). Nakleden: Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 79.

asıl düşüncesinin de bireyin kendini geliştirmesinde dinlerin müdahil olduklarını ve dini temsilcilerin din üzerinden menfaat sağladıklarını düşünmektedirler. Julian Huxley, transhümanizmin bir vahiysiz din olarak tanımlarken Max More, bunun din olmadığını bir felsefe ve entelektüel bir hareket olduğunu savunmaktadır. Kurzweil de bunun bir büyüden ibaret olduğunu iddia etmektedir. İleride teknoloji ile inşa edilecek bir düzende dinlerin yeri ve konumu tartışılmıştır. Evrimsel bir niteliğe sahip olan transhümanizm, evrim anlayışında Tanrı'yı dışlayan ve Tanrı'nın yaratılışına karşı çıkan bir ideolojik hal almıştır. Transhümanizmin, dinlerin konu edildiği vaatlere değinip bunları kendisinin yapabileceğini iddia etmektedir. Onun bu vaadi dinler açısından birer tehdit olarak algılanmaktadır.

Transhümanist düşüncenin dinlerle uyumlu olacağını savunan kimi dindar çevreler, özellikle kutsal kitaplarda bahsedilen mucizelerin transhümanist uygulamalarlaile eşdeğer görmektedirler. Hughes, transhümanizmin yaşayan dünya dinleriyle uyum içerisinde olduğunu ifade etmekte bunu da insanları geliştirmeye yönelik teknolojilerin desteklenmesine bağlamaktadır. Ona göre transhümanizm alanındaki bütün uygulamalar dünya dinleri ile uyumludur. Bu uygulamalar, insanı geliştirmeye ve hayatı anlamlı kılmaya odaklı olup bu yönüyle insanların transmaneviyatını geliştireceğine inanmaktadır.⁸¹

Din kavramına yüklenen anlamlar çerçevesinde transhümanizm ile ortak değer yargılarından söz etmek mümkündür. “Din, ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır.”⁸² Tanımdan da anlaşılacağı üzere insan hayatına anlam katma açısından benzer yönlerinin de olduğu görülmektedir.

Transhümanizm, mevcut durumdan daha iyi ve daha yaşanılır bir düzen kurmayı hedeflediği için bunun bir dini hareket olabileceğini söyleyenler olmuştur. Transhümanizmin kurucusu olan Huxley'in herhangi bir din icat etme ya da reddetme gibi bir iddiası olmamıştır. O, dinlerin insanların sorunlarını çözmede yetersiz kaldığını hatta çoğalttığını savunmuş bunu ancak bilimin çözebileceğine inanmıştır. Dinin alanı

⁸¹Hughes, “The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future”, metanexus.net/compatibility-religious-andtranshumanist-views-metaphysics-suffering-virtue-and-transcendence/, (03.01.2019). Nakleden: Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 98.

⁸²Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 75.

olan sonsuzluk kavramı, Transhümanistlerin ilgisini çekmiş ve bu alana yoğunlaşmasıyla ona dinsel nitelik vasfı kazandırmıştır. Transhümanizm ile ilişkili olan Terasem hareketi, aslında Transhümanizmin din karşıtı olmadığını sadece mevcut dinlerin kendileri için birer tehdit aracı olarak gördüklerini iddia etmektedirler. Bunun için mevcut dinlerden daha ılımlı ve sorunlara cevap verebilen bir din inşa etmek istemektedirler.

Transhümanizm, bir bilim temelli hareket olarak algılanıp dine karşı telakki edilirse ileride din-bilim çatışması kaçınılmaz olacaktır. Transhümanizm, kendisine son derece güçlü ve tutarlı bir teolojik bir zemin oluşturmaya çalışmaktadır. Bu teolojik dinin ana kaynağı Hristiyanlık olarak gösterilmektedir. Çünkü insanın tanrılaşma öğretisinin ana kaynağı Hristiyanlıktır. Bunun yanında uzak doğu dinlerinden de etkilendiği söylenebilir. Transhümanistlerin çoğu, herhangi bir dinin mensubu olmadıklarını iddia ederek karma bir inanca sahip olduklarını iddia etmişlerdir. Bunun yanında ateist, deist ve agnostik olduklarını söyleyenler olmuştur.⁸³ Transhümanizm, insan, alem, öte alem gibi söylemleri esas aldığı için dinin konusuna da dahil olmaktadır. Dini ve Tanrıyı reddetmesiyle ortaya çıkan bu boşluğa yeni bir anlam üreterek aslında bir nevi kendisini dinileştirmektedir. Semavi dinlerin insanlara ahirette vadettiği aşkınlık, ölümsüzlük ve ebedi mutluluğu bu dünyada vadeden bu akım kendini dinin yerine konumlandırmaya çalışmaktadır. Transhümanistler, teknolojinin gelişmesiyle beraber semavi dinlerdeki ahiret inancının ortadan kalkacağını, ölümden sonraki hayatın bir aldatmaca olduğunu iddia etmektedirler. Transhümanizm ile vahiye dayanan dinlerin birbiriyle uzlaştırmasını zor gören David Pearce, insandaki cennet ve sonsuzluk arzularının kişiyi meydana getiren genlerin revize edilmesiyle olabileceğini iddia eder.⁸⁴

Terasem, insan yaşamını iyileştiren ve geliştiren bir hareket olup bu amaçla bilimsel araştırma ve geliştirmeyi destekleyen transhümanist bir harekettir. Transhümanistler, bu hareketin teknolojik zamanlar için bir dini hareket olduğunu ve bu dinin tanrısının teknoloji olduğunu iddia etmektedirler. Transhümanistler, teknolojinin her şeyi bilen, her zaman var olan, güçlü ve faydalı bir tanrı var ettiğini savunmakla birliktedinlerin sunduğu mutlu bir yaşam ve ölümsüzlük vaadini de

⁸³Yeşilyurt, "Transhümanizm ve Din İlişkisi", 42.

⁸⁴Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 115.

gerçekleştirebileceğine inanmaktadırlar.⁸⁵ İleri tarihlerde transhümanizmin farklı mezhep ve tarikatlarının ortaya çıkacağı da muhtemeldir. Kendilerine münhasır bir din kurup üye toplamak gibi bir amaçları olduğu gözlemlenmektedir. Bu din, bilimle çatışmayan teknoloji ile uyumlu bir dindir. Dolayısıyla Terasem, bütün insanları kendi trans-dininin doğal bir müntesibi gibi değerlendirmektedir.⁸⁶

Terasem, modern insanın inandığı dinlere müdahale etmeden, tanrıya inanmayan ya da tanrıyı inkâr eden akımlara karşı mücadele verip, bu bataklığa düşen insanları kurtarma vaadiyle ortaya çıkmıştır. Bunun da asıl amacı transhümanizm gibi teknolojiye tapma ve onu en üstün göstermektir. Transhümanizm, kişinin inancına müdahale ederken terasem kişiyi inancı konusunda serbest bırakmaktadır. Terasem, ruhu bütünüyle ihmal etmiş ve insanı dijital bir bilgi kümesine indirgemıştır. Terasemin vadettiği ölümsüzlük anlayışına baktığımızda insana ait yaşanmışlıklar ve dünyevi tecrübelerin dijital bir kopyasını bir makine veya biyo-mekanik bir varlığa yükleyerek insanı dijital dünyada yaşatma gayreti içerisinde olduğunu görmekteyiz.⁸⁷ Terasem kelimesi geçiş ya da dönüş anlamına gelmekten ziyade kendisini aşkınlık veya kapsayıcılık olarak tanımlayıp tanrı inancına sahip insanları dışlamayıp onları da kucakladığını iddia etmektedir. Terasem, tanrıyı inkâr etmeyip teknoloji ile daha üstün niteliklere sahip bir tanrıyı yaratacaklarını söylemektedirler.

1.6.1. Din ve Transhümanizm Arasındaki Farklar: (Çatıştığı Noktalar)

Din, insanın bir bedenden ve ruhtan meydana geldiğini kusursuz bir yapıya sahip olmasının ancak ahirette olacağını savunmakta iken transhümanizm, teknoloji ve bilgisayar sayesinde Yaratıcının ahirette vaat ettiği şeyleri dünyada gerçekleştirme iddiasında olduğunu görmekteyiz. Transhümanist düşüncenin insana yaklaşımı ile İslam'ın mükerrem insan anlayışına yaklaşımı birbirinden farklılık arz etmektedir.⁸⁸

Din, insanın yalnızca yaratıcıyı üstün görmesini ve ona kul olmasını istemekte iken transhümanizm, insanı teknolojiye ve bilgisayara kul yapma amacındadır. Transhümanistler, insanın sahip olduğu birtakım biyolojik kısıtlamaları istenmeyen bir durum olarak algılamakta ve bunu ortadan kaldırmak için çaba sarf ettiklerini iddia

⁸⁵Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 94

⁸⁶Muhammet Yeşilyurt- Büşra Yeşilyurt, “Dini Transhümanizmin Bir Örneği Olarak Terasem Trans-Dini”, *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (15 Aralık 2022), 11.

⁸⁷Yeşilyurt- Yeşilyurt, “Dini Transhümanizmin Bir Örneği Olarak Terasem Trans-Dini”, 571.

⁸⁸Ülfet Görgülü, “Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali”, ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 15.

etmektedirler. İslâm ise bu kısıtlamaları bir engel olarak görmemekle birlikte insani bir yaşam için zorunlu görmektedir.⁸⁹ Din yaratma özelliğinin sadece Tanrıya has olduğunu vurgularken transhümanizm, tam aksine Yaratıcının sahip olduğu bütün özelliklerin bilgisayarlar sayesinde gerçekleştirilebileceğini ve bilimin daha iyisini yaratabileceğini iddia etmektedir. Bu nedenle Playing God yani Tanrı gibi olma ismini bu alanda bilimsel çalışmalar yapan bilim insanlarına atfen kullanmışlardır.⁹⁰

İnsanların yeryüzüne sakat, kör, dilsiz vb. kusurlarla dünyaya geldiğini Tanrının kusursuz yaratışını savunan geleneksel dinlerin tezinin çürütüleceğine dair bir delil olarak gören transhümanizm, Tanrıyı itibarsızlaştırarak en mükemmeli kendisinin var edeceğini ileri sürmüştür. Bu şekilde kendisini bir nevi tanrı haline getirmeyi amaçlamaktadır. “Transhümanistlerin, insanın eksik, kusurlu ve yeterince güzel yaratılamamış olduğunu söyleyerek insana hakkettiği statüyü vereceklerini iddia etmeleri, tanrının insanı değerli, şerefli ve mükemmel yaratmış olduğunu savunan geleneksel dinsel öğretilerle çelişmektedir.”⁹¹ Bütün semavî dinlerde insan, Tanrı’nın yeryüzündeki en mükemmel eseridir. Özellikle insanın yaratılışı konusunda semavî dinler ve transhümanizm arasında ciddi bir fark vardır. Çünkü dinlerde insan yaratılışında tanrının mutlak gücü ve iradesi hâkim iken transhümanizmde bu yaratılış evrime dayandırılmaktadır. Transhümanizm, insan vücudunu insanın sırtında bir yük olarak görmekte iken İslâm dini bunu Allah’ın insana bahşettiği en büyük nimet olarak görmektedir.⁹² İslâm’da insanın, kendi bedeninden kurtulma gibi bir yaklaşımı yoktur. Din, insana kendi bedeni üzerinde istediği gibi tasarruf hakkını vermemektedir. Transhümanizm, insan genomuna müdahale ederek daha üstün özellikler “süper insanlar” ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.⁹³ Bu durum dinler açısından sıkıntı arz etmektedir. Bunları yapmak bir nevi tanrının mükemmel yaratma algısını göz ardı etmektir. Son yıllarda ortaya çıkan insan bedeninin dondurulması, öjeni, klonlama ve genetik müdahalenin dini kaidelere ters düşebileceği düşünülmektedir. Bu uygulamalar, zahirde dinlere bir meydan okuma olarak görülmekle birlikte bu tür uygulamaların İslâm süzgecinden geçirilmesi zaruri hale gelmiştir.

⁸⁹Sambur, “Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu”, 28.

⁹⁰Kılıç Ahmedi, “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”, 245.

⁹¹Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 74.

⁹²Sambur, “Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu”, 27.

⁹³Ahmet Aydın, “Fıkhi Açıdan Bedene Yönelik Müdahaleler: Transhuman Adayına Bir İlmi Hal Denemesi”, Demir, *Din ve Transhümanizm*, 168.

Transhümanizm, insan hayatını anlamlı hale getirme, ömrü uzatma, hastalık ve sıkıntıları yok etme, hayatı kolaylaştıracak yeni buluşlar icat etme gibi hedefler peşindedir. Bu hedefler, İslâm dini açısından sakınca görülmeven hatta takdir edilen durumlardır. Bunun daha da ilerisine giden transhümanizm, ölümü yok etme ve dünyada ebedi yaşamı elde etme girişiminde bulunmaktadır. Transhümanistler, bedeninin ve zihnin daha aktif bir şekilde çalışıp genetik mühendislik yardımıyla yaşlanma, erken ölüm ve hastalık gibi olumsuzluklara karşı bir bağışıklık kazanarak sonsuza kadar yaşanabileceğini iddia etmektedirler. Transhümanizmin bu düşüncesi şu an için imkânsız bir olgu olmakla birlikte düşünce ve düşünceler açısından da ciddi problemler doğuracağı muhtemel bir durumdur.⁹⁴

Transhümanizmin bu yönü İslâm'ın tasvip etmediği bir durumdur. İslâm'a göre ölüm, yaşamın kaçınılmaz bir gerçeğidir. Her varlığın ömrü belirlidir ve ne bir an uzatılabilir ne de kısaltılabilir.⁹⁵ İslâm dini ölümsüzlüğün ahirette gerçekleşeceğini bizlere bildirmektedir.⁹⁶

Din, insanın aciz bir varlık olduğunu bir üstün güce ihtiyacının olduğunu ve mütevazî olmasını gerektiğini vurgulamaktadır. Transhümanizm tam aksine üstün gücün insanda var olduğunu teknoloji sayesinde bunu ortaya çıkaracağını iddia etmektedir. Dinlerin artık insanların ihtiyaçlarına cevap veremediğini iddia eden transhümanistler, bu ihtiyacın bilim ve teknoloji ile karşılanacağını iddia etmektedirler.⁹⁷ Hem dinlerin hem de transhümanizmin ortak amacının insan neslinin ıslahı olduğunu bilmekteyiz. Dolayısıyla yöntem itibarıyla da din transhümanizmden ayrılmaktadır.⁹⁸ Dinler, insanın ahlaki yönünü ıslah etme gayretindeyken transhümanizm, insanın fiziksel ve biyolojik yapısını geliştirme çabasıdır.⁹⁹ Transhümanizmin bu iddiaları tanrının etkinlik alanına müdahale şeklinde kabul ettiğimiz takdirde transhümanizmin din karşısında pek de tutunamayacağını söyleyebiliriz.

⁹⁴Can, "Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği", 4.

⁹⁵el-A'raf 7/34.

⁹⁶İsmail Kurt, "Kur'an Perspektifinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", Demir, *Din ve Transhümanizm*, 57.

⁹⁷Yeşilyurt, "Transhümanizm ve Din İlişkisi", 45.

⁹⁸Can, *Transhümanizm ve İncanın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 122.

⁹⁹Demir, "Transhümanizm ve sekülerleşme: Bildiğimiz Dinin Sonu mu?", ed. Demir, *Din ve Transhümanizm*, 49.

Transhümanizm, dini doktrinlere aykırı görüşlere sahip olduğu için tanrıya meydan okuyan bir akım olarak da değerlendirilmektedir. Transhümanizm hem teist hem de ateist bir homojen oluşumdur. Ortak yönleri incelendiğinde bazen tanrı inancına sahip olduğu izlenimi uyandırırken bazen de benimsemiş olduğu bazı görüşler insanı yanıltmaktadır. Bu karmaşanın sebebi transhümanizmin dine yüklediği anlamlardan kaynaklandığını görmekteyiz. Yaratıcılık görevini tanrıdan alıp insana veren transhümanizm bu fikri ile İslâm ile ters düşmektedir.¹⁰⁰

Din, insanın ruh ve bedenden oluştuğunu ruhunun ölümsüz ve ebedi olduğunu, bedeninin ise ölümlü ve yok olacağını savunmakta iken; transhümanizm insanı zihin ve veriden oluşan bir mekanik bilgisayar olarak görmektedir. Hatta o, sinir çipleri yardımıyla insanbeynindeki bütün verilerin bilgisayarlara aktarılabilceğini mümkün görmektedir.

Din, insanın manevi/ruhsal boyutuna vurgu yaparken; transhümanizm, güçlü bir biyolojiye sahip olarak gördüğü insanın maddi/bedeni boyutuna vurgu yapmaktadır. Transhümanizmin, semavi dinler ile ayrıştığı önemli noktalardan bir tanesi de ahiretin reddidir. Her ne kadar ikisinin ortak amaçları dünyada insanın mutluluğu olsa da İlâhi dinler dünya mutluluğu için ahireti esas almakta iken transhümanizm, dünyada mutluluğu sağlamak ancak ahireti reddetmekle olacağını savunmaktadır.

Din ve transhümanizm, ruh konusunda da ciddi farklılıklara sahiptir. Anke Iman Bouzenita, İslam ve transhümanizm arasında uzlaşa sağlanamayan hususlardan bir tanesinin ruh/zihin-beden ilişkisi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre transhümanizm, ruhu inkâr edişi ve zihni de beden bir parçası şeklinde değerlendirmesi, klasik İslami ruh-beden bütünlüğü düşüncesine aykırılık teşkil etmektedir. Bouzenita, İslam'ın benimsemiş olduğu ruhun varlığı, mahiyeti ve ölümsüzlüğü ile ilgili yaklaşımlarının transhümanist felsefesine ters düştüğünü iddia etmektedir. Ayrıca insan hayatının sonlu olduğuna, sonsuz hayatın cennet ve cehennemde olacağını belirten ayetleri öne sürerek transhümanist fikirlerin müslüman toplumlar arasında yayılamayacağını ifade etmektedir.¹⁰¹ Din, Yaratıcı tarafından insan ruhuna ve bedenine kendi varlığından üflediği inancına sahip iken transhümanizm, insan bedenini salt et ve kemik yığını

¹⁰⁰Sambur, "Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu", 27.

¹⁰¹Kılıç Ahmedi, "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi", 248.

olarak görmektedir. Din, insanı bedeni ve ruhuyla ahiret hayatına hazırlarken transhümanizm, dünyada uzun ve sınırsız yaşam için mücadele vermektedir.¹⁰²

Din, insanın bir Yaratıcıya ve ilahi vahye ihtiyaç duyduğunu vurgularken transhümanizm, insanın günah işleme gibi bir yetisinin olmadığını, haliyle de herhangi bir yol gösterici ya da vahye veyahut kitaplara ihtiyacının olmadığını savunmaktadır. Ayrıca onlar kâinata güç verenin tanrı değil, makine ve teknoloji olduğunu iddia ederler. Din, insanları bütün farklılıklarına rağmen bir aile olarak görmekte iken transhümanizm, bu değerleri yok sayıp teknolojinin değerine vurgu yapmıştır. Transhümanizm, yüksek teknoloji sayesinde insan zekasını geride bırakan yapay zekalar ve zihinle birleşen makineler (tekillik) üreterek Tanrı'nın yaratmış olduğu varlık türünü geride bırakmayı hedeflemektedir.¹⁰³

Din, insana dünyadaki zorluklara dayanması gerektiğini, sınırsız yaşam ve mutlu bir hayatın öte dünyada verileceğini vadederken transhümanizm, bilim ve teknoloji yardımıyla bu dünyada ölümsüzlüğü ve sonsuz mutluluğu yakalayabileceğini iddia etmektedir.¹⁰⁴ Transhümanizm, Tanrı'nın olmadığı bir gelecek tasavvur edip Tanrı'daki vasıfları insana yükleme hedefi peşinde gitmektedir. Sonsuz bilgiye ve sonsuz kudrete sahip olacak, özgürlüğü ve ölümsüzlüğü yakalayacak bir insan profili çizmektedir. Dinler, bu nihai olayların son tahlilde Tanrı müdahalesiyle olacağını savunurken onlar, teknoloji yardımı ve insan müdahalesiyle bu olayların olacağını savunmaktadırlar. Daha önce Transhümanizmin kökeninin Hristiyanlık olduğunu belirtmiştik. Hz. İsa'ya tanrılık atfedilmesiyle sonsuzluk ve ölümsüzlük iddialarıyla gelişmeye başlamıştır. Lakin burada transhümanizm, insan genlerine müdahalesi sonucu Hristiyanlık inancındaki her insanın ilk günah sebebiyle bu günahla doğduğu inancına aykırı bulmaktadırlar. Bir diğeri de transhümanizmin insan doğasına müdahalesi, tanrının yarattığı sureti değiştirmeye yönelik bir müdahale olacağı için sakıncalı görmektedirler. İlk kurtuluşun Hz. İsa ile olacağını savunan Hristiyanlık dinine karşı transhümanizm, teknoloji yardımıyla kurtuluşu mümkün görmektedir.

¹⁰²Bilal Sambur "Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm", ed. Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 152.

¹⁰³ Ahmet Dağ, "Dijitalleşme-Yapay Zekâ-Transhümanizm Bağlamında Din ve Dindar'a Dair", Fatih Kurt vd. (ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 182.

¹⁰⁴Sambur, "Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu", 29.

1.6.2. Semavi Dinler ve Transhümanizmin Ortak Yönleri:

Hristiyanlık dininden ilham alan transhümanizm, ilim-bilim uğraşından dolayı müslümanların ilgisini çekmiştir. Özellikle insana değer verme, insanı geliştirme, hayatı anlamlı hale getirme, toplumsal meselelere eğilme, fikir üretme, bireysel ve toplumsal yaşamı en güzel şekilde şekillendirip geleceğe yön verme hususu semavi dinlerin ve transhümanizmin ortak amacı olduğu için transhümanizmin bir tehdit olarak algılanmaması gerektiğini savunanlar olmuştur. Transhümanizm, yoksulluk, hastalık, acı çekme gibi istenmeyen sorunları ortadan kaldırmak, daha uzun ve sağlıklı bir yaşamı elde etmek hedefleri üzerine kurulmuştur. Transhümanizm, bu yönüyle ilahi alana müdahale amacı gütmeyen ve dinler açısından herhangi bir tehdit unsuru taşımadığı gerekçesiyle geleneksel dinler ile ortak bir amaca hizmet edebileceği izlenimi uyandırmaktadır.¹⁰⁵

Din ile Transhümanizm, her ne kadar birbirine zıt gibi görünse de bazı konularda ortak özelliklere sahiptirler. Örneğin insana değer verme, insanı geliştirme, hayatı anlamlı hale getirme ve toplumsal meselelere eğilme gibi konularda her ikisi de hemfikirdir. İnsanın kendisine tehdit olarak gördüğü şeyleri ortadan kaldırmak istemesi varoluşsalıdır. Dinler bu varoluşsal sorunları ancak aşkın bir güç yardımıyla yani Tanrı'nın halledebileceğini söyler. Transhümanizm de aynı şekilde bu varoluşsal sorunları ortadan kaldırmak ister, fakat bunu ancak bilim ve teknoloji ile gerçekleştirmenin mümkün olacağını iddia eder. Transhümanistlerin bu dünyada arzu ettikleri şey kendini tanrı yerine konumlandırmalarıdır. "Kur'an'da da kendisini İlah/Tanrı olduğunu iddia eden Nemrud¹⁰⁶ ve Firavun¹⁰⁷ gibi şahısların emelleri ve iddiaları karşılaştırıldığında aralarında temel benzerliğin olduğunu görebiliriz."¹⁰⁸ İnsanın duygu ve düşüncesini inşa etme, geliştirme, fikir üretme, bireysel ve sosyal hayatlarını en güzel şekilde şekillendirip geleceğe yön verme hususu her ikisinin ortak düşüncesidir. Cennet ve cehennem ile ilgili rivayetlerden de uzatılmış yaşam için zemin oluşturulabilecek yorumlar söz konusudur.¹⁰⁹

Transhümanizm, ölümü ortadan kaldırma ve bu dünyayı eldeki tek dünya olarak görerek insanı daha üstün, daha yetenekli yapabilme ve insanın ölümüne sebebiyet

¹⁰⁵Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 77.

¹⁰⁶El-Bakara 2/258.

¹⁰⁷Nâziât 79/17.

¹⁰⁸Kurt, "Kur'an Perspektifinden Bir Transhümanizm Eleştirisi", Demir, *Din ve Transhümanizm*, 73.

¹⁰⁹Yusuf Emre, "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din", Demir, *Din ve Transhümanizm*, 195.

veren hastalıkları ortadan kaldırma gayreti içerisinde. Transhümanizmin bu gayesini Hristiyan inancında da görmekteyiz. Transhümanizm ile Hristiyanlık inancının bazı önemli konularda bir uzlaşma çabası içerisinde olduğunu görmekteyiz. Özellikle iyi ve güzel bir geleceğe dair vaatler ve insanlığı o günlere ulaştıracak bir Mehdi ya da Mesih inancı transhümanizmde iyi bir gelecek vaadiyle örtüşmektedir. Din-teknoloji ilişkisi bağlamında da birbirinden etkilendikleri söylenebilir.¹¹⁰ Transhümanizm bu yönüyle Hristiyanlık dini ve onun kutsal metinleriyle kurduğu referansla bir dini oluşumu çağrıştırmaktadır. Transhümanizmin bu yönü onun bir tekno-teolojik hareket olduğu ve din-teknoloji etkileşiminin öncüsü şeklinde tanımlanmasına sebep olmuştur. Hristiyan transhümanistler, gelişen ve ilerleyen teknolojinin İsa'nın gelişine zemin hazırladığını ileri sürmüşlerdir.

Transhümanistlerin ekseriyetini kendilerini ateist, deist ya da agnostik olarak tanımlamakla birlikte bu akımın temelinde Yahudi ve Hristiyan dininin olduğunu görmekteyiz. Bunun dışında transhümanizm, İslam, Yahudilik, Taoizm, Hinduizm ve Budizm gibi birçok dinden etkilendiği söylenebilir. Aralarında kısmen benzerlikler görülmekle birlikte esas kaynağını teşkil eden durum Hristiyanlık dini olmuştur. Hristiyanlıktaki ilk günah, kurtuluş, enkarnasyon, diriliş, ilk günah, eskatoloji, imago Dei, tanrının İsa Mesih'te enkarnasyonu ve insanın tanrılaşması gibi doktrinlerden dolayı transhümanizmin Hristiyanlıkla daha uyumlu olduğu gözlenmiştir.¹¹¹

Transhümanistlerin Hristiyanlık dininden ilham almalarının başka bir sebebi de Hz. İsa'nın göstermiş olduğu mucizelerdir. İncil'de Hz. İsa'nın körlerin gözlerini açtığını, sağırları işitir kıldığını, felçliyi yürütebildiğini, dilsizi konuşturabildiğini cüzzamlıları iyileştirdiğini ve ölüleri dirilttiğini haber veren mucize içerikli anlatılar, transhümanistler için bir umut ışığı olmuştur. Günümüzde teknolojinin önemli bir mesafe katetmesiyle birlikte biyoteknoloji, nanoteknoloji, nörobilim ve genetik mühendislik alanlarındaki çalışmalar transhümanistler için ölümsüzlüğe ulaşma açısından bir umut olmuştur.¹¹² Hatta bazı Hristiyan transhümanistler, ölümü yok

¹¹⁰Muhammet Yeşilyurt, "Hristiyan Transhümanizmi: Hristiyanlığın Tekno-Eskatolojik Yeni Yorumu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 26.

¹¹¹Hafize Yazıcı, Zeynep Keleşoğlu, "Yapay Zekâ, Transhümanizm ve din Kapsamında Gerçekleşen Etkinlikleri Değerlendirme", ed. Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 223.

¹¹²Muhammet Yeşilyurt, "Transhümanizmin Hristiyan Kökenleri", ed. Kızılgeçit vd. *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 190.

etmenin, hastalığı ortadan kaldırmanın Hz. İsa'dan kendilerine miras olarak kaldığını iddia etmektedirler. Onlar için ölümü yenmek tanrının bir isteği olarak görülmektedir.¹¹³

İslam dini açısından transhümanizmi ele aldığımızda İslam'ın transhümanizm ile çatışma halinde olup olmadığı üzerinde epeyce durulmuş ve çözüm için değerlendirilmeler yapılmıştır. Bazı transhümanistler, savundukları ölümsüzlük fikrinin sonu olmayan bir yaşam olmadığını tam aksine yaşanan bir kaza veya dünyanın yok olmasıyla son bulacağını savunmaktadır. Buradaki amacın insanın refah düzeyini arttırıp olası hastalık ve kazaların önüne geçip insan hayatının uzatılmak istenmesidir. İslam'daki sedd-i zera'i prensibi gereği hastalıklara karşı tedavi olunması ile aynı fikri taşıdıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda Tamim Mobayed İslam ve transhümanizmi kabul edilebilir ortak bir ölçüde buluşturmayı çalışanlar arasında gelmektedir. Mobayed, İslami transhümanizm düşüncesinin kabul edilebilir bir düşünce olduğunu vurgulayarak çoğu transhümanist uygulamaların İslam ile çelişmediğini savunmaktadır.¹¹⁴ Transhümanist uygulamalardan kasıt günümüzde sürekli ilerleme kateden teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmelerin, ileride insan hayatına ne gibi fayda ve zararının olabileceğini tartışmak şüphesiz İslam'ın da dahil olacağı bir mevzudur. Çünkü söz konusu gelişme ve ilerlemenin insanı iyiye mi yoksa kötüye mi sevk edeceği henüz bilinmemektedir. Jackson, İslam'ın transhümanizm tartışmalarına dahil olması gerektiğini belirtmektedir. O, bilim ve teknolojinin asıl referans noktasının Kur'an ve Sünnet olmaması gerektiğini savunmaktadır. Jackson ve onun gibi düşünen transhümanistler, bilim ve dinin birbirine zıt olmadığını tam aksine birbirini destekler nitelikte olduğunu savunmuş; bilimin din hakkındaki önyargılarından kurtarılması gerektiğini iddia etmişlerdir.¹¹⁵

Hem din hem de transhümanizm, insan sağlığına önem vermekte ve oluşabilecek hastalıklara karşı önlem alınmasını istemektedir. Örneğin organ bağışında bulunmak dini açıdan bir sıkıntı olmamakla beraber transhümanizmin de üzerinde durduğu bir meseledir. Organ bağışçıların az olması sebebiyle organ nakli bekleyen hastalara karşı transhümanistler bu sıkıntıyı ancak laboratuvar ortamında üretilen yapay organlar sayesinde çözebileceklerine inanmaktadırlar. Yapay pankreas üreterek her yıl ülkesel bazda milyarlarca kayba yol açan şeker ilaçlarından kurtulmayı sağlayacak; yapay

¹¹³ “Transhümanizmin din ile ortak noktası olan insanlığa refah bir yaşam sunmak ve insanlığı felaha ulaştırma vaatleri onu dinsel içerikli “teknolojik” bir hareket şeklinde tanımlamaktadır. Yeşilyurt, “Transhümanizm ve Din İlişkisi”, 44.

¹¹⁴ Kılıç Ahmedî, “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”, 248.

¹¹⁵ Kılıç Ahmedî, “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”, 254.

böbreklerle diyaliz kuyruğundan insanları kurtaracaklarını iddia etmektedirler.¹¹⁶ “Gelişen teknolojiyle ontolojik olarak insanın yarattığından daha mükemmel bir varlık yaratma iddiasında bulunulduğu da söylenmiştir.”¹¹⁷ Burada ontolojik müdahaleden kastın tanrıya meydan okuma değil de insanın doğuştan yada anne karnında tespit edilen hastalık yada engellerin önceden müdahale edilebileceği düşüncesidir. Din, insanın tabii ve fitrî yapısını korumasına önem göstermektedir. Transhümanizm, insanın sağlığını korumaya yönelik attığı bütün adımlara din olumlu yaklaşmaktadır. Örnek vermek gerekirse günümüzde bebek sahibi olamayan çiftlerin tüp bebek uygulamasını tercih etmeleri aynı şekilde henüz dünyaya gelmemiş bebeklerde tespit edilen hastalıklara yapılan müdahaleler her iki tarafın desteklediği ortak durumlardır. Eskiden her ne kadar tanrısal alana müdahale olarak nitelendirilmişse de bugün bu uygulamalar normal karşılanmakta ve İslâm dini açısından da herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.¹¹⁸

İnsanoğlu bilimin ve teknolojinin sunduğu bütün hizmetlerden faydalananak bunu Allah’ın sunduğu bir nimet olarak algılamalıdır. Din, mensubu olduğu kişiyi ilme teşvik etmekte ve aklını kullanmasını tavsiye etmektedir. Bilim alanındaki değişim ve dönüşümler tanrısal alana müdahale şeklinde anlaşılmamalıdır.¹¹⁹ Tanrının da isteğinin insanların sağlıklı bir yaşam sürdürmesi olduğunu söyleyen transhümanistler bu alanda yoğunlaşmış ve bütün hastalıkları yok edecek çalışmalara başlamışlardır. Bugüne kadar hayvanlar üzerinde denenmiş teknolojik yöntemlerin olumlu sonuç vermesi üzerine güvenilirlik bakımından daha mükemmel bir konuma eriştiği takdirde bunun insanlar üzerinde de olumlu sonuçlar doğuracaklarına inanmaktadırlar. Örneğin, hayvanlar üzerinde denen klonlama yönteminin olumlu sonuçlar doğurması üzerine bunun daha da geliştirilerek hastalıklı ve işlev göremez organların yerine klonlanmış organlar üretmenin imkân dahilinde olacağını savunmaktadırlar. Klonlama yöntemi, genetik müdahalede olduğu gibi insanın eylem alanı olarak kabul edilmelidir.¹²⁰ Şayet Tanrı’nın insana vermiş olduğu bir imkân şeklinde ele alınırsa organ klonlamanın herhangi bir sıkıntı teşkil edeceği düşünülmemektedir. Çünkü bu, organ yetmezliği çeken hastalara bir umut olacaktır.

¹¹⁶Cengiz Dağdelen, *Post-Hüman/Transhümanizm Hareketi’nden Posthümanizm’e* (Konya: Tılsım Yayınevi, 2021), 54.

¹¹⁷Aydeniz, “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, 365.

¹¹⁸Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 77.

¹¹⁹Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 89.

¹²⁰Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 92.

İslam ve transhümanizmi birbirinden bağımsız düşünmek transhümanizm açısından büyük bir eksikliktir. Mesela İslam'ın bir amacı insan-ı kamildir. Bu kavram transhümanizmin ilgisini çekmiş, insanın sürekli gelişim odaklı bir yapıda olmasını, Allah'ın sıfatlarından kendisine pay çıkarmak yani müslümanlar tarafından örnek alınması transhümanizmin hedeflediği insan anlayışı ile örtüşmektedir. İslam ve transhümanizm arasında benzer bir anlayış da bilgi anlayışıdır. Transhümanizmin bilgi anlayışı ile İslam'ın bilgi anlayışı kıyaslandığında ortak bir paydada birleşirler. “Kelâm alimlerinin duyu organlarını kesin bilgi kaynağı olarak kabul etmeleri ile transhümanistlerin ampirik bilgiyi kabul etmeleri açısından ortak bir nokta olduğu görülür.”¹²¹ Aynı şekilde her ikisi de akla önem vermekte ve kesin bilgi kaynağı kabul etmektedir fakat İslâm'ın esas aldığı akıl Tanrı tasavvuruna göre şekillenen aklıdır.

Hem İslami hem de laik transhümanistlerin ortak fikri, insanın eksik ve kusurlu bir varlık olarak dünyaya geldiklerini savunurlar. Bundan dolayı transhümanistler, insana müdahaleyi bir zaruriyet olarak görüp, insanın hata yapma olasılığını en aza indirmek, yaratılışı temelden değiştirmeyi amaç olarak görmektedir. Halbuki İslam'a göre insanoğlu hata ve kusur işlemeye meyilli olarak yaratılmıştır. Hata ve günahlardan arındırılması için gerekli donanımlara sahip şekilde yaratılmıştır. İnsanda var olan hata ve kusur işleme melekesi, bazı transhümanist kesimler tarafından farklı şekilde yorumlanmış, sebebini ise insanın iyi hazırlanmamış bir varlık olmasına bağlamışlardır.

Transhümanist hareketi insani bir varoluşa isyan hareketi şeklinde de değerlendirmek mümkündür. İnsanın sahip olduğu mevcut nitelikleri eksik ve kusurlu bulup insanın arzuladığı ölümsüzlüğü elde ederek yaşlanma, hastalanma ve hastalık gibi arızı nedenleri ortadan kaldırmayı hedefler. Din her ne kadar bu bahsettiğimiz arızı sebeplere karşı tedbiri elden bırakmamamızı istese de eninde sonunda mülaki olacağımızı bizlere söyler. “İnsanın genetik müdahaleyle geliştirilmesi, iddia edildiği gibi onun üstün yararına mıdır? İnsan olmanın anlamı biyolojik canlı olmaktan mı ibaret? Gibi sorular aklımızı kurcalayabilmektedir.”¹²² Transhümanist hareketi bir bilim ve teknolojik hareket olarak ele alırsak bunun dinler açısından herhangi bir engel teşkil edeceğini düşünmemekteyiz. Günümüzde yaşanan sorunları ortadan kaldırmak ve herkesin eşit hak ve imkanlara sahip olduğu kısacası insana insan olduğu için değer verip onu daha iyi yerlere taşımak her iki tarafın da ortak amacıdır.

¹²¹Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri*, 59.

¹²²Görgülü, “Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali”, 13.

2. İSLAM DİNİ VE TRANSHÜMANİZM

Modern dönemde ortaya çıkmış olan transhümanizmi besleyen asıl kaynağın Hristiyan teolojisi olduğu yönünde açıklama ve değerlendirmelere çalışmamızın birinci bölümünde yer vermiştik. Bu bölümde transhümanizm düşüncesini İslâm perspektifinde değerlendirerek düşünsel açıdan bir bağının bulunup bulunmadığı hususuna değindik. Transhümanizm İslâm'dan da esinlenmiş midir? Böyle bir etkileşim varsa bu düşüncenin teorisyenleri İslam bilgi kaynaklarına atıfta bulunmuşlar mı? Bulunmuşlarsa ne oranda yer vermişlerdir ve bunun etkinliği ne düzeyde olmuştur? Özellikle İslâm'ın ikinci kaynağı olan sünnetin taşıyıcısı olduğu hadis rivayetlerinde bu düşünceye kaynaklık edebilecek rivayetler var mıdır? Varsa bu rivayetler transhümanizm düşüncesini ne düzeyde beslemiştir? Sorularının cevabına yönelik bir arayış içerisinde olacağımızı ifade etmek isteriz.

Bunu gerçekleştirebilme adına hadislerde geçen insanın yaratılışı ve ruhun ölümsüzlüğü hakkındaki rivayetleri ele alıp transhümanizm kavramı çerçevesinde değerlendirmeyetabi tutacağız. Transhümanizm, İslam dünyasında müslüman kitleler tarafından hoş karşılanmadığı için ve akademik olarak da yabancı kalınan bir düşünce olduğu için üzerinde pek fazla durulmamıştır. Çünkü bu akımın en göze çarpan özelliği maddenin ön plana çıkarılması ve mananın görmezden gelinmesidir. Bu nedenle transhümanistler ruh olgusuna mesafeli durarak ne tam inkâr etmiş ne de bu olguyu kabul etmiştir.

İslâm dininin “zaruriyyât” olarak nitelendirdiği, kişinin dünyevi ve uhrevi maslahatını gözettiği birtakım hususlar vardır. Birey ve toplum nezdinde önem arz eden bu beş husus; can, din, akıl, nesil ve malın korunması maslahatına dayanır.¹²³ İslâm dininin vazgeçilmez ve evrensel değerleri olan bu beş hususun korunmasını temin edeni maslahat, bunların ortadan kalkmasına neden olanları da zarar (mefsedet) kapsamına aldığı bilinmektedir. İşte biz de bu çerçevede transhümanizmle doğrudan alakalı olan ve İslâm'ın üzerinde durduğu ruh, ruh-beden münasebeti, ruhun ölümsüzlüğü, yeniden dirilişte ruhun bedene iadesi konularını kısaca işleme gayretinde olacağız.

2.1. İSLAM'DA ÖLÜMSÜZLÜK DÜŞÜNCESİ

Geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de tartışılacağını düşündüğümüz ölümsüzlük ve varoluş sorunu, üzerinde durulan bir meseledir. İnsanoğlunun doğasında

¹²³Görgülü, “Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali”, 14.

var olan sonsuza kadar yaşam dürtüsü, hayatın devam etmesine engel olan ölüme karşı tepkilerin temel kaynağını oluşturmuştur. Ölümsüzlük arzusu insanın en eski özlemlerinden biri olduğu söylenebilir. Bu nedenle insanlar ölüm karşısında yaşadığı çaresizliği ancak ölümsüz bir hayatı hayal etmekle aşmaya çalışmışlardır.¹²⁴ Bu hayali dünyada gerçekleştirme peşinde olan transhümanizm, İslam dininde ahiret vaadi olan ölümsüzlük düşüncesiyle yakından ilgilenmiş ve bu vaadi dünyada gerçekleştirme peşine düşmüştür. Transhümanizm, ölümsüzlüğü arama gayretini bununla da sınırlı bırakmayıp Mesih inancı, çeşitli mistik ve tasavvufi akımlar ile mitolojiden beslendiğini görmekteyiz.¹²⁵ Nassın değindiği ruhun ölümsüzlüğü ve ruh-beden birliği modern bilim tarafından da ele alınmış bu nedenle farklı fikirler ortaya çıkmıştır.

Ölümsüzlük kavramı, beden ve ruhtan oluşan insanoğlunun, beden ölümünden sonra ruhun belirli bir biçimde var olduğu zamandan ve mekândan münezzeh bir statüsü kazandığı bir gerçektir. Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi, eskiden beri üzerinde durulan bir konudur. Ruhun ölümsüzlüğü meselesi ilk çağ felsefesinin gündemini oluşturmuş, meşşai filozoflarının ilgisini çekmiştir.¹²⁶ Aşkın bir güce inanan insan, inandığı bu gücün kendisi için ölümsüz bir alem oluşturacağı arzusu içerisindeydi. Tarihten beri tanrı inancıyla ölümsüzlük düşüncesi arasında her zaman doğru bir orantı olduğu saptanmıştır. Kabile dinlerinde doğaüstü güçlerin ve ruhların varlığına inanılmış, hastalık, bela ve ölümlerin nedeninin kötü ruhlar olduğuna inanılmıştır. Kişinin ölümünden sonra ayrılan ruhun fazla uzağa gitmediği gerektiğinde yardıma koştuğu inancı hakimdir.¹²⁷

İnsanın bu dünyada uzun yaşama ve nihayetinde ölümsüzlük emeli, İslami metinlerde geçtiği üzere şeytanın Hz. Adem'i kandırmak üzere vadettiği bir yaklaşımdır. Yasak ağaca yaklaşılmamasının sebebinin melekler gibi kusursuz ve ebedi yaşam¹²⁸ olduğu yalanını ortaya atan şeytan, ikisini kandırmayı başaramamıştır.¹²⁹ İnsanoğlunun dünyaya meyilli olması, onun yaratılışında mevcuttur. Onun sınırsız haz ve isteklerini ölüm denilen olgu frenlemektedir. Yalnızca dünyaya

¹²⁴ Yusuf Emre, “Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din”, ed. Demir, *Din ve Transhümanizm*, 177.

¹²⁵ Ahmet M. Karauğuz, “Cennetten Kovulan İnsanın Cenneti Yeniden İnşa Uğraşı: Transhümanizm”, *Türk Dili* 69/821 (2020), 52.

¹²⁶ Vecihi Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh’un Ölümsüzlüğü Problemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı* 18 (2010), 177.

¹²⁷ Veli Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, ed. Necati Avcı (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 39.

¹²⁸ el-A’raf, 7/20.

¹²⁹ Bouzenita, ““En Tehlikeli Fikir?”” Transhümanizm Üzerine İslami Müzakereler”, 8.

meyilli, maddi haz peşinden koşmak materyalist bir dünya görüşünün insana dayattığı bir şeydir. Bu akım transhümanizme destek sağlamakta, onu beslemektedir. Zira İslam dini dünya hayatının geçici bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu gerçeğini bizlere bildirmekte iken transhümanizm, gerçek hayatın bu dünyada olduğunu ve gerekli imkanlar sağlandığı takdirde ölümsüzlüğü elde edebileceklerini iddia etmektedirler. Transhümanizm, henüz ölümü yok etme, ortadan kaldırma gibi iddiasına atılmadan önce mevcut yaşamın uzatılması, bu iradenin bir yaratıcıya bağlı değil de insanın kendi iradesiyle şekillenmesi tezini savunmaktadır. Genetik müdahale yoluyla kolay ve yaşanabilir bir hayatın elde edileceğini iddia eden bu düşünce, genetik ve biyolojik geliştirmenin insanı nasıl etkileyeceği ve mutlu edip edemeyeceği gibi sorulara tatmin edici yanıtlar verememektedir.¹³⁰

Ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen ölüm gerçeği, insanın hayatı boyunca birtakım gelişim dönemlerinden geçtikten sonra bu dünyada karşılaşacağı son serüvenidir.¹³¹ İnsanın öldükten sonra bedeninin yok olması ruhunun da varlığını devam ettirmesi beraberinde ruh ile ilgili birtakım meseleler doğurmuştur. İslam dininin ruh kavramına ilişkin açıklamaları, ruhun varlığı ve mahiyeti üzerinde durması transhümanizmin ilgisini çekmiştir. Ruh düşüncesi açısından bakıldığında ruhun varlığı, mahiyeti ve bedenle ilişkisinin klasik teolojide tartışıldığı ve bu tartışmaların herhangi bir ilahi vahye dayanmadığı görülür.¹³² Beden ve ruh arasındaki ilişkiye yönelik geleneksel yaklaşımların köklü bir eleştirel süzgeçten geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir.¹³³ İslam dininin ruha atfettiği özellikleri transhümanizm, bu dünyada insan bedenine entegre etme çabasıdadır. Bu nedenle ikisi arasında bir bağ olduğunu görmekteyiz. Ölümsüz vasa sahip olan ruh olgusunu transhümanizm ile uyumlu bir şekilde ele aldığımızda iki farklı seçenekle karşı karşıya kalmaktayız. Birinci seçenek, ruhun insana canlılık veren bir enerji olduğu; ikinci seçenek ise biyolojik süreç ile birlikte insana karakter ve yönelim kazandıran bir husus olduğu varsayılmaktadır.¹³⁴

Müslümanlar tarafından değişmez birtakım inançlar mevcuttur. Bu hayatın bir test aşaması olduğu ve bir gün son bulacağı, ebedi hayatın ahiret hayatı olduğu gerçeği

¹³⁰Görgülü, “Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali”, 15.

¹³¹Saffet Sancaklı, “Hadislerde ‘Yaşlılık Olgusunun’ Değerlendirilişi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2006), 51.

¹³²Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 71.

¹³³Aydeniz, “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, 358.

¹³⁴Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 72.

transhümanizm tarafından kabul görülmeyen bir durumdur.¹³⁵ Transhümanizm, henüz müslüman toplumların odağına düşmediği için İslâm'ın transhümanizm karşısındaki tutumunun ne olacağı hususu henüz tartışılmaya açılmamıştır. Müslümanların transhümanizm karşısındaki tavrını belirleyecek olan birincil kaynaklar olan Kur'an ve sünnet, ikincil kaynak ise Müslümanların kültür ve düşüncesi olacaktır. İslami bakış açısıyla transhümanizme yaklaşan pek az araştırmacı mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de Aisha Musa'dır. Musa, Kur'an-ı Kerim'den ayetler delil göstererek insan hayatının uzatılabileceğine dair çıkarımlarda bulunmuştur. Nuh Peygamber'in uzun yaşam süresi hakkında bilgi veren ilgili ayet¹³⁶ ve dahi Hz. Nuh'un ayette işaret edilenden daha uzun bir ömre sahip olduğunu ileri süren alternatif yorumlar ışığında Musa, transhümanizmin hedeflediği insan yaşamının uzatma bahsinin Müslüman düşünceye çok aykırı düşmeyebileceğini ifade etmiştir. Başka bir örnek vermek gerekirse Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen Ashab-ı Kehf kıssasının¹³⁷ canlı dondurma işlemleri ile hayatın askıya alınması ve sonrasında meydana gelen yeniden canlanmayı çağrıştırdığını iddia etmiştir. Musa'ya göre uzun yaşamın Müslümanlar için kötü bir şey olmadığını Müslümanların ilim öğrenme ve dini eylemlerde bulunması açısından bir fırsat sağlanacağı görüşünden hareketle bunun müslümanlar için bir kazanç olduğunu iddia etmektedir. O, ölümün hak olduğunu benimseyen Müslümanların ölümden sonra dirilme ve ölümsüz bir hayat elde edeceklerine dair rivayetlerin mistik yorumlarla yeniden adlandırmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle o, uzatılan insan ömrünün müslümanlar tarafından herhangi bir sorun oluşturmayacağı kanaatine varmıştır.¹³⁸

Dini kaynakları referans alan transhümanistler, Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen mucizelerin kendi amaçlarına kaynaklık ettiğini ifade ederek birtakım çıkarımlarda bulunmuşlardır. Örneğin; Hz. İsa'nın evlerde olup biteni haber vermesi ve çamurdan yapmış olduğu bir nesneye üfleyerek nesnenin canlanıp kuşa dönüşmesi¹³⁹ yapay zekâ, robot ve Siborg teknolojilerini; evlerin içinde yenilen, içilen ve biriktirilen eşyalar hakkında bilgi vermesi iletişim ve haberleşme teknolojisini çağrıştırmaktadır. Şayet mucize ayetlerinin teknolojinin ileri seviyelerine işaret ettiği tezi üzerinden yorumlanacak olursa İslam'ın da transhümanist anlayış üzerinden yoruma açık olduğu

¹³⁵Bouzenita, ““En Tehlikeli Fikir?”” Transhümanizm Üzerine İslami Müzakereler”, 8.

¹³⁶el-Ankebût 29/14.

¹³⁷el-Kehf 18/9-20.

¹³⁸Kılıç Ahmedî, “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”, 247.

¹³⁹Âl-i İmrân 3/49.

görülmektedir. Aynı şekilde Kur'an'daki Hz. Nuh'un uzun bir ömür yaşadığına dair olan ayetler¹⁴⁰ bu minvalde yorumlanmıştır. Bu noktada geleneksel müslüman anlayışta da uzun ömürlülüğün olasılığı tartışmasına kapı aralamaktadır.¹⁴¹

2.1.1. Ruhun Tanımı, Varlığı, Mahiyeti ve Ölümsüzlüğü

2.1.1.1. Tanımı

Ruh, sözlükte gece yapılan yürüyüş, rüzgâr kokusu, duymak ve mutlu olmak¹⁴², geçmek, (hava) rüzgârlı olmak; (bir şey) geniş ve ferahlık verici olmak manalarındaki revh kökünden türemiştir.¹⁴³ “Ruhun karşılığı, İngilizce’de “soul”; Latince’de, “anima”, Yunanca’da “psyche”dir. Ruh; “Havanın ve her şeyin esintisi”, “rüzgârın serinliği”, “nefis”, “can”, “kuvvet”, “ölümsüz ilke”, “ilâhî kıvılcım”, “canlı ilke”, “aktif güç” gibi anlamlara gelmektedir. Yine ruh, “rüzgâr”, “nefes”, veya “bir kişinin üfürmesi” gibi anlamlarda da kullanılmıştır.”¹⁴⁴

Terim anlamına baktığımızda ruhun farklı şekilde tanımlamaları yapılmakla birlikte tercih edilen tanımları şöyledir: “İnsanın yaratılışı esnasında melek tarafından bedenine üflenip ölümü anında meleklerce bedeninden çıkarılıp alınan ve yükümlü kılınmasını sağlayan hakikat” NazzâmEbûMansûr el-Mâtürîdî, Gazzâlî, Ragıp el-İsfahânî ve Seyyid Şerif el-Cürcânî’nin tercih ettiği ruh tanımı buna yakındır. Ruh, İslam tarihi boyunca en çok tartışılan konuların başında yer almıştır. Ancak yine de net bir tarif getirilemediği gibi bu hususta fikir birliği de söz konusu olmamıştır. Can, nefis, kuvvet gibi anlamlara gelen ruh, canlılarda hayat kaynağı olan güç diye tanımlanır.”¹⁴⁵

“Kur’ân-ı Kerîm’de ruh kelimesi yirmi bir yerde geçer. Bunların dördü “er-rûh” şeklinde yalın olarak kullanılmış, on ikisi çeşitli terkiplerle Allah’a izafe edilmiş, dördü “rûhu’l-kuds” biri “er-rûhu’l-emin” şeklinde yer almıştır. Ebû’l-Ferecİbnü’l-Cevzî, Kur’an’da geçen ruh kelimelerinin sekiz manaya geldiğini belirtir: Canlıların hayatini sağlayan ruh, Cebrâil (rûhu’l-kuds, er-rûhu’l-emîn), büyük bir melek,

¹⁴⁰ el-Ankebût 29/14.

¹⁴¹ Aisha Y. Musa, “A Thousand Years, Less Fifty: Toward a Quranic View of Extreme Longevity”, Religion and the Implications of Radical Life Extension içinde, Ed. Derek F. Maher ve Calvin Mercer, Palgrave Macmillan St. Martin’s Press, 1st Edition, New York, 2009, s. 127. Nakleden: Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 104.

¹⁴² Râgıb Huseynb Muhammed el-İsfahani, el-Müfredât fi ğaribi’l-Kur’an, Daru Kahraman, İstanbul 1986, “rvh” md.; Muhammed Fuad Abdulkaki, el- Mu’cemu’l-mufehres, İstanbul 1984, “Nefs”, “Rûh” md.

¹⁴³ Yusuf Şevki Yavuz, “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/197.

¹⁴⁴ Ruhattin Yazoğlu, *Ruh, Ölüm ve Ötesi/Gazâlî Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 39.

¹⁴⁵ Vecihi Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh’un Ölümsüzlüğü Problemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı* 18 (2010), 182.

vahiy, rahmet, emir, üflemeyle meydana gelen bir tür yel, hayat. Cenâb-ı Hakk'ın uyku halindeki insanın nefsini aldığı¹⁴⁶ ve ölümünden sonra ibret olması için Firavun'un bedenini geride bıraktığını¹⁴⁷ bildiren âyetlerde bedenın yanı sıra insanın nefsinin de bulunduğu belirtilerek ruh-beden ayırımına işaret edilmiş, âlimlerin çoğunluğu bu âyetlerdeki nefsin ruh anlamına geldiğini söylemiştir. İnsanın yaratılışından söz eden âyetlerde bildirildiğine göre Allah, Âdem'i önce çamur halindeki topraktan şekillendirmiş, ardından ona "ruh"undan üflemiş,¹⁴⁸ Âdem'in soyunu ise önemsenmeyen bir sıvıdan üretilip, belli bir şekle soktuktan sonra ana rahminde ona ruhundan üfleme suretiyle insan haline getirmiştir.¹⁴⁹ İnsan türünün üreme mekanizmasına temas eden diğeri bir yerde¹⁵⁰ rahimde başlayıp devam eden merhalelerden sonra "başka bir yaratma" dan söz edilmiştir ki başta İbn Abbas olmak üzere birçok müfessire göre bu ruhundan üfleme yapılmış bir atıf olmalıdır."¹⁵¹

Yukarıda zikredilen insana ruhun üflenmesi, Yüce Allah'ın insanda bir ruh yaratıp insana algılama, düşünme ve bilme gücü gibi melekelerin verilmesi olarak algılanmıştır. Ruhun, Rabb'in emrinde olması ise, bedenın canlılık kazanmasını sağlayan bir vasıf ya da insanlara ruh üflemeyle görevlendirilen Rûh isimli bir melek ya da Cebrâil'in kendisi kastedildiği veya Kur'an'ın kendisinin kastedildiği fikirleri ön plana çıkmıştır. Kur'an'da Hz. Peygamber'e ruh hakkında sorulan soru üzerinde de durulmuş fakat "rabbin emrinden" olduğu belirtilerek insana az bilgi verildiğinden bahsedilir.¹⁵² Bu konu hakkında tefsirlere baktığımızda müfessirlerin İsrâSûresi 85'nci âyette geçen ruh kelimesinin anlamı üzerinde farklı görüşler beyan ettiklerini görmekteyiz.¹⁵³ Özellikle belli bir dönemdeki müfessirler, ruh kelimesinden kastın insan ruhu olduğunu zikrederek bu görüşün Müslümanlar arasında yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Fakat daha sonra yukarıda zikrettiğimiz gibi müfessirlerin ruh kelimesine farklı manalar verdiklerini görmekteyiz.¹⁵⁴

¹⁴⁶ ez-Zümer 39/42.

¹⁴⁷ Yûnus 10/92.

¹⁴⁸ el-Hicr 15/28-30; Sâd 38/71-72.

¹⁴⁹ es-Secde 32/7-9.

¹⁵⁰ el- Mü'minûn 23/12-16.

¹⁵¹ Yavuz, "Ruh", 35/197.

¹⁵² Sönmez, "İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi", 188.

¹⁵³ Ayrıntılı Bilgi için bk. S. 48-53.

¹⁵⁴ Davut Aydı, "Sana 'Ruh' Hakkında Soru Soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin Emrindendir ve Bu Mevzuda Size İlim Adına Az Bir Şey Verilmiştir." (İsrâ, 85) ÂyetindekiRuh'tan Maksat Nedir?", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021), 601.

Yüce Allah'ın ruhları yarattıktan sonra bezm-i elest olarak nitelendirdiğimiz ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’¹⁵⁵ hitabına muhatap olan ruhların cesetten ayrı bir varlık olduğunu anlamaktayız. Ruhun mahiyeti, insan aklının kavranamayacağı bir niteliktedir. ‘Nasslardan ve bunların yorumlarından hareketle ruh, bedenin suretine giren, süratle hareket eden ve uzun mesafeleri kolayca alan, ancak bedenden bağımsız, insanın bilişsel yönünü idrak eden nuranî ve latif bir cevher olarak nitelenmişse de yine de ruhun mahiyeti ile ilgili görüşler birbirinden farklılık arz etmektedir.’¹⁵⁶

Ruh kavramına farklı tanımlamalar yapılmasının sebebi hakkında pek az bilgiye sahip olunması ve ruh-beden arasındaki münasebetin iyi bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. İnsanoğlu, varoluşundan beri ruh gerçeğini sezmiş, insanın sadece bedenden ibaret olmadığı, bedeni hareket ettiren, maddenin ötesinde bir gücün olduğu kanısına varmıştır. İnsanın doğumundan ölümüne kadar benlik bilincinin beden gibi sürekli değişime uğramadan varlığını olduğu gibi muhafaza etmesi bedenden farklı bir unsurun varlığını gösterir.¹⁵⁷

2.1.1.2. Varlığı

İnsan, ruh ve bedenden müteşekkil bir varlıktır. Beden, insanın görünen kısmını temsil ederken ruh, insanın manevi yönünü temsil etmektedir. İnsanı ayakta tutan, onun görmesini, işitmesini ve hissetmesini sağlayan ruh, bedenin hareket etmesini sağlayan bir unsurdur.¹⁵⁸ İnsanın, ruh ve bedenden müteşekkil olduğu inancı ilk dönem İslam tarihinde gündeme gelmiş hem sahabe hem de tâbiîn döneminde bu görüş benimsenmiş ve devam ettirilmiştir. Bu görüş, insanın henüz anne rahmindeyken yaratılışı esnasında bir melek tarafından cenine üflenmesiyle gerçekleşip, ölüm esnasında da yine bir melek tarafından bedenden alındığına yöneliktir. Ruh kavramına değinen ve insanın hem beden hem de ruhtan oluştuğuna dikkat çeken ilk kelamcı Cehm b. Safvân'dır. Cehm, Sümeniyye ile Allah'ın varlığı ile ilgili yaptığı tartışmalarda ruh konusuna da temas ederek, ruhun varlığını savunmuş ve Allah'ın görülememesi gibi ruhun da görülemeyeceğini iddia etmiştir. İlk dönem kelam alimlerinden olan Ebû Hanife de ruh konusuna temas etmiş ve ruh-beden ayırımına gitmiştir.¹⁵⁹ Bundan da anlaşılıyor ki ilk

¹⁵⁵A'raf 7/172.

¹⁵⁶Temel Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 9/113.

¹⁵⁷Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri*, 9/113.

¹⁵⁸Abdülkadir Karakuş, *Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992), 133.

¹⁵⁹Yavuz, “Ruh”, 35/190.

dönemlerden beri ruhun varlığı konusunda herhangi bir tartışma ve ihtilaf yaşanmamıştır.

Müslümanlar tarafından çok tartışılması ve pek çok fikir öne sürülmesiyle birlikte ruhun varlığı meselesi, ittifakla kabul görmüştür. Âlimler, ruhun hakikatinin araştırılıp araştırılamayacağı konusundan ihtilafa düşmüş ve bu konuda iki gruba ayrılmışlardır. Ruhun hakikatini araştırmayı ve bu konuda görüş beyan etmeyi caiz görmeyenlere göre, ruhun varlığı bilinir ama hakikati araştırılamaz. Çünkü ruhun hakikatini soranlara Cenabı Hakk'ın cevabı: *‘De ki ruh, Rabbimin emrindedir (O'nun bildiği bir iştir) ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.’*¹⁶⁰ şeklinde olmuştur. Ruhun hakikatinin yalnızca Allah tarafından bilinebileceğini iddia edenlere göre; ruhun ne olduğuna dair bilginin Allah Teâlâ'da saklı tutulması insanoğlunun acziyetini ortaya koymak içindir. İnsana verilen az ilimden kasıt da onun varlığını bilmektir. Bu ayet üzerinde müfessirler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bu farklı görüşler arasında ruhun bedenlere hayat veren ruh olduğunu iddia edenlerin yanı sıra ruhtan kastın vahiy/Kur'an olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bunun yanındaruhtan kastın Kur'ân'ı indiren Cebrâîl (a.s.) veya nübüvvet olduğunu ya da melekten çok büyük ruhânî bir varlık veya Hz. İsa olduğuna dair rivâyetler de mevcuttur.¹⁶¹

Elmalılı Hamdi Yazıryukarıdaki ayeti şöyle izah etmiştir: ‘‘Bu mübarek âyetler, ruh hakkındaki soruya Resûl-i Ekrem'in ne şekilde cevap vermekle mükellef olduğunu ve Allah'ın ilmine göre insanlığa ait ilmin pek az olduğunu bildiriyor. Ve pek çok ilâhî lütfâ kavuşan Yüce Peygamber'in ulaştığı vahyin Rabbanî bir rahmetten ibaret olduğunu ve böyle vahyedilen şeyleri Cenab-ı Hak giderecek olsa bunları iadeye kimsenin kâdir olamayacağını ihtar buyuruyor. Şöyle ki: Ey Yüce Resûl! Birtakım kimseler sırf bir imtihan, bir inatlaşma maksadıyla (sana ruhtan sual ederler) hayatın başlangıcı olan, bedenleri idare eden ruhun hakikati, hususî mahiyetinden ibarettir diye senden bilgi almak isterler. Onlara cevaben (de ki Ruh Rabbimin emrindendir) Cenab-ı Hak'ın emriyle, fiiliyle, yaratmasıyla meydana gelmiştir. Aslında o da sonradandır, yaratılmıştır, ezeli değildir. Fakat onun mahiyetini insanlar tamamen bilemezler. Ruh, birtakım gizli sırlar kabilindendir ki, onun mahiyetini tamamen bilmediği Hak Teâlâ Hazretleri mukaddes zatına tahsis buyurmuştur. Ruhun mahiyetini insan aklı tamamen

¹⁶⁰ el-İsrâ 17/85.

¹⁶¹ Davut Aydın, ‘‘Sana ‘Ruh’ Hakkında Soru Soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin Emrindendir ve Bu Mevzuda Size İlim Adına Az Bir Şey Verilmiştir.’’ (İsrâ, 85) ÂyetindekiRuh’tan Maksat Nedir?’, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021), 590.

bilip tayin edemez. (Size ise) ey insan nev'i veya ey bu suali soranlar! (İlimden ancak az bir şey verilmiştir.) Öyle her şeyin mahiyetini, geçmişini, geleceğini tamamen idrâk edemezsiniz. Evet Resûl-i Ekrem Hazretleri birçok İlim ve hakikati birçok şeylerin mahiyetlerini, varlık hikmetlerini ilâhî bir lütuf olarak biliyordu. Fakat sonsuz olan ilâhî ilme göre Resûl-i Ekrem'in de diğer bütün insanların da bilgileri, pek az bir miktarda bulunmaktadır. Rivâyete göre Yahudi topluluğu, Kureyş kabilesine demişler ki: O'na - Hazreti Muhammed'e- ashabı kehf ile zülkarneyinden ve ruhtan sorunuz. Eğer hepsine cevap verir veya hepsine de sükût ederse artık o bir peygamber değildir. Fakat bazılarına cevap verir, bazılarından sükût ederse o peygamberdir. Gelmiş sormuşlar, Resûl-i Ekrem ise onlara ashab-ı kehf ile zülkarneyinin kıssasını bildirmiş, ruhun durumunu ise açıklamamıştır. Zaten bu ruh konusu, Tevrat'ta da izah edilmemiştir. Tefsirlerde yazıldığı üzere bazı rivayetlere göre bu ruhtan maksat, Cibril Aleyhisselamdır veya meleklerden daha büyük, ruhanî bir varlıktır veyahut Kur'an'ı Kerim'dir ki, o Cenab-ı Hak'ın emrinden, yani ezeli sözünden, vahyinden ibarettir, insan sözünden ibaret değildir.''¹⁶²

Yukarıda belirttiğimiz gibi İslâm düşünce tarihinde ruhun varlığı ittifakla kabul edilmiştir. İslam alimleri, ruhun gerçek bir varlık olduğunu kanıtlamak üzere çeşitli deliller öne sürmüşlerdir. Bu delillerden başlıcaları şunlardır:

1. İnsanın bedeni değişmekte, gelişmekte, başkalaşmaktadır; halbuki onun kişiliği daima aynı kalmaktadır. Bu değişmeyen kişilik ruhun varlığının dışa yansımasıdır.

2. Herkes, insanın ahlâkî, hukukî yönden sorumluluğunu kabul eder. Eğer *ruh* olmasaydı sorumluluktan söz etmek anlamsız olurdu. Nitekim *ruh* taşımayan nesneler için böyle bir şey söz konusu edilmez. Şu hâlde bizim ahlâkî ve hukukî kişiliğimizi oluşturan varlığımız bize ait ruhumuzdur.

3. İnsandaki bilinç, irade, seçme özgürlüğü gibi yetenek ve kapasitelerin bedene ait özellikler olmadığı açıktır. Bu yeteneklere sahip olan ve bunlarla bedeni hareket ettiren durduran vb. işlevleri gerçekleştiren güç ruhtur.

¹⁶²Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.).İsrâ 85-86. âyetin tefsiri.

4. İnsanın sırf maddî ve bedensel varlığı açısından bakıldığında kendisinden çok daha güçlü olan varlıklardan daha üstün olmasını sağlayan da akıl, zihin, muhakeme, irade, seçme ve karar verme özgürlüğü gibi ruha ait yeteneklerdir.

5. Ölüm olayının gerçekleşmesinden önce ortada gerçek bir insan varken ölümle birlikte artık cesedin insan olarak varlığının son bulduğunu herkes kabul eder; bunun da sebebi ruhun bedeni terk etmiş olmasıdır.

Bu tespitlere rağmen ruhun varlığını bilimsel ölçülerle kanıtlamak ve mahiyetini tam olarak kavramak bugüne kadar mümkün olmamıştır. Nitekim âyette de *ruh* konusunda insanlara pek az bilgi verildiği belirtilmiştir. İnsana pek az bilgi verildiği ifadesini genel anlamda yorumlayarak, “*Bütün insanlara her konuda az bir bilgi verildi*” şeklinde açıklayanlar da vardır. Çünkü Allah’ın sınırsız ilmi dikkate alındığında insanın bilgisi daima az ve sınırlıdır.¹⁶³

Ruhun varlığı ve hakikati hakkında bugüne kadar ciddi bir araştırma yapılamamıştır. Bunun başlıca sebebi ise yukarıda belirttiğimiz gibi hakkında pek fazla bilgiye yer verilememesidir. Kur’an ve sünnetin pek değinmediği ruh hakkında görüş belirtmenin caiz olmadığını savunan alimler olmuşsa da ruhun hakikatini araştırmayı caiz gören de olmuştur. Ruhun varlığı ve hakikatini araştırmanın ve fikir beyan etmenin gerekli olduğunu savunan bazı alimler, İsra Süresi 85. ayetinde değinilen “ruh” kavramından hayat ruhunun kastedildiğinin kesin olmadığını belirtmektedirler. Buradaki ruh sözü ile Kur’an-ı Kerim’in kastedildiğini söylemişlerdir. Nitekim: “(Ey Rasûlüm), işte sana böyle emrimizden bir ruh (Kur’an) vahyettik...”¹⁶⁴ ayetinde de Allah Teâlâ Kur’an’ı “ruh” diye isimlendirmiştir. Öyleyse yukarıdaki âyette kendisinden sorulan ruhun hayat ruhu olduğu kesin değildir. Kaldı ki bu, hayat ruhu bile olsa, ayette sadece onun Allah’ın emrinde olduğundan söz edilmiştir. Bu ise, ruhun hakikatini araştırmayı yasaklamaz. Bu ikinci grup âlimlerden bazılarına göre, dinde ruhun hakikatini açıklayan ve varlığını sınırlayan bir nassvârid olmadığı için din nazarında bu konu, insanların araştırmasına terk edilmiş olan diğer konular gibidir. İnsanlar ruhtan bahseder ama söyledikleri yüzde yüz doğru ve kesin olmaz, hata da edebilirler. Bu alimlerden bazıları da ruh konusunda fikir yürütmenin ve araştırma yapmanın Allah’ı tanımaya vesile olduğu için bunu meşru hatta gerekli görmüşlerdir.

¹⁶³ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 3/516-518.

¹⁶⁴ el-Şûrâ 42/52.

Çünkü ‘‘vâcibin üzerine bina kılındığı şey de vâcibdir.’’ kaidesince Allah'ın bilinmesi vâcib olduğuna göre, Allah'ın bilinmesine basamak teşkil eden, ruhun hakikatinin araştırılması da vaciptir.’’¹⁶⁵ Gazâlî gibi İslâm alimleri ruh kavramı üzerinde durmuş varlığı ve mahiyeti ile ilgili ciddi çalışmalar yapmıştır. O, ruhun zamandan ve mekândan soyutlanmış bir cevher olduğunu söylemiştir. Gazali, ruhla beden arasındaki ilişkiyi, mal ve mal sahibi arasındaki ilişki ile kıyaslamaktadır. Malın yok olması mal sahibinin de yok olacağı anlamını taşımadığını dile getirmektedir. Gazâlî, Platon ve Aristoteles gibi filozofların ruhun ezeli olduğu görüşlerini kabul etmeyip, ruhun bedenle beraber meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda Gazâlî, Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ ile aynı görüşü savunmaktadır.¹⁶⁶

Bizim ruh hakkında bildiğimiz, ancak onun cisme girdiği, ona canlılık verdiği ruh sayesinde cisimde idrâkin, tefekkürün, ilmin, irade ve ihtiyarın, sevgi ve nefretin zuhurudur ki, bu özellikler onu cisimden ayırır. Zaten insanı diğer varlıklardan ayıran yegâne özelliği de ruhudur. Kısacası bu birinci grup alimlere göre ruh hakkında bilinen onun var olduğudur. Ruhun bedeni hareket ettiren, uzun mesafeleri rahatlıkla kateden, hızlı hareket edebilen, insanın bilişsel yönünü idrak edebilen latif ve nurani bir cevher olarak tanımlansa da mahiyeti ile ilgili yorumlar birbirinden farklı olmuştur.¹⁶⁷

2.1.1.3. Mahiyeti

Kur'an ve sünnette ruh ile ilgili doyurucu bilgiler bulunmadığından dolayı ruhun mahiyeti hususu asırlardır tartışılmalıdır. Bu konu hem kelâmın hem felsefenin hem de akaidin konusu olmuş ancak bu konuda uzlaşa sağlanamamıştır. Alimlerin ittifak ettikleri tek husus ruhun var olduğudur. Ruhun cevher mi yoksa araz mı, muhdes mi yoksa mahluk mu, mürekkep mi veya latif mi olduğu hususunda herhangi bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bugüne kadar inancın konusu olan ruh, mahiyetinin ne olduğu ve bedenle ilişkisi deneysel bilginin dışında tutulmuştur. ‘‘Ancak özellikle beyin araştırmalarında elde edilen bulguların artması, ruha atfedilen tüm ayırt edici niteliklerin bedene yüklenmesine yol açmıştır.’’¹⁶⁸ Daha çok felsefe, kelâm ve ahlâk kitaplarında bu anlamdaki *ruh* için nefis kelimesi de kullanılmıştır. Bütün müslümanlar bu anlamda bir ruhun varlığına inanmakla birlikte İslâm bilgin ve düşünürleri ruhun mahiyeti

¹⁶⁵Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)* (Konya: Tekin Kitabevi, ts.), 260.

¹⁶⁶Yazoğlu, *Ruh, Ölüm ve Ötesi/Gazâlî Üzerine Bir Araştırma*, 135.

¹⁶⁷Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri*, 9/113.

¹⁶⁸Mehmet Ödemiş, ‘‘Yapay Zekada Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi’’, KızılgeçitMuhammet vd. (ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 62.

konusunda farklı görüşler ileri sürmüşler; bazı kelâm âlimleri ruhu hava gibi “*latîf bir cisim*” kabul ederken başta filozoflar olmak üzere büyük çoğunluk, ruhun maddeden ve maddî niteliklerden bağımsız gerçek bir varlık olduğunu; her insanın, kendine özgü ferdiyeti olan bir ruhu bulunduğunu ve bireysel sorumluluğunun böyle bir bağımsız ruha sahip bulunmasının sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Ruhun mahiyeti konusunda herhangi bir ittifak sağlanamadığı için alimler tarafından farklı şekillerde yorumlanmasına sebep olmuştur. Bunlardan bir kaçına değinmekte fayda vardır. Birinci yorum, ruhun Rabbin emrinde olması hasebiyle gaybi bir mesele olup mahiyetinin bilinemeyeceğidir. İkinci yorum, ruhun bedenın şekline girebilen ve duyularla algılanamayan madde dışı bir varlık olması hasebiyle mahiyetinin tam anlamıyla kavranamayacağıdır. Muhammed Abduh,(1849-1905) Mâlik bin Enes’e atfedilen bu görüşle ruhun bedenın şekline bürünmüş “‘esîr” denilen maddeden ibaret olduğunu savunan 20. yüzyıl ruh bilimcilerinin fikirleri ile eşdeğer olduğunu belirtir. Üçüncü yorum, ruhun madde cinsinden bir cevher veya araz olmadığı, soyut, kutsal ve basit bir cevherden oluştuğu, zaman ve mekanla sınırlı olmadığı, duyu organlarıyla algılanamadığıdır. Bunlar ruhun, Allah’ın emri ile yaratılıp bedene girdiğini, bedene canlılık verdiğini ve bedenden ayrılınca da insanın öleceğini ifade etmişlerdir.

Dördüncü yorum sahipleri, ruhun bedene ait bir araz olmadığını latîf, nûrânî ve semavî bir cisim olduğunu, gül suyunun gülün maddesine yayıldığı gibi ruhun da bedene yayıldığını ifade etmişlerdir. Ruhun cisim olduğunun başka bir kanıtı da ölümden sonra azap ve nimeti algılamasıdır. Ruhu araz olarak algılamanın neticesinde insanın her an farklı bir kişiliğe ve farklı bir kimliğe bürünmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Beşinci yorum ise ruhun bedeni diri tutmasını sağlayan bir araz olduğunu ve ona bağlı olarak ilim, irade ve hayat gibi nitelikleri bedene kazandırdığını belirtmişlerdir. Ruhu araz olmaktan çıkarıp latîf bir cisim veya soyut bir cevher şeklinde algılamanın tenasüh sonucunu doğuracağı kanaatine varılmıştır. Çünkü varılan bu kanaat ruhun ahirette diriltilecek olan yeni bir bedene gireceğini kabul etme mecburiyeti doğar. Altıncı yorum ise; insanı sadece bedenden ibaret sayan, ruh veya nefis olarak isimlendirilen herhangi bir unsurun varlığını kabul etmeyen bir kesim mevcuttur.¹⁶⁹

Ruhun mahiyeti konusu felsefenin de ele aldığı konulardan olduğu için filozofların ruh hakkındaki görüşlerine değinmekte fayda vardır. Ruh konusunu ilk gündeme getiren filozof Platon’dur. O, ruhun kendi başına var olan bir cevher olduğunu

¹⁶⁹ Yavuz, “Ruh”, 35/202.

öne sürerek ölümsüz bir vasma sahip olduğunu delillerle öne sürmektedir. İnsan ruhunun doğmadan önce var olduğu gibi öldükten sonra da var olacağı fikrini benimsemektedir. Platon, ruhun bir ahenk olmadığını savunup, ruhun ilâhî, basit ve aynı kaldığını iddia edip, beden gibi gelip-geçici ve bölünebilir olmadığını iddia etmektedir.¹⁷⁰ Felsefe tarihinde ruh hakkında ilk yorum yapanlardan olan ve İslâm düşüncesinde ruh anlayışını önemli ölçüde etkileyen Aristo, ruhu bedenden ayrı bir zat olarak düşünür. Ona göre ruh, bedene ilişkilendir, beden yok olduğunda o varlığını devam ettirir.¹⁷¹ Ruhun basit bir cevher olduğu görüşü hem Müslüman filozof ve kelâmcılar tarafından hem de Batılı filozof ve Hristiyan ilâhiyatçılar tarafından kabul edilmiş ve bu şekil korunmuştur. Cevherci ruh görüşünün temsilcileri olan Platon ve Aristoteles, mutlak ruh ayrımına dayanan, ruhun ilâhî, akledilir, basit ve bölünemez olduğunu savunmaktadırlar. Cevher ruhtan kastettikleri şey de onun bölünemez, yok olamaz ve ölümsüz olduğudur.¹⁷²

İmam Gazâlî (ö. 505/1111) de ruhun mahiyeti üzerinde görüşünü belirtmiş, nihaî bir çözümün getirilmesini oldukça zor bulmuştur. Çünkü Gazâlî, Kur'an- Kerim'in hakkında az bilgi verdiği ve Hz. Peygamber'in hakkında az konuştuğu ruhun gizemliliğini çözmeye kimsenin güç yetiremeyeceğini belirtip kendi gayesinin ruhun mahiyetini bildirmek olmadığını sadece niteliklerini belirtmek olduğunu ifade etmiştir. Bunun için İmam Gazâlî, ruhun niteliği hususunu şöyle ifade eder: "Ruh, suyun kaba girmesi gibi bedene giren bir cisim değildir. Siyah rengin cisimde, ilmin de âlimde bulunması gibi kalbe ve zihne giren bir araz da değildir. Ruh, cisim ve araz değil, bir cevherdir."¹⁷³ Son dönem düşünürlerinden Said Nursî de ruhun kesin şekilde ebedî olduğunu, bunun gayet açık olduğunu, beden ruh için bir elbise olduğunu ve ölümle ruhun giyindiği elbiseden soyutlandığını söylemektedir.¹⁷⁴

Yukarıda bahsettiğimiz ehli sünnet alimlerinin ve filozofların ruhun mahiyeti konusundaki görüşleri dışında kelâmcılar, ruhu cisim veya cism-i latîf olarak tanımlamışlardır. Felsefeciler ise, ağırlığı olsun ya da olmasın, gözle görülsün ya da görülmesin üç boyutlu olarak tanımladıkları her şey onlara göre cisimdir. Bunun dışında

¹⁷⁰Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 26.

¹⁷¹Sönmez, "İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi", 205.

¹⁷²Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 38.

¹⁷³Yazoğlu, *Ruh, Ölüm ve Ötesi/Gazâlî Üzerine Bir Araştırma*, 41.

¹⁷⁴Sönmez, "İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi", 205.

ruh için kadîm- hâdis, cevher- araz, mücerred, atom, kuvve, anasır-ı erba'a, can, nefis, nefis-i nâtika ve kalp gibi tanımlamalar yapılmıştır.¹⁷⁵

Tefsir kaynaklarımızda ruhun mahiyeti ile ilgili yorumlara uzunca yer verilmiş özellikle İsrâ Süresi 85. Ayetinde ruhtan kastın ne olduğu hususu üzerinde epey durulmuştur. Biz de konumuzun daha iyi anlaşılması açısından birkaç müfessirin görüşüne değinmeyi faydalı bulduk. Fahreddin er-Râzî, (ö. 606/1210) Kur'ân'ın bu âyetini tefsir ederken ruhtan kastın vahiy olduğunu dile getirerek şöyle izah etmiştir: “Âyette geçen ruhtan maksat Kur'ân vahyidir. Çünkü Yüce Allah vahyi “Şûrâ 52” ve “Nahl 2” gibi âyetlerde ruh diye nitelendirmiştir. Söz konusu âyetteki “ruh” kelimesiyle Kur'ân vahyinin kastedilmesi, siyak-sibaka da uygun düşmektedir. Çünkü âyetin öncesinde ve sonrasında Kur'an'dan söz edilmektedir. Kur'ân'ın ruh diye adlandırmasının sebebi şudur: Çünkü Kur'ân ile ruhların ve akılların hayatiyeti gerçekleşir. Zira Kur'ân sayesinde marifetullahı, melekleri, kitapları ve peygamberleri tanıma, bilme gerçekleşir. Ruhlar ise ancak bu bilgilerle hayat bulur.”¹⁷⁶

Er-Râzî, (ö. 606/1210) ruhun varlığının, mahiyetinin, saadet ve şevketinin ne olduğu vb. açılardan öğrenilmek istendiğini ve Yüce Allah'ın buna cevap olarak: “*De ki ruh Rabbimin emrindedir.*”¹⁷⁷ Mealindeki âyeti indirdiğini söylemektedir. Er-Râzî, Yüce Allah'ın en büyük fiillerinden birisinin ruhun yaratılışı olduğunu belirtmiştir. Ruhun varlığı konusunda insanların kesin bilgisi olmasına rağmen mahiyeti konusunda pek az bilgiye sahip olduğunu, nefsinin hakikatini kavramaktan aciz olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁸

Mevdûdî, (1903-1979) İsrâ Suresi 85. Âyetin tefsir ederken ruhtan kastın vahiy getiren melek Cebrâîl olduğunu belirtmiştir. Mevdûdî, Hz. Peygamber'e insan ruhunun tabiatının sorulmuş olduğu ihtimalini kabul etmeyerek bunun siyak ve sibakına ters düştüğünü belirtmektedir. Çünkü Kur'ân'ın ana fikriyle ilgili olan âyetlerin arasına insan ruhu ile ilgili bir sorunun sokulmasını anlamsız bulmaktadır. Şayet âyeti yer aldığı bölüm içinde okunduğu taktirde burada ‘ruh’ kelimesinin, vahiy getiren melek olduğu anlaşılacağını ifade ederek bu ayetin şu şekilde yorumlanmasının uygun olacağını belirtmektedir. “Ey Muhammed, bu insanlar sana ‘ruh ’tan yani Kur'ân'ın kaynağını veya onu elde ettiğin araçtan soruyorlar. De ki: Bu ruh, bana Rabbimin emri ile gelir.

¹⁷⁵ Yavuz, “Ruh”, 35/202.

¹⁷⁶ er-Râzî Fahreddin, Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb (Akçağ Yayınları, ts.), 1981.

¹⁷⁷ el-İsrâ 17/85.

¹⁷⁸ Fahreddin, Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb, 1981.

Fakat sizin bilginiz o kadar azdır ki insan sözleri ile Allah'tan vahyedilen sözleri birbirinden ayırt edemezsiniz. Kur'an'ın başka biri tarafından uydurulduğunu sanmanızın nedeni işte budur.¹⁷⁹

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri'nde bu ayet ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: 'Âyetteki ruh kelimesini "*Cebrâil, bu ismi taşıyan özel bir melek, Îsâ, vahiy, Kur'an, yaratılış*" gibi değişik şekillerde yorumlayanlar olmuşsa da müfessirlerin büyük çoğunluğu buradaki ruhu, "insanı canlı varlık yapan, bedeni yöneten mânevî cevher" olarak açıklamışlardır. Şevkânî, (ö. 1250/1834) ruhun insanı insan yapan asıl ve öz varlık olduğunu; bir şeyin aslını ve özünü bilmek onun hallerini, niteliklerini bilmekten daha önemli olduğu için, soru sahiplerinin insan hakkında bilgi almak istemeleri sebebiyle sorularını *ruh* konusunda sorduklarını belirtir.¹⁸⁰

Âyette sorulan ruh ile Kur'an'ın ve vahyin kast edildiğini söyleyen müfessirler şunlardır: "Hasan Basrî, Ebû Bekir el-A'sam, Mâturîdî, Semerkandî, MekkiîbnEbîTâlib, Mâverdî, Tûsî, Sem'ânî, Begavî, Zemahşerî, İbn Atiyye, Tabersî, İbnü'l-Cevzî, İzzibnAbdisselâm, Kurtubî, Neseî, Ebu Hayyân, İbn Âdil, Ebussuûd, Mazharî, Şevkânî, İtfiyyîş (et-Teysîr), İtfiyyîş (Himyân), Kâsımî, Merâgî, İzzet Derveze, Tabatabâî, Mekki en-Nâsır, Şahhâte, Şa'râvî, SeyyidTantâvî, Ta'lîb, EmîrAbdilazîz. Yani İsrâSûresi 85'nci âyette Peygamber Efendimize sorulan, insan ruhu değil, Allah Rasûlüne gelen Kur'an'ın/vahyin gelişidir. Onu getiren Cibrîl'in getiriş şeklidir. Yani Rasûlullah Efendimiz, bu vahyi/Kur'an'ıCebrâil'den nasıl aldığı konusudur."¹⁸¹

Yukarıda zikrettiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere ruh görüşünün zarûrât-ı diniyyeden olmadığından dolayı üzerinde epey görüşler zikredilmiştir. Yukarıda zikrettiklerimizin yanı sıra ruhun; kalp, beyin ve ciğerlerdeki güç, mutedil kan, hava, beyin, tabîî ısı, araz ve cisim olduğunu söylemişlerdir. 'Kısacası, ruhun cesetten ayrı bir varlığının olduğunu bilmekle birlikte, mahiyeti insan aklının kavrayamadığı konulardandır. İnsanoğlu, kendi icadı olan ve her gün varlığından sayısız yönde istifade etmekte olduğu elektriğin bile henüz ne olduğu hakikatini anlayamadığı halde her şeyi

¹⁷⁹Ebu'l-A'lâMevdûdî, Tefhimu'l Kur'an "Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri" (İnsan Yayınları, 2005), 3/1986.

¹⁸⁰Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed El-HavlânîŞevkânî, *Fethü'l-Kadir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 1/839-840.

¹⁸¹Aydüz, "Sana 'Ruh' Hakkında Soru Soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin Emrindendir ve Bu Mevzuda Size İlim Adına Az Bir Şey Verilmiştir." (İsrâ, 85) ÂyetindekiRuh'tan Maksat Nedir?", 592.

bilen Yüce Allah'ın hikmeti icabı insanlardan gizlediği ruhun mahiyetini ve sırlarını bilmeye nasıl muvaffak olur? Ruh için ileri sürülen görüşler ve yapılan tarifler de çoğu kez onun ne olduğundan çok ne olmadığını belirtmektedir. Binaenaleyh ruhun mahiyeti hakkında en sağlam ve kesin bilğimiz, onun ne olduğunu bilemeyeceğimizi bilmektir.”¹⁸²

2.1.1.4. Ölümsüzlüğü:

Geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de tartışılacağını düşündüğümüz ölümsüzlük ve varoluş sorunu, üzerinde durulması gereken bir meseledir. Nassın değindiği ruhun ölümsüzlüğü ve ruh-beden birliği modern bilim tarafından da ele alınmış, bu nedenle farklı fikirler ve ideolojiler ortaya çıkmıştır. İslâm'da ölümsüzlük kavramı, insanoğlunun ölümden sonra bedeninin yok olduğu ve ruhun belirli bir biçimde var olduğu ve zaman dışı bir varlık statüsü kazandığı fikri hâkimdir. Ruhun ölümsüzlüğü meselesi ilk çağ felsefesinin gündemini oluşturmuş ve meşşai filozoflarının ilgisini çekmiştir.¹⁸³ Aşkın bir güce inanan insan, inandığı bu gücün, kendisi için ölümsüz bir alem oluşturacağı arzusu içerisinde. Tarihten beri tanrı inancıyla ölümsüzlük düşüncesi arasında her zaman bir doğru orantı olduğu saptanmıştır. “Büyük dini geleneklerde ölümsüzlük inancı mevcuttur. Sümer dinine göre ruh yeraltına bir nehirden geçerek gider. Vardıkları yer farklı ancak sevimsiz bir âlemdir. Bu sebeple ölen kişiye kurban sunumu ve tanrıdan ölen kişi için yakarışlarda bulunulur. Eski Mısır'a ait piramitlerde ölünün eşyası ile birlikte gömülmesi, Babil ve Asur dinlerinde insanın davranışlarına karşılık ödül ve cezanın bulunması ruhu kabul ettiklerinin göstergesidir.”¹⁸⁴

“Ölümsüzlük aleyhindeki hiçbir kanıt, insanın ölümsüzlük arzusunu, ebediyen var olmak şeklinde tezahür eden bu en köklü ihtiyacı söküp atamamıştır.”¹⁸⁵ İnsanın arzuladığı ölümsüzlük hayali, bu dünyada biyolojik açıdan elde edilemeyeceğine göre kendilerini tatmin etme babında geride faydalı olacak eserler bırakmak, isminin anılacağı güzel anılar biriktirme çabası içerisine girilmiştir. İnsanoğlunun bu dünyada Allah'ın takdir ettiği zamanı doldurması üzerine bedenlen ölür ve ruhu kabzolunur. Ölümden sonra ruhun, kıyamete kadar berzah alemi olarak isimlendirilen bir yerde

¹⁸²Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 271.

¹⁸³Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi”, 177.

¹⁸⁴Şinasi Gündüz (ed.), *Dünya Dinleri* (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2019),42. Nakleden: Tunç, “Ölümsüzlüğün Dinlerdeki Yansımaları ve Transhümanizm”, Demir, *Din ve Transhümanizm*, 218.

¹⁸⁵Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 197.

bekletileceği bilinmektedir. Oradaoradaceza ve mükafatın ruhlara tesir edileceğine inanılmaktadır. İnsanlık tarihinde üzerinde ciddi bir şekilde durulan, üzerinde fikir yürütülen, bütün semavi dinlerde varlığı kabul görülen ruh, beden ile birlikte ölümsüzlüğü üzerinde durulmuş ve birçok araştırma yapılmıştır. Çünkü insanoğlu ölümle yüzleştiği ve kendisini keşfetmeye başladığı günden beri bedeninin sadece bir cisimden ibaret olmadığını fark etmiş; kendisini asıl oluşturan ikinci varlığı araştırmaya başlamıştır.¹⁸⁶

Ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili epey tartışmalar yaşanmış, insanı önemli kılanın beden değil ruh olduğu ve bedenin aradan çekildikten sonra ruhun gayr-i cismani olarak baki kalacağı iddia edilmiştir. Ruhun ölümsüzlüğünü savunanların kabul ettikleri bir başka husus da ruhun bedene nazaran daha üstün statüde olduğu görüşüdür.¹⁸⁷ Bu anlayış ruhu bedenin bir efendisi olarak görmektedir. Var olabilmesi için bir bedene ihtiyaç duymaz. Alimlerin ekseriyetine göre ruhlar, ezeli olmayıp ebedidirler. Ölenin insan cesedi olduğunu ruhların beka yani süreklilik için yaratıldığını belirtmektedirler. Şehitlerle ilgili ayeti¹⁸⁸ delil gösteren alimler, ruhun bedenden ayrıldıktan sonra kıyamet gününe kadar Allah'ın nimetine mazhar olacaklarını bunun yanında azabına da muhatap olacaklarını belirtmişlerdir. Yüce Allah'ın: '*Her nefis ölümü tadacaktır*'¹⁸⁹ ayetine değinen alimler, nefsin ölümü tatmasından kastın ruhun bedenden ayrılırken ölüm acısını hissetmesidir. Çünkü tatmak için diri olmak gerekiyor.¹⁹⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mezarlıkları ziyareti esnasında ölümlere selam verilmesini tavsiye etmesi,¹⁹¹ ölümlerin verilen selamı aldıklarını bildiren rivayetler ifademizi destekler mahiyettedir.¹⁹²

Gazâlî, ruhun ölümsüzlüğü konusunda bedenin ölümü ile ruhun ölmediğini söyler. Bunun delillerini de akıl ve Kur'an ayetlerinden çıkarır. Kur'an'dan şu ayetleri zikreder: '*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar...*'¹⁹³ '*Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Bilâkis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.*'¹⁹⁴ Ayrıca Gazâlî, dinin

¹⁸⁶Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 254.

¹⁸⁷Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 80.

¹⁸⁸el-Bakara 2/184.

¹⁸⁹Al-i İmran 3/185.

¹⁹⁰Sönmez, "İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi", 201.

¹⁹¹Müslim, "Cenâiz", 104; İbn Mâce, "Cenâiz", 36.

¹⁹²Sönmez, "İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi", 202.

¹⁹³Al-i İmrân 3/169-170.

¹⁹⁴el-Bakara 2/154.

haber verdiği münker ve nekirin sorularının, kabir azabının, ruhların ölümden sonra adlarına yapılan hayır ve sadakalardan haberdar olması gibi hususların da ruhun ölümden sonra baki kalacağına delil teşkil ettiğini ilâve eder.¹⁹⁵

Ruhu beden birbirinden ayrı yapıda oldukları için ikisini aynı kefede değerlendirmek akıl ve mantık kuralları ile bağdaşmaz. Bedenin yok olması ruhun yok olacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü ruhun bedenden ayrılmasıyla ruh değil beden yok olur. Alimler, bedenin fani, ruhun da baki olduğuna dair Kitap, Sünnet ve İcmâdan deliller öne sürmüşlerdir Ölümden sonra bedenin fâni oluşuna bakarak ruhun da yok olacağını söylemek, ruhu da aynen beden gibi düşünmek olur ki bu akıl ve mantık kuralları ile bağdaşmaz. Çünkü aynı özelliklere sahip olan iki şey birbiriyle kıyaslanamaz. Ruhun bedenden ayrılışı, ruhun değil bedenın yok olmasıdır. Bedenin yok oluşu, ona mugayir olan ruhun yok oluşunu gerektirmez. Kaldı ki bedenın fâni oluşundan sonra ruhun bekasına dair deliller getirilmiştir.

Ölüm, bir insan için yok olmak değil; ruhun göç etmesidir. Ölüm ile birlikte beden yok olur ama ruhun bekası devam eder. Nitekim Allah Teâlâ: *‘Allah yolunda öldürülenlere ölümler, demeyin. Hakikatte onlar diridirler, fakat siz anlayıp bilemezsiniz.’*¹⁹⁶ Buyurarak her ölen insanın aslında ölü olmadığını bizlere belirtmiştir. Bizim onlara ölü dememizin sebebi gözlerimizle gördüklerimiz oranda hüküm vermemizden kaynaklanmaktadır. Esas itibarıyla bizim kullandığımız manada ölüm kelimesi, beden üzerinde tasarruf hakkının son bulması ve ruhun bedenden ayrılışını ifade etmektedir.¹⁹⁷

2.1.2. Ruh Beden Münasebeti

İslam ruh olgusuna temas ederek ruh-beden arasındaki münasebete değinmektedir. Ruhun beden ile irtibatını güneşin ışığı vasıtası ile yeryüzü ile irtibatına benzeten bazı alimler, bunun görünmeyen bir etki şeklinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Rüya durumunda bedende görülen bazı fiil ve halleri bu irtibatın bulunduğu delil olarak göstermişlerdir. Bazı âlimler de ruhun uyku esnasında bedenden ayrıldığı uyanınca da geri geldiğini belirtirler.¹⁹⁸ Ruhun bedeni artık dönmek üzere terk etmesi sonucu ölüm denen olgu gerçekleşir. Kıyamet gününde ruh tekrar beden ile birleşerek ona

¹⁹⁵ Gazâli, “Meâricu’l- Kuds fi MedâriciMa’rifeti’n-Nefs, (Betrut: 1981), s.17.

¹⁹⁶ el-Bakara 2/154.

¹⁹⁷ Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 273.

¹⁹⁸ Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh’un Ölümsüzlüğü Problemi”, 192.

canlılık vasfı kazandırır.¹⁹⁹ Ruh hakkında fazla bilgi olmadığı için çeşitli görüşler ve farklı yorumlar öne sürülmüştür. “*Habibim! Sana ruhtan soruyorlar. De ki; Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ise ilimlerden ancak pek az bir şey verilmiştir.*”²⁰⁰ İnsana ruh ile birlikte nefis verilmiştir. Nefs kavramı, benlik veya ego şeklinde tanımlanmıştır. Nefs ve ruh birbirinden farklılık arz etmektedir. Çünkü nefis, beden ölmesiyle beraber o da ölür ama ruh bedenle birlikte ölmez ezeliliğini korur. Bazı âlimler, göre ruhun hem biyolojik canlılığı hem de algılayan ve bilen insanî özü ifade ettiğini nefsin ise sadece algılayan ve bilen insanî hakikat anlamına geldiğini söylemektedirler.²⁰¹ İnsanın maddi yönünü oluşturan bedenin et ve kemikten oluştuğunu, manevi yönünü oluşturan kısmının ise; ruh, kalp ve akıl gibi latif cevherlerden bir araya geldiğini bilmekteyiz. İnsanın canlı kalmasını sağlayan bu iki unsurun kendilerine has özellikleri mevcuttur. Her ikisi bir arada olduğu sürece insan canlılık vasfını muhafaza eder. Beden insanın hayatta kalmasını sağlayan kan, et, kemik ve diğer organlardan meydana gelmekte iken ruh, insanın düşünce, kişilik, bilinç, irade, muhakeme, seçme ve karar verme gibi özellikler ile insan bedeninin varoluş nedenini oluşturmaktadır.²⁰²

2.1.2.1. Ruhun Beden ile Birleşmeden Önceki Durumu

Ruh ve bedenin birbirinden ayrı ve farklı bir yapıda olduğunu bilmekteyiz. Bir görüşe göre ruhların toplu bir şekilde yaratıldığı ve ruhlar alemi denilen bir yerde tutulduğu, anne rahmindeki ceninin ruhun girişine elverişli duruma geldiği esnada görevli melek tarafından bedene üflendiği bilinmektedir.²⁰³ Hz. Peygamber’den nakledilen “*Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar.*”²⁰⁴ Hadis-i şeriften de anlaşıldığı üzere ruhlar daha önceden yaratılmış olup toplu bir şekilde olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde elestbezmi dediğimiz Yüce Allah’ın ruhlara hitaben: “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*”²⁰⁵ sorusu ruhun bedenden çok önceden yaratıldığının kanıtıdır.

¹⁹⁹ Celaleddin es-Suyûti, *Kabir Âlemi* (İstanbul: Kahraman Neşriyat, 1984), 109.

²⁰⁰ Kur’ân-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Enfâl 8/2.

²⁰¹ Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh’un Ölümsüzlüğü Problemi”, 180.

²⁰² Dilaver Selvi, “Kur’an ve Sünnette Dünya Lânetlenmiş midir?”, *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2015), 85.

²⁰³ Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh’un Ölümsüzlüğü Problemi”, 195. (Buhari, Enbiya1, Müslim, Birr, 159).

²⁰⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi ‘u ‘ş-şahîh*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Enbiya”, 2.

²⁰⁵ A’raf 7/172.

Yukarıdaki rivayete baktığımızda tıpkı insanlar gibi ruhların da birbirleriyle tanıştığını ve kaynaştığını öğrenmekteyiz. Ruhlar da hayır ve şer konusunda tabiatlarına uygun olanlarla tanışmaktadırlar. Eğer ittifak ederlerse kaynaşırlar şayet ihtilaf ederlerse ayrılırlar. Hayırlı olan ruh, benzerine şerli olan ruh da benzerine özlem duyar.

Başka bir görüş ise ruhların beden ile birlikte yaratılmasıdır. Bu konu ile ilgili ayet ve hadisler üzerinde yapılan yorumlarda yukarıda zikrettiğimizden farkı bir yaklaşım sergilenmiştir. Naslar ışığında fikir yürüten bazı alimler, ceninin anne rahmindeki oluşumuna dikkat çekerek belli bir aşamadan sonra melek tarafından ruh üflenmesiyle birlikte bedenin oluştuğunu belirterek ruhların bedenle birlikte yaratıldığını savunmuşlardır. Bu nedenle onlar, ruhların bedenlerden önce yaratıldığını dair rivayetleri sahih bulmazlar. Bedenin ruhtan önce yaratıldığını savunanların görüşü de bu grup içerisinde değerlendirilmiştir.²⁰⁶ Başını Gazali ve İbn-i Sina'nın çektiği birçok filozof da ruhların bedenlerden önce yaratılmalarının imkânsız olduklarını iddia edip ruhun ferdiyet kazanmaları için yani var olmaları için gerekli olan maddenin yani bedenin bulunmadığını söylerler. “Bedenden önce var olmaları ve kimliklerini korumaları imkânsız olan ruhların, bedenlerden ayrıldıktan sonra, bedende bulunmalarından dolayı kazandıkları niteliklerle varlıklarını sürdüreceklerini anlamak kolay olmamaktadır.”²⁰⁷ Bu nedenler ruhun ebediliğini kabul etmeyi mantık açısından ters gören filozoflarsadece ezeliğini kabul etmektedirler.

2.1.2.2. Ruhun Bedenden Ayrılması

Ruhların beden ile birleşmeden önce de ayrıldıktan sonra da diri olduklarını, idrak sahibi olduklarını bilmekteyiz. Ruhun ölümden sonraki süreçte karşılaşacağı nimetlerin lezzetini ve azabın acısını hissettiklerini bilmekteyiz. “Bedenin ölmesiyle birlikte bilinç de son bulur. Öte yandan şu ya da bu şekilde bir öte dünya düşüncesine sahip biri için ölüm bir son değildir.”²⁰⁸ Ayetler ve hadislerden de anlaşılacağı üzere şehitlerin diri olduklarını Allah tarafından rızıklandırıldıklarını, bazı kafir ve günahkarların azap çektiklerini bizlere bildirilmektedir. “Resulullah Aleyhisselam'ın miraç gecesinde Hz. Adem'in sağında ve solunda ruhlar görmesini, mümin ruhlarının cennet nimetleri ile dirildiğini ve şehitlerin cennette arşın altında asılı olan kandillere

²⁰⁶Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi”, 195.

²⁰⁷Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 89.

²⁰⁸İbn Kayyim, *Kitabu'r-ruh*, 34.

kondüğunu bildiren hadisler²⁰⁹ ölümünden sonra da hayat ve idrakin devam ettiğine delildir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) in Bedir Gazvesi'nde öldürülen müşriklerin gömüldüğü çukurun başına gelip onlara seslenişi ve ashabın: *“Ölüler duyar mı?”* sorusu üzerine o çukurdaki ölülerin kendisini duyduğunu söylemesi;²¹⁰ ölünün kendisini yıkayanı, taşıyanı ve kabrine koyanı bileceğini haber vermesi²¹¹ ve İslâm ulemasından bazılarının ölüye telkin vermeyi müstahsen görmeleri de ölünün müdrik olduğuna delalet eder. Resulullah'ın kabre ziyaret için varınca verilecek selamı ve yapılacak duayı talim ettikleri hadis-i şeriflerinde: *“...bize ve size Allah'tan afiyet diliyorum.”* buyurması da ölünün müdrik olduğuna delildir. Çünkü selam idraki olmayana verilmez ve *“âfiyetin”* lügat manası *“tam sıhhat”* demektir. Onların afiyeti herhalde azaptan kurtulup nimete nail olmalarıdır ki bu da yine idrak sahibi olduklarına delalet eder. YâsinSüresi'nde kıyamet gününü beklemeyenlerin sözlerini hikâye ederek Cenab-ı Hakk: *“... Kim kaldırdı bizi uyuduğumuz yerden (merkadimizden)...”*²¹² buyurmaktadır ki buradaki *“merkad”* lafzı da kabirde hayatı hatırlatır. Çünkü diri olanlar için *“uyunacak yer”* manasına gelir.

ZümerSüresi'nde Allah Tealâ'nın ruhlardan bir kısmını kıyamet gününe kadar tutacağı, bir kısmını da iade edeceğini beyan edilmektedir.²¹³ Âyette geriye gönderilen ruhlardan maksat ya uykudakilerin ruhlarıdır ya da kabirde ölülerden bazılarının ruhlarının iade edileceğidir. Hadis-i şerifte de Allah'ın dilediği zaman ruhları bize iade edeceği bildiriliyor. Eğer ruh ölümle yok olmuş, hayat ve idraki son bulmuş olsaydı bu iade imkânsız olurdu.²¹⁴

2.1.2.3. Ruhun Bedenden Ayrılmasından Sonraki Durumu

Ruhların ölümünden sonra bedenden ayrılıp nereye varacağı konusu gayba ait bir mesele olduğundan sadece nakil yoluyla bizlere ulaşan sahih kaynaklardan sağlam bilgi edinebiliriz. Salt akılla bu meseleye yaklaşmak, bazen doğru bir neticeye varmamızı engelleyebilir. Özellikle ruhların bulundurulacağı mekânın neresi olacağı, iyi

²⁰⁹ İbn Mâce, Sünen, Zühd, 32, c. II, s. 1428; Mâlik b. Enes, Muvatta', Cenâiz, 16, c. I, s. 240; Nesâî, Sünen, Cenâiz, 117, c. IV, s. 107.

²¹⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbeleş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985.), 3/3.

²¹¹ Zümer, 39/42.

²¹² Yâsin, 36/52.

²¹³ Zümer, 39/42.

²¹⁴ Toprak, *Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 203.

insanlarının ruhlarının nasıl nimete nail olacakları, kötü insanların ruhlarının nasıl cezaya maruz bırakılacağı hususu alimler arasından farklı yorumlamalara sebep olmuştur.

Ölümün gerçekleşmesinden sonra kıyametin kopmasına kadar geçen süreyi ifade eden berzah âleminde ruhun nerede bulunacağı konusunda farklı görüşler zikredilmiştir. “Birçok alime göre peygamberler, şehitler ve salih müminlerin ruhları cennette bulunur, orada kuş gibi uçarak dilediği yere gider. Peygamberlerin ruhları ‘‘illiyyîn’’ denilen ve yedinci kat gökte bulunan bir mekânın en yükseğinde, şehitlerin ruhları cennette, diğer salih müminlerin ruhları illiyyînde veya ‘‘dârü’l-beyzâ’’ denilen yerde bulunur. Kafirlerin ruhları ise yedinci kat yerdeki ‘‘siccîn’’de bulunur. Müminlerle kafirlerin ruhları, berzah adı verilen bir yerde bulunur, burası Hz. Peygamber’in miraç olayında gördüğü gök katlarından biridir. Hz. Peygamber burada müminlerin ruhlarını Hz. Âdem’in sağında, kafirlerin ruhlarını ise solunda görmüştür. Kur’an’da bu konuya temas edilerek bunlardan ‘‘ashâbü’l-meymene’’ ve ‘‘ashâbü’l-meş’eme’’ diye söz edilmiştir.”²¹⁵

Bedenden ayrılan ruhun kıyamete kadar nerede olacağı, çekeceği azabı ve nail olacağı nimetler hakkında İbnu’l- Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) derlediği görüşleri eserinde şu şekilde zikretmektedir:

1. Ebu Hureyre ve Abdullah b. Ömer’e göre şehit olsun olmasın borç ve günahattan arınmış mümin ruhları cennette Allah katında olacaktır.²¹⁶ El-Cevziyye buna delil olarak şu ayeti zikretmiştir: *Ama ölü mukarrebûndan (hayırda ileri geçenlerden) ise artık onun için bir rahatlık, hoş bir rızık ve Naim Cenneti vardır.*²¹⁷ Bu âyet, ruhun bedenden çıkışını bildiren âyetlerin hemen akabinde geldiğine göre demek ki ruh cesetten çıkınca bu makama erişecektir. Yine iyi ruhlara bedenlerinden çıkışı esnasında: *“Ey mutmain nefis! Sen ondan O da senden razı olarak dön Rabbine. Kullarım arasına katıl ve cennetime gir.”*²¹⁸ diye hitap edileceği bildiren ayet-i kerime de mümin ruhlarının Allah indinde olacaklarına delâlet etmektedir Resulullah (s.a.v.) de: *‘‘Mü’minin ruhu, diriltileceği gün cesedine dönünceye kadar cennette, cennet*

²¹⁵Yavuz, “Ruh”, 35/204.

²¹⁶Buhârî, ‘‘Salat’’, 1/92.

²¹⁷Vâkı’a 56/88-89.

²¹⁸Fecr 89/27-30.

meyvelerinden (ağaçlarından) yiyen bir kuştur.''²¹⁹dediği sahih senetle rivayet edilmiştir. Bu hadisi şerifteki mümin ruhundan şehit olan müminlerin kast olunduğunu söyleyen alimler de vardır.²²⁰

2. Mücahid'e (ö. 100/718) ve İslâm alimlerinin bazılarına göre ruhlar cennetin içinde değil kapısının önündedirler. Onlara cennetin kokusu nimeti ve rızkı gelir. Bunların delili de naklîdir. İbni Abbas'tan rivayet edilen: *'Şehitler cennetin kapısında bulunan bir ırmağın kenarındaki yeşil kubbenin üzerindedirler. Akşam sabah rızıkları cennetten çıkar.'*²²¹Meâlindeki hadisi şerifle delil getirmektedirler. Aslında mümin ruhlarının cennete olduğunu bildiren hadis-i şerifle bu hadis arasında bir tenakuz yoktur. Çünkü cennetin kapısındaki ırmak da cennet ırmağıdır. Rızıkları da cennetten geldiğine göre yine cennettedirler demektir.

3. Bazı alimlere deruhların kabirlerinin çevresinde bulunacağını ifade etmişlerdir. Bu görüşü savunanların da İbni Ömer'den aktarılan şu rivayete yer verdikleri nakledilmiştir:²²² *"Biriniz öldüğü zaman ona sabah akşam oturacağı yer gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehлиндendir (gösterilecek yer cennettir); Cehennem ehlinden ise cehennem ehлиндendir (gösterilecek yer cehennemdir). Ona: İşte Allah seni kıyamet gününde tekrar diriltinceye kadar oturacağın yer (mak'adın) burasıdır, denilir."*²²³

4. İmam Ahmed b. Hanbel'e göre Müminlerin ruhları cennete, kafirlerin ruhları ise cehenneme gider.²²⁴

5. Sahabe ve tabiûndan bazılarının da içlerinde bulunduğu bir grup müminlerin ruhların Allah indinde olduğunu söylemekle yetindiklerini görmekteyiz. Bunlar şu ayeti delil olarak zikretmişlerdir: *'...Doğrusu onlar Rableri katında diridirler (cennet meyvelerinden) rızıklanırlar.'*²²⁵Bu grubun diğer bir delili de müminin ruhunun ölümü müteakip Allah katına yükseltileceğini, kafiye ise gök kapılarının açılmayacağını bildiren hadis olduğu aktarılmıştır.²²⁶

²¹⁹Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1453/1992, "Zühhd" 32, c.II, s. 1428.

²²⁰el-Cevziyye, *Kitabu'r-ruh*, 93.

²²¹Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/266.

²²²el-Cevziyye, *Kitabu'r-ruh*, 100-102.

²²³Ebû İsa Muhammed b. İsmâ es-Sülemî et-Tirmizî, *es-Sünen* I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1453/1992, "Cenâiz" 70, 2/252.

²²⁴el-Cevziyye, *Kitabu'r-ruh*, 94.

²²⁵Âl-i İmrân 3/169.

²²⁶el-Cevziyye, *Kitabu'r-ruh*, 104-105.

6. Bir kısım İslam alimi, müminlerin ruhlarının yedinci kat semadaki illiyyûnda (yücelerde), kafirlerin ruhlarının ise yedinci kat arzda (yerde), iblis ordusunun altındaki sicinde olduğunu söylemişlerdir.

7. Bazı alimlere göre de müminlerin ruhları Hz. Adem'in sağında, kafirlerin yani cehennemlik olanların ruhları da solundadır. Bu görüş Hz. Peygamber (s.a.v.)'in miracını anlatan sahih hadise dayanmaktadır ki orada Resulullah efendimiz Hz. Adem'in sağında ve solunda birtakım karartılar gördüğünü, bunların ne olduğunu Cebrail (a.s.)'e sorunca: *“Sağdakilerin cennetlikler, soldakilerin de cehennemlikler olduğu”*,²²⁷ rivayet edilmiştir.

8. İbn-i Haldun el-Endülüî (v. 456/1064)'nin de aralarında bulunduğu bir kısım alime göre ise ruhlar bedenlerinden ayrıldıktan sonra eski mekanlarına yani bedene girmeden önce bulundukları yere giderler. Bu görüş ruhların bedenlerden önce yaratılmış olduğu fikrine dayandığı için ruhların bedenlerin teşekkülünden sonra yaratıldığını söyleyenlerce tenkit edilmektedir. Yalnız İbn Hazm'ın(ö. 456/1064)bu görüşü, nebiler ve şehitler haricindeki ruhlar içindir.²²⁸

Ruhun bedenden ayrıldıktan sonra nerede bulundurulduğuna dair herhangi bir görüş birliği sağlanamadığı için bu konu hakkındaki görüşlere özetle değinmeye çalıştık. Yukarıda zikrettiğimiz bilgiler doğrultusunda ruhun bedenden ayrılmasından sonraki akıbeti hakkında çeşitli görüşler mevcut olsa da ruhun asla çürümeyecek ve temsil ettiği insan adına varlığını sürdüreceği kanaatine varmaktayız. Koç da ruhun ölüm anında bedenden ayrılır ayrılmaz başka bir âleme göçeceğini söyleyerek gidecek yeri net bir şekilde açıklayamamıştır.²²⁹ Sırrına erişmek pek mümkün olmayan ruhun, ölümden sonraki durumu insan aklının kavrayamayacağı nitelikte olduğu için ancak nakil yoluyla bizlere ulaşan bilgilere iman etmek zorundayız.

Nisa Süresi'nde: *“Kim Allah'a ve Peygamber'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, Sıddıklarla, şehitlerle ve sâlihlerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaşlardır.”*²³⁰ buyurulmuştur ki bu beraberlik dünyada, berzahta ve ahirette olmak üzere üç yerdedir. Bu üç alemin hepsinde de kişi sevdiği ile beraberdir. Bu ayeti kerime, kavuşmanın berzah aleminde de olacağını haber vermektedir.

²²⁷Buhârî, ‘‘Salat’’, 1/92.

²²⁸el-Cevziyye, *Kitabu'r-ruh*, 108-109.

²²⁹Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 49.

²³⁰Nisâ 4/69.

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894) naklettiği bir haberde de Resulullah (s.a.v.)'a: *"Ölüler birbirini bilir mi?"* diye sorulunca Resulullah(s.a.v.)'in cevabı: *"Evet, nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki onlar, kuşların ağaçların tepelerinde birbirini bildiği (tanındıkları) gibi birbirlerini bilirler."*²³¹ şeklinde olmuştur. Ruhların berzah aleminde birbirleri ile görüştükleri ve konuştuklarının bir delili de ölümü müteakip semaya yükseltilen mümin ruhunun rahmet ehli tarafından karşılanıp, dünyadan ve dünyadakilerden haber soracaklarını bildiren hadis-i şeriftir. EbûEyyûp el-Ensari(ö. 49/669)'den rivayet edilen hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Müminin ruhu kabzolanunca onu Allah katında rahmet ehli karşılarlar."* Tıpkı dünyada müjde getiren birinin karşılandığı gibi (Bu esnada yeni ölmüş olanın ruhunu getiren melekler) derler ki:

- *"Onu bırakın, fırsat verin de bir dinlensin. Çünkü o büyük bir sıkıntı içinde idi."* Ona:

- *"Falan adam ne yaptı? Falan kadın ne yaptı? evlendi mi?"* diye sorarlar. Eğer kendisinden önce ölmüş olan birinden sorarlar da:

- *"O benden önce ölmüştü."* Derse:

- *"İnnâ lillâh ve İnnâ ilayhi Râci'un (biz Allah'danız ve yine ona döneceğiz), ebedi kalış yeri olan Hâviye'ye (kızgın ateşli cehenneme) gitmiş. O ne kötü bir yer ne kötü terbiyecidir."*²³² derler.²³³

Hadislerden bizlere bildirilen ruh hakkındaki gerçekler, insan bedeninden ayrıldıktan sonra ölüm denen olgu gerçekleşir. Beden, fonksiyonunu yitirse de ruh, canlılığını korur, kendisine verilen selamı alır, berzah aleminde nail olacağı nimete sevinir, azabın acısını da idrak eder. Mezarlıkları ziyaret edenleri, kendisine selam verenleri tanır, selamını alır. Kişinin dünyadaki ameline göre Allah katında derecesinde farklılıklar oluşur. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Allah'ım, ben cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım. Deccal fitnesinden de sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım."*²³⁴ Hadisinden de anlaşılacağı üzere ölümden sonra kabir hayatının başlayacağı ve azabın gerçekleşeceği bildirilmektedir.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/266.

²³² EbûAbdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünen, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, "Cenâiz", 9 (c.IV, s.8-9).

²³³ Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 300-301.

²³⁴ EbûDâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, "Salât" 184, (984).

Bunun dışında Hz. Peygamber'in bir mezarlığın önünden geçerken mezarda yatan iki kişinin azap edildikleri, bunlardan birinin dünyada iken koğuculuk yaptığı, diğerinin ise idrardan sakınmadığını belirttikten sonra yaş bir dalı alıp ikiye böldükten sonra iki mezara dikip: *"Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur."*²³⁵ Hadis-i şerifi kabir azabının sebeplerini bildirmektedir.

Hadis rivayetleri, peygamberlerin ruhlarının, bedenden ayrıldığı gibi cennete girip orada kendileri için hazırlanan nimetlere kavuşacağı, Allah yolunda şehit olanların ruhlarının da aynı şekilde cennette olacağı, hatta yeşil kuşlarla cennette diledikleri gibi dolaşacaklarını, akşam olup Arş'ın altındaki kandillere sığındıklarını²³⁶ haber vermektedir. Başka hadiste de kendisine sorulan *"Kim cennettedir?"* sorusuna Efendimiz: *"Peygamberler, şehit ve küçük çocuk, diri diri gömülen çocuk cennettedir."*²³⁷ buyurmuştur. Başka rivayetlerde şehitlerin ruhlarının cennetin kapısındaki bir ırmakta bulunan kubbenin üzerinde bulundukları,²³⁸ kafirlerin ruhlarının ise yedi kat yerin altında *"Siccin"* denilen yerde azap edildikleri aktarılmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz bilgiler, berzah alemi olarak nitelendirilmesinin yanında kabir hayatı, kabir suâli ya da kabir azabı ve nimeti olarak da zikredilmektedir. *"Nitekim Kur'an'ı Kerim'de, berzah alemine giriş, kabre giriş olarak ifade edilmiş, 'kabir' kelimesi, 'berzah' yerine kullanılmıştır."*²³⁹ Nasıl ve nerede ölürsün, yine öldükten sonra nasıl ve nerede olursun her insan mutlaka berzah alemindeki durumunu idrak edecek, Münker ve Nekir isimli iki meleğin sorularına muhatap olacaktır.²⁴⁰ *"Her ölen kişi ister İster gömülsün ister gömülmesin, ister onu yırtıcı hayvanlar yesin, ister yakılsın, ister çürüyüp havada savrulsun, isterse sertleşsin veya denizde boğulsun her halükarda ruhu bedenine girerek hak ettiği azabı kabirde çekecektir."*²⁴¹ Sorgu esnasında ruhun tekrar bedene iade edilip, melekler tarafından kendisine sorulan sorulara cevap verdiğini bilmekteyiz. Dünyada iken sâlih amel işleyen iyi insanların kendisine sorulan sorulara çok rahat cevap verdikleri bunun üzerine kendisine cennet ve cehennemin gösterileceğini ve cennetteki makamının kendisine

²³⁵ Buhârî, "Cenâiz", 82; Müslim, "İmân", 34; EbûDâvud, "Tahâret", 26.

²³⁶ Ebû'İHüseyn Müslim b. El-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed FuâdAbdûlbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "İmâre", 33.

²³⁷ EbûDâvud, "Cihâd", 25, (3/215).

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/266.

²³⁹ Hacc 22/7.

²⁴⁰ Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 314.

²⁴¹ el-Cevziyye, *Kitabu'r-ruh*, 43.

sabah akşam gösterildiği,²⁴² kötü insanların ise kendisine sorulan sorulara cevap veremeyip, kendisine hem cennet hem de cehennem gösterilip ardından yerinin cehennem olacağını ve kıyamete kadar azaba uğratılacağını bildiren hadisler mevcuttur.²⁴³ Kabir azabının ne şekil olacağı, azaptan etkilenenin sadece ruh mu yoksa hem ruh hem de beden mi olacağı hususu üzerinde ittifak sağlanamamıştır.²⁴⁴ Konumuzun dağılmaması açısından yukarıda zikrettiğimiz bilgilerle iktifa etmeyi yeterli görmekteyiz.

2.1.2.4. Yeniden Diriliş ve Ruhun İadesi

Yeniden diriliş ve ruhun iadesi meselesi İslam düşüncesinde, üzerinde tam anlamıyla mutabakat sağlanamayan bir konudur. Kelamcılar, filozoflar, ehl-i re'y ve ehl-i hadis taraftarlarınca bu konuda farklı iddialar ortaya atılmıştır. Biz de bu konunun detayına girmeyip yalnızca İslam ulemasının görüşüne değineceğiz. Onlara göre yeniden diriliş, aynı bedene aynı ruhun tekrardan geri dönmesiyle gerçekleşecektir. Yeniden diriliş, kaynaklarda “meâd” yani; insanın dönüp varacağı ikinci bir alem olarak tanımlanmaktadır. Yeniden diriliş ve ruhun iadesi bağlamında kullanılan kavramlardan birisi de “toplanmak” anlamına gelen “haşır”dır. “neş’et-i sâni”, “neş’et-i uhrâ” veya haşr-i cismânî” kavramları da ölümden sonraki diriliş hakkında kullanılan kavramlardan olduğunu görmekteyiz. Yeniden dirilişin bazen “i’âdetu’l-halk” veya sadece “i’âde” terimiyle de anlatılmıştır.²⁴⁵ Bahsetmiş olduğumuz kavram kaynağını Kur’an’dan almış olup; “De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”²⁴⁶ ayeti ile ilişkilidir. Çünkü burada kıyamette yeniden dirilişin ilk yaratmayı gerçekleştiren yaratıcıya nispetle ikinci yaratmaya da kâdir olduğunun ispatıdır. Dolayısıyla i’âdetu’l-halk kavramının, zımnen ruh-beden birliğini de içinde barındırmış olabileceği ifade edilmiştir.²⁴⁷ Bu ikinci yaratma şekli de sadece ruhen değil, bedenen de gerçekleşeceğini ehl-i sünnet, Mu’tazile ve Şîa gibi İslâmî mezhepler tarafından kabul görülmüştür. Kur’an-ı Kerîm, bu gerçeğe akıl erdiremeyen inkarcılara yönelik, “Biz toprağın onlardan yiyip tükettiklerini de geride bıraktıklarını da çok iyi biliriz, katımızda her şeyi muhafaza

²⁴² İbn Mâce, “Zühd”, 70, II/267.

²⁴³ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 27, IV/239-240; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV/287-288.

²⁴⁴ “Kabir azabının sadece ruh ile olacağı, ruha ve ruh vasıtasıyla bedene sirayet edeceği ya da yalnızca beden ile olacağı hususunda görüş ayrılığı mevcuttur.” el-Cevziyye, *Kitabu’r-ruh*, 38.

²⁴⁵ Yazoğlu, *Ruh, Ölüm ve Ötesi/Gazâlî Üzerine Bir Araştırma*, 100.

²⁴⁶ Yâsîn 36/79.

²⁴⁷ Koç, *Ölümsüzlük Düşüncesi*, 144.

eden bir kitap vardır.”²⁴⁸ Şeklinde yanıt vermiştir. Aynı şekilde kuru ve ölü toprağın suyla buluşup yeşillenmesi ve çeşit çeşit ürün vermesi yeniden dirilişin mümkün olacağı ve ruhun beden ile tekrar buluşacağına dair birer delil hükmündedir. Yukarıdaki ayette geçen iade kavramından da anlaşılacağı üzere ikinci defa hayata gelişimizin bir kanıtı da birinci defa hayata gelişimizden anlamaktayız. Buradan da ruhun ezeli olduğu kanaatine de varılmaktadır. Çünkü iadede kasıt, ölen bedene baki kalan ruhun tekrar dönüş sağlamasıdır. Elmalılı bu durumu şu örnekle izah etmeye çalışır:

“Şöyle düşünelim: İnsan, bildiği ve kafasında bulunan herhangi bir şeyi zihnen parçalara ayırıp, normal şartlar altında bunları tekrar hatırlayabilir veya başka türlü söyleyecek olursak, bunları yeniden bir araya getirerek ilk bildiği şekli verebilir. Bu açıdan bakıldığında, bizim zihnimizdeki değişiklikler, çözümler ve birleşmeler bize binlerce yeniden terkip ve diriliş örnekleri sunar.”²⁴⁹

Berzah hayatı, kıyametin kopmasına kadar yani İsrail (a.s.)’in sura üflemesine kadar sürecektir. İkinci üfürüşü gerçekleştirdiğinde gerek kıyametin kopması ile birlikte ölen, gerekse daha öncesinde ölen herkes, ruhun tekrar bedene iade edilmesi ile kabrinden kalkıp mahşer aleminde toplanacaklardır. Bu konuda Hz. Peygamber: *“Sonra Allah gökten bir (hayat) suyu indirir ve bu sayede ölümler bitkinin yerden bitişi gibi (kabrilerinden) çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olur, ancak acbü’zzeneb müstesna, insanlar bundan yaratılır.”*²⁵⁰ buyurarak ruhun bedeninin çürümeyen organı olan (kuyruk sokumu) acbü’zzeneb ile birleşip bir beden halinde mahşer alemine doğru yol alacaktır. Acbü’z-zeneb; “bir şeyin son kısmı, “kuyruk sokumu”, anlamına gelen acb ile “kuyruk” anlamına gelen, aynı zamanda “bir şeyin sonu ve ucu” demek olan zeneb kelimelerinden oluşan acbü’z-zenebin sözlük anlamı “kuyruk sokumu” demektir.²⁵¹ Bazı hadislerde acbü’z-zeneb hem ilk hem de ikinci yaratılışın maddi öz kaynağı olduğunu belirtmektedir. *“Toprak, insanoğlunun acb dışındaki bütün cesedini yiyip tüketir. İnsan acbden yaratılmıştır; tekrar ondan meydana getirilecektir.”*²⁵²

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz insanın yeniden dirilişine mazhar olacak acbü’z-zenebin bir madde şeklinde elle tutulur ya da gözle görülür olarak algılamak yanlış olabilir. Bazı hadislerde bu kavram yerine acmü’z-zeneb kavramı kullanılmıştır. “Buna

²⁴⁸Kâf 50/4.

²⁴⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 1/892.

²⁵⁰ Buhari, “Tefsir”, 39/3, 78/1; Müslim, “Fiten”, 141; İbn Mâce, “Zühd”, 32.

²⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Acbü’z-Zeneb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/319-320.

²⁵² Müslim, “Fiten”, 142; EbûDâvûd, “Sünnet”, 24, Ahmed b. Handel, *el-Müsned*, 2/322(no:428).

göre insanın acbü'z-zenebden, yani kendisinin fizyolojik özelliklerini taşıyan ve duyularla idrak edilemeyen noktaya benzer çok küçük bir parçadan yaratılacağı anlaşılmaktadır. *“Hani Rabbin insanların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp onları kendilerine şahit tutmuştu”*²⁵³ âyetindeki “çıkarılanzürriyetler” e, “gözle görülemeyecek zerreler” anlamının verilmesi, bu açıklamayı desteklemektedir. Günümüzde bilim ve teknolojinin bu konu hakkındaki açıklamaları zikrettiğimiz rivayetleri destekler mahiyettedir. İnsanın maddi varlığının esasını oluşturan unsurların yani moleküllerin toprak veya başka bir yerde varlığını sürdürdüğü sonucuna varılmıştır. Hadislerde acbü'z-zeneble ilgili zikredilen ikinci yaratılışın oluşum bakımından ve insanın ana rahmindeki oluşumuna çok benzemektedir. Embriyolojinin verilerine göre sperm ana rahmine yerleştiği zaman, orada çekirdeğin toprakta yeşermesi gibi yeşerir ve biter. Bu bitme esnasında ana rahmi ile insan embriyonu arasında birleştirici bir sap bulunur. Bu sap insan embriyosunun kuyruk sokumuna denk gelen bölgesi ile irtibatlıdır.²⁵⁴

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki rivayetlerde acbü'z-zeneb diye ifade edilen şeyin ölümsüzlüğünü ve yeniden dirilişin esas şekline düşünmek, Allah'tan başka her şeyin fâni olduğu inancıyla çelişmemektedir. Günümüz tıp ilmi açısından değerlendirildiğinde acbü'z-zeneble ilgili pek bir bilgi bulunmamaktadır. Kuyruk sokumu bölgesinde bitkilerin tohumuna benzeyen, noktacık halinde bir teşekkülün veya hücrenin bulunabileceğini kanısına varılmıştır. Bu hücrenin, Hz. İsâ'nın ana rahminde muhtemelen tek hücre ile oluşması gibi insanın da ikinci defa yaratılışının bu şekil olabileceği belirtilmiştir.²⁵⁵

Ayet ve hadisler açısından meseleye baktığımızda ruh-beden münasebeti bu dünyada olduğu gibi yeniden diriliş esnasında da aynı şekil olacaktır. Yeniden yaratılmaya yeniden dirilme denmesinin bir sebebi de eski yaratma üzerinden yeni bir yaratmanın gerçekleşeceğinin bir kanıtıdır. Böyle bir yaklaşım tenasüh yani reenkarasyon izlenimini de ortadan kaldırmaktadır.²⁵⁶ Ruh-beden arasında irtibatın nasıl olduğu hususunda fikir ayrılığı yaşanmıştır. Kabirde ise, yine ruh bedene iade edilir; fakat bunun tam kıyamet günündeki gibi tam irtibat şeklinde mi yoksa temsili irtibat şeklinde mi hususu tartışma konusudur. İslâm ulemasının üzerinde uzlaştığı husus, bedenin kabirde bozulduğu gerçeği üzerinden bunun temsili bir irtibat olduğu

²⁵³ el-A'raf 7/172.

²⁵⁴ Muhammed Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menar, (Daru'l-Marife 2.baskı , Beyrut 1973), a.g.e., VIII,473.

Nakleden: Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi”, 218.

²⁵⁵ Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi”, 218.

²⁵⁶ Sönmez, “İslam düşüncesinde Ruh'un Ölümsüzlüğü Problemi”, 224.

şeklindedir. Aynı bedende tekrar diriliş meselesi, Yüce Allah'ın bilgisi ve kudreti dahilinde gerçekleştiği, dağılan ve çürüyen bedenin her bir parçasının tekrardan birleştirmeye kadir olduğu İslam alimlerince ittifak ettiği bir husustur.

3. HADİSLER VE TRANSHÜMANİZM

Devrimci bir yaklaşım sergileyen transhümanizm, bu süreçte zihinsel ve biyolojik dönüştürme yani bilişsel ve fiziksel yetileri arttırma amaçlı uygulamalar, beraberinde imâni ve fıkhi tartışmaları da getirmiştir. İlim karşıtı olmayan fakat bazı bilimsel uygulamalara karşı ilkesel duruşu olan İslam, teknolojik uygulamaları kötüye kullanılması sürecine temkinli yaklaşmakta insanlığa yararı olan ve hayatı kolaylaştırıcı uygulamaları da meşru görmektedir.²⁵⁷ Yaratılışın doğasına zarar vermemek koşuluyla beden üzerinde düzeltici işlemler yapmak, biyolojik bir anormalliğe müdahale etmek İslâm tarafından sakıncalı görünmemektedir. Bu durumu Hz. Peygamber döneminde de görmekteyiz. Nitekim savaşta burnu kopan sahabeye²⁵⁸ altından yapılmış bir burun edinilmesini tavsiye etmiştir.²⁵⁹ Örneğin günümüzde de bu doğrultuda gözünden rahatsız olanların düzeltici lazer göz ameliyatı olmasına cevaz verilmesi İslâm'ın insan sağlığına verdiği önemin bir göstergesidir. Bu işlemler doğrultusunda İslam ile transhümanizm arasındaki fark yaradılışın doğasına zarar verip vermemekten kaynaklanmaktadır.

Bu bölümde hadis rivayetlerinde geçen ve insanın ömrüne tesir eden bir takım davranış ve tedbirleri transhümanizm bağlamında değerlendirmeye çalışacağız. Transhümanizmin vadettiği uzun ve sağlıklı yaşam ile ilgili çalışmalarını kader, ecel, dua, insanın uzun yaşam (tûl-i emel) arzusu, koruyucu tıp ve sağlıklı beslenme ile ilgili rivayetleri çerçevesinde ele alacağız. Ölümünden sonraki hayata inanmayan transhümanistler, dünyadaki ömrün bir gün son bulacağı gerçeğini bildikleri için ölüme her zaman korku ile yaklaşmışlardır. Çünkü onlara göre ölüm gerçeği her şeyi bitiren nihai noktadır. Bu nedenle dünya hayatını konu alan her rivayeti değerlendirmeye almışlardır. Özellikle insanın ömrünün yapılan iyilik ya da kötülükler sonucu kısalıp uzayacağına, işlenen sevapların insanın kaderine nasıl tesir edildiğine dair rivayetler, insanın bu dünyada iken kendisine belirlenen süreye nasıl tesir ettiği hususu ilgi odakları olmuştur. Biz de bu rivayetleri şarihlerin konuyla alakalı açıklamalarını da göz önünde bulundurarak bunların transhümanizm ile kurulabilecek bir bağının olup olmadığına veya olabilirliğine değinmeye çalışacağız. Bunu yaparken de rivayetleri konularına göre tasnife tabi tutacak, ardında ilgili rivayetleri transhümanizmin iddia ve

²⁵⁷ Ahmet Dağ, "Dijitalleşme-Yapay Zekâ- Transhümanizm Bağlamında Din ve Dindar'a Dair", Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 183.

²⁵⁸ Bahsi Geçen Sahabe, Arfece b. Es'ad'dır. Ayrıntılı Bilgi için bk. "Abdullah Aydın, "Arfece b. Es 'ad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/354."

²⁵⁹ Müsned, IV, 342; V, 23.

hedefleri açısında incelemeye gayret göstereceğiz. Peşinen bu rivayetlerle transhümanizm düşüncesi arasında bir bağın varlığını, yokluğunu, bu düşünceye katkı sağladığını veya transhümanizm düşüncesinin teorisyenlerinin bu ilahi mesajlardan etkilendikleri gibi bir iddiaya sahip olmadığımızı ifade etmek isteriz. Zira bilgi kaynakları arasında vahyi bilginin varlığı göz önünde bulundurulduğunda insana bu doğrultuda bir ilham kaynağı olmuş olabileme ihtimali hatırlara getirmektedir. Bu da bizi vahiy kaynağı olan hadis rivayetleri üzerinde düşünmeye ve bunların transhümanizm düşüncesini beslemiş olabileceği fikrine sevk etmiştir.

Transhümanizm için değer atfeden yapay zekânın hadis ilmine katkısı her zaman merak edilen konular arasında olmuştur. Bir yapay zekâ dil modeli olan ve OpenAI tarafından tasarlanan ChatGPT-3 modeline yöneltilen yapay zekâ hadis ilmine ne gibi bir katkı sunabilir sorusuna karşılık yapay zekanın verdiği cevap şu şekildedir:

“Yapay zekâ teknolojisi hadis ilmine katkı sağlayabilir. Örneğin, yapay zekâ sistemleri hadisleri tarama, analiz etme ve doğrulama gibi işlemlerde yardımcı olabilir. Bu sayede hadislerin doğruluğu ve güvenilirliği hakkında daha kesin bilgilere ulaşılabilir. Ayrıca, yapay zekâ sistemleri hadisler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etme gibi işlemleri de yapabilir. Bu sayede hadislerin anlamları hakkında daha detaylı bir anlayış elde edilebilir.”

Yukarıda yapay zekânın hadis ilmine sunacağı katkıyı değerlendirdiğimizde temkinli ve ihtimalli ifadeler kullandığını görmekteyiz. Yapay zekâ, burada asıl faktörün insan olması gerektiğini vurgulamakla birlikte hadisleri tarama işini üstlenebileceğini söylemektedir. Ancak tarama sonucunda elde edeceği bulguları tahlil ve tenkit etme kabiliyetine sahip olacağını şu an için söylemek mümkün değildir. Yapay zekanın şu an için benzerlikleri ve farklılıkları tespit etme yetisine sahip olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca yapay zekanın hadis ilmi açısından sorulan sorulara muğlak ve yuvarlak ifadelerle cevap verdiği gözlemlenmiştir.²⁶⁰

3.1. KADER RİVAYETLERİ

Kader bahsine değinmemizin sebebi; Allah’ın ezelden ebede kadar hakkımızda gerçekleşecek olayları tayin etmesine rağmen kulun burada aktif bir rolünün olup olmadığı sorusu akıllara gelmektedir. Kişinin maruz kaldığı her türlü kaza, savaş, hastalık gibi olumsuz olaylara karşı tedbirini alıp, daha sağlıklı ve refah bir hayat tercih

²⁶⁰Çakır, “Yapay Zekâ ve Hadis”, 121.

etmesinin onun kaderci anlayışı terk edip Allah'a karşı mı gelindiği sorusuyla karşı karşıya gelmekteyiz. Kader problemi, toplum katmanındaki her bir ferdin zihnini meşgul etmiş ve düşünsel bir problem haline gelmiştir. Bu sadece Müslümanlara has bir problem olmayıp, İslam'ın doğuşundan önce de semavî dinlerde de tartışmalara sebep olmuştur.²⁶¹ Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerine ve hadis-i şeriflere baktığımızda Allah'ın insanın kaderi hakkındaki yazgısının mutlak, kesin ve asla değişmeyeceği çünkü insan hakkında çoğu şeyin önceden belirlediğini görmekteyiz. Bunun yanında da insanın dünyada iken iyi ve kötü bütün yaptıklarından sorumlu tutularak hesabını vereceğini bildiren ayetler ve hadisler görmekteyiz. Bu durum karşısında bir grup insan, başına gelen olaylara takdir-i ilahi ya da alın yazısı deyip geçiştirirken bazıları da bütün gücü kendinde bulup, ilahi hükmü reddederek her istediğini gerçekleştirme iddiasında bulunmuştur. Biz de kader kavramına yüklenen anlamlara değinip ayet ve hadislerde nasıl yer edindiğine ve insanın bu durum karşısındaki durumuna değineceğiz.

Kader kavramı, tarihi seyir içerisinde meydana gelen siyasi ve toplumsal olaylar sebebiyle tanımlanması hususunda farklılıklar arz edebilmektedir. Allah'ın tabiatın düzenini, idare etmesini ve işleyişini ifade etmek üzere kaza ve kader tabirleri kullanılmaktadır. Bu iki terimin farklı şekilde tanımlamaları mevcuttur. Sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi manalara gelen kader, “Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi” şeklinde tarif edilmiştir. Bu kavramla sık sık kullanılan ve neredeyse bir ikileme halinde zikredilen “hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak, emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kazâ ise “Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi” şeklinde tanımlanmıştır.²⁶²

Kur'an-ı Kerim'de kader kelimesinin farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Kimi yerde isim kalıbında kimi yerde de fiil kalıbında karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında “ölçü, miktar ve güç” manalarında da kullanılmıştır. Ayetlerde; ‘Allah'ın buyruğu düzenlenmiş bir kaderdir.’²⁶³, ‘Allah, dışilerin taşıdığı yavruların rahimlerde nasıl bir gelişme göstereceğini bilir, O'nun katında her şeyin bir planı (mikdâr) vardır.’²⁶⁴, ‘Her şeyin hazineleri O'nun nezdindedir ve her şeyi belli

²⁶¹ Ayrıntılı Bilgi için bk. Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 21-27.

²⁶² Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58.

²⁶³ el-Âhzab 33/38.

²⁶⁴ er-Râd 13/8.

bir ölçü (kader) dahilinde indirir.’’²⁶⁵ ‘‘O, her şeyi belli bir kaderle (bir plana göre) yarattı.’’²⁶⁶ Kur’an-ı Kerim’de daha çok kanun, nizam, kural, sosyal düzen vb. anlamlara gelmektedir. Kur’an’da, Allah’ın bütün şeyleri gelişi güzel yaratmadığını her şeyi belirli bir tertip ve nizamla yarattığını vurgulamaktadır. Aynı şekilde insanın iradesi sonucu planlanan davranışları bir alinyazısı şeklinde değil; Allah’ın bu alem için ortaya koymuş olduğu bir kanun ve yasa şeklinde anlamak daha isabetlidir.²⁶⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, Kamer Süresi 49. Ayeti şöyle yorumlamıştır: ‘‘Bu kaderin fiilen yaratılışı, o kadere göre vaki olur. Onu başkası istediği gibi tayin edemez. Onun için mücrim kendi iradesine göre cürmün mahiyet ve mukadderatını değiştiremez. Kaderde akıbeti bedbahtlık, mes’uliyet ve mahkûmiyet ile cehenneme götürmek olan cürm-ü measî, sevap ve saadet vesilesi yapılamaz. Onun için mücrim, mücrim oldukları haysiyetten dalal ve niran içinedirler.’’²⁶⁸

Kader ile ilgili ayetleri bir bütün olarak ele aldığımızda kulun dilemesi ile Allah’ın irade etmesi, kul için bir lütuf olarak algılanması, bunun Allah’ın kulu için bir irade hürriyeti olarak sunması şeklinde anlamalıyız. Özellikle ayetlerde geçen hidayet ve dalalet kavramlarının insanın iradesini saf dışı bıraktığı izlenimi vermektedir.²⁶⁹ Allah’ın kullarını hidayete ya da dalalete götürdüğüne dair ayetleri ele aldığımızda ilk esnada kulların doğru yola girmesi ya da doğru yoldan çıkmasının sebebinin Allah olduğu izlenimi uyanmaktadır. Halbuki bu ayetler bir bütün olarak ele alındığında dalalet düşen, azgınlığı, adaletsizliği, haddi aşması, inkârı ve cahilliği yüzünden düştüğü; hidayete eren ise ibadetinde, ihlasından, takvasından ve doğru yolu tercih etmesinden dolayı hidayeti bulmuştur. Allah hiçbir neden olmaksızın hiçbir kulunu ne saptırmış ne de hidayete erdirmiştir.²⁷⁰ Allah’ın hidayete erdirmesi, peygamberler ve kitapları göndermesi; Allah’ın dalalet düşürmesi ise, O’nun göndermiş olduğu peygamberlere ve kitaplarainsanın karşı çıkıp küfürde direnmesi şeklinde anlayabiliriz.

Bizim anlayacağımız kader kavramının Allah’ın hem zâti hem de fiili sıfatlarını barındırdığı, yerde ve gökte gizli, açık her şeyin ilmine sahip olduğu anlamını ihtiva etmesidir. ‘‘Ancak bu konu hadislerde farklı bir durum arz etmektedir. Bazı rivayetlerde

²⁶⁵ el-Hicr 15/21.

²⁶⁶ el-Kamer 54/49.

²⁶⁷ H. Musa Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 285.

²⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/4654.

²⁶⁹ Kasas 28/56; Nahl 16/93; En’am 6/111; Yunus 10/99; Hacc 22/14; Secde 32/13.

²⁷⁰ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 53.

kader, iman esasları arasında zikredilmezken²⁷¹ bazılarında hayrı ve şerriyle birlikte kadere iman etmenin gerektiği belirtilmiştir.²⁷² Bu konuda ön plana çıkan bazı rivayetler şöyledir: ‘Allah önce kalemi yaratmış ve ona vâki olacak her şeyi yazmasını emretmiştir.’²⁷³, ‘Her insanın cennette ve cehennemdeki yerinin yanı sıra mümin (saîd) veya kâfir (şakî) olduğu da yazılmıştır. Mümin olan kimse müminlerin amelini, kâfir olan da kâfirlerin amelini işler, herkese yapacağı amel kolaylaştırılır.’²⁷⁴ ‘Kul ilâhî planda cennet ehlinden olduğu halde cehennem ehlinin amelini işleyebilir, cehennem ehlinden olduğu halde cennet ehli gibi davranabilir, fakat sonuç planlandığı şekilde gerçekleşir.’²⁷⁵ ‘İnsan faydalı olanı yapmak için gayret göstermeli ve Allah’tan yardım dilemelidir; başına bir iş gelince de, “Şöyle yapsaydım şöyle şöyle olurdu” dememeli, “Allah’ın takdiri” demelidir.’²⁷⁶ ‘Hz. Âdem’in günah işleyip cennetten çıkması önceden belirlenmiş bir kaderle gerçekleşmiştir.’²⁷⁷ Hadis rivayetlerinin bir kısmında Hz. Peygamber’in dualarında kaderin kötüsünden Allah’a sığındığı ve aynı şeyi ashabına tavsiye ettiği ifade edilir.²⁷⁸ Resûl-i Ekrem ayrıca hastalığa yakalananların tedavi görmesinin gerektiğini ve bunun da bir kader olduğunu²⁷⁹ açıklamıştır.²⁸⁰ Başka rivayetlerde Hz. Peygamber’in kişinin daha anne karnında henüz kırk günlük iken o kişiye bir melek gönderilip; rızkını, ecelini, cennetlik yada cehennemlik olacağını bildirmiştir.²⁸¹

Kader bahsiyle yakından ilgisi bulunan rızık konusuna da değinmekte fayda vardır. Çünkü insanın eceli ve kaderi gibi rızkının da önceden tayin edilip edilmediği hususu tartışılmıştır. “Yiyecek vermek, rızıklandırmak” anlamındakırızk kelimesi “yiyecek, giyecek ve faydalanılacak her şey; yağmur, bağış; pay, nasip” gibi mânalara gelir. Terim olarak Allah Teâlâ’nın canlılara yeme içme ve başka hususlarda yararlanmak üzere verdiği her şeyi ifade eder. Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) “rızkı yaratan, veren ve ona sebep olan” anlamında Allah’a râzık denildiği gibi rızka ulaşmaya vesile olan insanlara da bu ismin verilebileceğini, ancak esmâ-i

²⁷¹Buhârî, “İmân”, 37; Tirmizî, “Fiten”, 63.

²⁷²Müslim, “İmân”, 1; Tirmizî, “İmân”, 4.

²⁷³EbûBekrAhmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, Kitâbü’s-Sünne, I, 48-55.

²⁷⁴Müslim, “Kader”, 6.

²⁷⁵Buhârî, “Kader”, 5; Müslim, “Kader”, 12.

²⁷⁶Müslim, “Kader”, 34.

²⁷⁷Buhârî, “Kader”, 11; Müslim, “Kader”, 14-15.

²⁷⁸Buhârî, “Kader”, 13; İbn EbûÂsım, I, 163-169.

²⁷⁹Tirmizî, “Tıb”, 21.

²⁸⁰Yavuz, “Kader”, 24/61.

²⁸¹Buhârî, “Kader”, 1.

hüsnâdan olup “bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren” mânasındaki rezzâk isminin sadece Allah’a nisbet edilebileceğini belirtir.²⁸² Hamdi Yazır da rızıkı “maddî, manevî ve ruhanî hayatımıza medar olan şeyler”²⁸³ olarak tanımlamıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de rızık kavramına 123 yerde değinilip, bazı ayetlerde rızıklandırma fiili Allah’a izafe edilirken²⁸⁴ bazı ayetler de bu fiile aracı olan kula nispet edilmiştir.²⁸⁵ Kur’an’da rızık ile ilgili birçok ayet²⁸⁶ bulunmakla birlikte genel bir çerçevede baktığımızda; Allah’ın belirlemiş olduğu birtakım yasa ve prensipler çerçevesinde kimine az kimine de çok rızık verdiği anlaşılmaktadır. Kişinin haram yollardan eline geçirdiği her şeyin rızık kapsamında değerlendirilip değerlendirilmediği hususu alimler arasında tartışılmıştır. Biz bu konuya değinmeyip asıl konumuz olan hadislerde rızık konusuna nasıl temas edildiği ve rızkın da önceden tayin ve tespit edilip edilmediğine ve bunun transhümanizmle olan alakasına değineceğiz.

Rızık ile ilgili hadislere baktığımız kader ile ilgili hadisler gibi iki farklı durum karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, insanın rızkının Allah tarafından önceden insana bahşedilmiş olduğunu yeri ve zamanı gelince bundan nasipleneceğini bildirilmiştir. Bu grup düşüncenin esas almış olduğu birkaç hadisi zikretmekte fayda vardır. “*Bir kimse rızkını tamamlamadıkça asla ölmeyecektir. O halde rızkı helal yoldan arayınız.*”²⁸⁷ “*Allah her nefsi yaratmış, onun hayatını, rızkını, (başına gelecek) musibetleri yazmıştır.*”²⁸⁸ Bu hadisler insanın rızkının önceden tespit edildiği anlamını ihtiva etmektedir. Bu rivayetler, önceden tayin edilen rızkın, bir çaba göstermeden veya bir emek harcamadan kişinin önüne hazır olacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Bu hadislerin İslam öncesi cahiliye anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmış olmasının ihtimaller dahilinde olduğu ve bu rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiği görüşleri mevcuttur.²⁸⁹ Dolayısıyla bu konuda Kur’an ve sünnet bütünlüğü esas alınarak yeniden yorumlanmaya ihtiyacının olduğu kanaatindeyiz. Böylece asıl muradının ne olduğunu sağlıklı bir şekilde öğrenebiliriz.

²⁸² Şerafettin Gölcük, “Rızık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/73.

²⁸³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/5240.

²⁸⁴ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/5, 8; el-Kehf 18/19.

²⁸⁵ Gölcük, “Rızık”, 35/73.

²⁸⁶ Er-Râd 13/26; Nahl 16/114; İsrâ 17/30; en-Nûr 24/28; el-Ankebût 29/60; Sebe’ 34/24-36-39; Zümer 39/52; Şûrâ 42/19.

²⁸⁷ Mâlik, el-Muvatta’, “Kader”, 2, s. 604; İbn Mace, “Ticaret”, 2; Tirmizi, “Kader”, 9.

²⁸⁸ Tirmizi, “Kader”, 9.

²⁸⁹ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 91.

Rızık ile ilgili diğer bir husus ise bazı ameller mukabilinde rızkın bollaşacağı ve ömrünün uzayacağı, bazı ameller mukabilinde rızkın bollaşacağı ve ömrünün uzayacağı yönündeki rivayetlerin varlığıdır. ‘‘Kim rızkının bollaşmasını, ömrünün uzamasını isterse sıla-i rahim yapsın.’’²⁹⁰ ‘‘Hacla umreyi birlikte ifa edin. İkisini beraber yapmak ömrü uzatır, rızkı da çoğaltır. Körüğün demirin pasını çıkardığı gibi günahları yok eder.’’²⁹¹ ‘‘Anne babaya iyilik ömrü uzatır. Sıla-i rahim rızkı genişletir.’’²⁹² ‘‘Her kim ömrünün uzamasını ve rızkının artmasını istiyorsa ana babasına iyilik etsin, akrabalarını ziyaret etsin.’’²⁹³

Bu hadislerle baktığımızda birinci gruptaki hadislerden farklı olarak rızkın yapılacak iyi amel sonucu bollaşacağı rivayet edilmektedir. Bu durum Allah’ın çalışan ve gayret eden insanlara bir ihsanı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu rivayetler, Kitab-ı Mukaddesteki rivayetler ile benzerlik göstermesi nedeniyle bu konu hakkında M. Hayri Kırbasoğlu şu görüşü zikretmiştir:

‘‘Özellikle Yahudi ve Hristiyanlardan Müslüman olanlar, eski inanç ve kültürlerinden kopmayarak -kasıtlı veya kasıtsız- bunları İslam toplumuna da taşımışlar ve zaman içinde bu bilgiler, İslam kültürüne büyük ölçüde nüfuz etmiştir. Bu bilgilerin pek çoğu, açıkça ve doğrudan değil, birer ‘‘hadis’’ şeklinde sokulmuştur.’’²⁹⁴ Kırbasoğlu’nun bu konuda oryantalistlerin görüşüne eşdeğer iddialar ortaya attığı görülmektedir. Çünkü bazı oryantalistler, bu rivayetlerin Tevrat ve İncil’de geçen ifadeler ile aynı olması hasebiyle ‘‘Yahudi kültüründen menkul’’ olduğu iddialarını öne sürmüşlerdir. Kırbasoğlu, bu rivayetlerin Kitab-ı Mukadde’s’teki ifadeler ile benzerlik göstermesinden dolayı asılsız ve uydurma olabileceğini ileri sürmektedir.²⁹⁵ Kırbasoğlu’nun bu yaklaşımı, rivayetlerin metin tenkidi kriterleriyle uyuşmamaktadır. Çünkü metin tenkidi objektif kriterler üzerine inşa edilmelidir.²⁹⁶

Kanaatimizcesemavi dinlerin ortak değerlere sahip olması ve aynı ilâhi kaynaktan gelen hakikatler olması hasebiyle ortak noktalara temas etmesi gayet

²⁹⁰Buhârî, ‘‘Buyû’’, 13; Muslim, ‘‘Birr’’, 6; Ebû Davud, ‘‘Zekât’’, 555; Ahmed b. Hanbel, ‘‘el-Müsned’’, 266.

²⁹¹Ahmed b. Hanbel, ‘‘el-Müsned’’, 447.

²⁹²Buhârî, ‘‘Edeb’’, 12.

²⁹³Ahmed b. Hanbel, ‘‘el-Müsned’’, 266.

²⁹⁴M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 291.

²⁹⁵Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 252.

²⁹⁶Halil İbrahim Kutlay, ‘‘Hadislerin Kutsal Kitapla İrtibatı ve Ondan Etkilendiği İddialarının ‘Ömrünün Uzamasını, Rızkının Artmasını İsteyen Sıla-i Rahim Yapsın’ Hadisi Bağlamında Değerlendirilmesi’’, *Hadis Tetkikleri Dergisi* X/2 (2012), 35.

doğaldır. Çünkü gönderilen bütün peygamberlerin amacı insanlara genel ahlâki prensipleri öğretmektir. Bu nedenler rivayetlerin Kitab-ı Mukaddes'teki rivayetler ile benzerlik göstermesi ve ortak mesajlara sahip olması söz konusu rivayetleri asılsız veya uydurma yapmamaktadır. Enbiya Yıldırım bu konudaki görüşlerini nakletmiş ve “toptancı bir ret yaklaşımı” sergilemenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Yıldırım, söz konusu rivayetleri toptan reddetmek yerine Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenmiş olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir.²⁹⁷

Kader konusu ilk dönem İslam alimleri tarafından günümüze kadar tartışılmalıdır. Bunun sebebi kader hakkında az bilgiye yer verilmesi ve bu bilgilerin de tartışılmaya müsait olmasıdır. Bundan dolayı da çeşitli fırkalar ortaya çıkmıştır. Özellikle insan iradesi karşısında kader meselesinin nasıl anlamlandırılması gerektiği hususu toplumların ayrışmasına sebep olmuştur. Kader inancının asıl kaynağı hadisler olması hasebiyle üzerinde en çok tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Kaderin iman esasları arasında zikredilmesi, itikadi bir meseleye dönüşmesi, rızık ve ecel ile ilişkilendirilmesi ve kader konusunda tartışmaların yasaklanması, itikadi ve siyasi tartışmaların çıkmasına zemin hazırlaması üzerinde durulması gereken ciddi bir konu haline gelmiştir. Kader konusundaki hadisler karşısında İslam bilginleri ve temsil ettikleri ekoller esas aldıkları rivayetler doğrultusunda farklı farklı tutumlar sergilemişlerdir. Ehl-i sünnet, kader konusunda orta yolu benimsemiş, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'den rivayet edilen nakillere bağlılıklarını sürdürmüştür. Ehl-i sünnete kader konusunda zıt giden Mu'tezile ekolü, insanın kendi fiilinin yaratıcısı olarak görmekte, kişinin hür seçimi olmadan yapacağı işten sorumlu tutulmasının Allah'ın adaletine aykırı olduğunu savunmuştur. Onlar insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu, Allah'ın ona bu kudreti verdiğini savunmuşlardır. Şia'ya baktığımızda kader ile ilgili hadislere, mezhep taassubu ile yaklaşmış, sadece Ehl-i Beyt ve onlara yakın ravilerin rivayet ettikleri hadisleri esas almaktadırlar. CebriyeEkolü'ne baktığımızda, Mu'tezile'ye ve Kaderiyye'ye zıt mutlak cebir anlayışını savundukları görülmektedir. Bu anlayışa göre kulun kendi irade hürriyeti bulunmamakla birlikte Allah tarafından önceden takdir edilen bir fiili yaşamaya mecbur bırakıldığını savunmaktadır.²⁹⁸

İslam tarihinde, bazı alimler kader mevzusunu tartışmayı uygun görmeyip, insan aklının aciz kaldığını savunarak bu konuya fazla girmemişlerdir. Bu görüşü

²⁹⁷ Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi- Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A.Ş., 2019), 508-509.

²⁹⁸ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 159.

benimseyenler, sahabe-i kiram ve selef-i salihîn olarak anılan müçtehit imamlardır. Özellikle Ebu Hureyre'den nakledilen şu rivayeti delil göstermişlerdir: *“Biz kader hakkında tartışırken Hz. Peygamber geldi. O kadar kızdı ki, yüzü kızardı, yanaklarında birer nar tanesi belirir gibi oldu. Sonra şöyle dedi: «Size böyle mi emredildi? Ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu hususta tartışmaya girince helak olmuşlardır. Ben size bu hususta tartışmayın diye kesinlikle emrettim.»*²⁹⁹ Bu rivayet, kader hakkında tartışmalar ve yorumlardan uzak durulmasını istemektedir. Üzerimize düşen; gereken tedbiri almak, faydalı işler yapmak daha sonra sonucu ne olursa olsun itirazda bulunmamaktır. Hz. Ömer'in hayatında tedbire dair bir örnek vermek gerekirse; Hz. Ömer Şam'a gider orada veba yani salgın bir hastalık olduğunu duyunca ordusuyla birlikte geri döner. Onunla EbûUbeyde b. Cerrah arasında bir diyalog geçer. Mehmed Akif Ersoy bunu Safahat'ında şöyle dile getirmektedir:

‘Ebu Ubeyde çıkıp: “Ya Ömer, uğurlar ola!

Fırarınız kaderullahtan mıdır şimdi?”

Demez mi, Hazret-i Fârûk döndü: “Doğru, dedi.

Şu var ki bir kaderullahtan kaçarken biz,

Koşup öbür kaderullaha doğru gitmekteyiz.”³⁰⁰

Yukarıda zikrettiğimiz hadisler ışığında diyebiliriz ki Yüce Allah'ın ezeli ilmi ile hakkımızda takdir edilmiş bir kader anlayışı mevcuttur. Bunun ilahi bir zorlama ya da insanın kendi iradesinin saf dışı bırakıldığı bir kader anlayışı değil; insanın kendi özgür iradesiyle yapacağı tercihin esas alındığı bir kader anlayışıdır. Hz. Ömer örneğinde de görüldüğü üzere o, kaderi Sünnetullah olarak anlamış, vebadan kaçmayarak, vebaya yakalanıp vefat etmesinin Allah'ın kaderinin olduğunu ve vebadan kaçma fırsatının kendisine verilmesinin de Allah'ın takdiri olduğunu savunmuştur. İnsanda bazı konularda seçme hakkının olması teklifi de beraberinde getirir. Çünkü teklif ile birlikte hem sorumluluk hem de hürriyet vardır. Bu Allah'ın insana gücü ve iradesi nispetinde sınırlandırması ile mümkün hale gelmiştir. Allah'ın ezeli ilmi sadece bizim hakkımızda değil; evrendeki bütün galaksi, yıldız ve gezegenlerin yörüngeleri, hareketleri ve aklımıza gelebilecek her şeyi kuşattığını bilmekteyiz. Yüce Allah her

²⁹⁹Tirmizî, “Kader”, 1.

³⁰⁰Mehmet Âkif Ersoy Ersoy, *Safahat* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 236.

birine belirli bir süre tanımıştır. Her birinin zamanı gelince vazifesi sona erecek ve yok olacaktır.

Kader ile hadisleri genel bir çerçevede değerlendirdiğimizde, bazı rivayetlerde cebirci bir kader anlayışının algılandığı, kişinin önceden saîd veya şakî olarak yazıldığı ve insan iradesinin rafa kalktığı bildiren rivayetler mevcut olduğu gibi bazı rivayetlerde de insanın irade hürriyetinin ön planda olduğunu görmekteyiz.

*‘Her çocuk tabî bir fıtrat üzere doğar. Sonra onu annesi babası Yahudi, Hristiyan veya Mecusî yapar.’*³⁰¹ İbn Ebî Huzâme babasından şöyle rivayet etmiştir: Bir adam Hz. Peygambere geldi ve şöyle dedi: *‘Ey Allah’ın Resulü kullandığımız muskalar, tedavi olmak için aldığımız ilaçlar ve yerine getirdiğimiz ihtiyatî tedbirler hakkında ne dersin? Bunlar Allah’ın takdirini bozar (reddeder) mı?* Hz. Peygamber ona: *‘O da Allah’ın takdirindendir.’*³⁰² Buyurdu. Bu zikrettiğimiz hadislerde de üzerinde durulan şeyin insanın kaderinin bir esiri olmasından öte günahsız olarak dünyaya geldiğini, insanın önünde Allah’ın tespit ettiği sınırlar dahilinde birden fazla seçeneğin olduğunu ve kendi isteği doğrultusunda Allah’ın ona bir yön tayin ettiği şeklinde anlamalıyız. *‘Bu düşünceden hareketle Hz. Peygamber’in insan sorumluluğunu ortadan kaldıran ve insanı eli kolu bağlı mahkûm hale getiren rivayetleri söylemiş olabileceği hususunu ihtiyatla karşılamak zorundayız.’*³⁰³ Ayetlerde olduğu gibi hadislerde de siyak ve sibakını incelemek ve ilgili hadisi bütünlüğü içinde ele almak sağlıklı karar vermemize yarar sağlayacaktır.

Kader problemi semavî dinlerde de insan iradesinin hür olup olmadığı konusunda fikir ayrılıklarına sebebiyet vermiştir. Yahudiler göre de Allah’ın ezeli ilmi her şeyi kuşatmış olup, O’nun ilmi, insanın iradesinin sonucuna bağlı değildir. Kaderci bir anlayışa sahip olan Yahudilik dininde sadece Sadukîler, Allah’ın kulun fiillerine karışmadığı fikrini savunmaktadırlar. Bu anlayışın hadis rivayetlerine sirayet etmiş olabilirliği ve Müslüman toplumlarının bundan etkilenmiş olma ihtimali; konuyla alakalı araştırma yapanların bu hususa dikkat çekmelerine neden olmuştur³⁰⁴

Hristiyanlıkta da kader tartışmaları yaşanmış, Hristiyanlığın mimarı olan Pavlus’a göre kader, ilahi teşebbüsün bir neticesi olarak görülmüştür. O, Tanrı’nın daha kâinatı yaratmadan önce her şeyi tayin ve tespit ettiğini savunmuştur. Nitekim kader,

³⁰¹Buhârî, ‘‘Kader’’ 3; Müslim, ‘‘Kader’’ 6; Ebû Davud, ‘‘Sunne’’ 18; Tirmizi, ‘‘Kader’’ 5.

³⁰²Tirmizi, ‘‘Kader’’ 6; İbn Mâce ‘‘Mukaddime’’ 10.

³⁰³Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 73.

³⁰⁴Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 21.

cebir ve irade hürriyeti konularında, Hristiyan mezheplerden Protestanlar ilahî takdire önem vermiş, Katolikler ise insan sorumluluğunu ve özgürlüğünü öne plana çıkarmıştır.³⁰⁵ İslam öncesi cahiliye toplumuna da baktığımızda kaderci bir anlayışın olduğunu görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim bu durumu bizlere şu şekil izah etmektedir: *'Allah'a şirk koşanlar, şayet Allah dileseydi babalarımız ve biz puta tapmaz ve hiçbir şeyi haram kılmazdık.'*³⁰⁶ Onlar, bütün kötü olayları bireysel olmayan bir güce, zamana (dehr) ya da kadere yüklemişlerdir.

İslam'da kader probleminin temel sebeplerinden bir tanesi de Kur'an'da iman esasları arasında zikredilmemesi, Cibril hadisinde bazı rivayetlerde geçmesi bazı rivayetlerde geçmemesi ve ahad haber olarak kabul edilmesi, itikatta delil olarak kabul görülmemesi sonucunu doğurmuştur.³⁰⁷ Hadislerde kader ile ilgili rivayetler Kur'an ve İslâm düşünce perspektifi çerçevesinde değerlendirdiğimiz taktirde iletilmek istenen mesajı doğru anlamamıza yarar sağlayacaktır.

3.1.2. Kader Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi

Kader ile ilgili bazı rivayetlerde³⁰⁸ insan yazgısının Allah tarafından önceden belirlendiği, bunun kesin, mutlak ve asla değişmeyeceği bildirilmektedir. Bunun yanında insanın yapıp ettiklerinden sorumlu tutulacağına dair rivayetler³⁰⁹ de mevcuttur. Yüce Allah'ın ezelden ebede kadar hakkımızda gerçekleşecek olayları tayin etmesine rağmen kulun burada aktif bir rolünün olup olmadığı, maruz kaldığı her türlü kaza, savaş, hastalık gibi olumsuz olaylara karşı tedbirini alıp, daha sağlıklı ve refah bir hayat tercih etmesi, kader kavramına biçilen rolleri de değiştirmiştir. Alınan bu tedbirlerin insan ömrüne de etkisinin olumlu yönden sonuçlandığı görülmüştür. Bu nedenle kader ile ilgili rivayetleri transhümanizm açısından değerlendirmek kaçınılmaz olmuştur.

'Allah önce kalemi yaratmış ve ona vâki olacak her şeyi yazmasını emretmiştir.' "Ey oğulcuğum. (Kaderinde) sana isabet eden şeyin (sana ulaşmakta) şaşmayacağını, (kaderinde) sana isabet etmeyen şeyin de sana erişemeyeceğini (iyice) bilmedikçe hakiki imânın tadını bulamazsın. (Nitekim ben) Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- 'i şöyle buyururken işittim: «Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. (Yüce Allah

³⁰⁵ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 27.

³⁰⁶ En'am 6/148.

³⁰⁷ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 80.

³⁰⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, I, 48-55; Müslim, "Kader", 6; Buhârî, "Kader", 11; Müslim, "Kader", 14-15.

³⁰⁹ Buhârî, "Kader" 3; Müslim, "Kader" 6; Ebû Davud, "Sunne" 18; Tirmizi, "Kader" 5.

kalemi yaratınca) ona: Yaz, diye emretti. (Kalem): Ey Rabbim neyi yazayım, dedi (Yüce Allah da:) Kıyamet kopuncaya kadar (olacak) her şeyin kaderini yaz!» buyurdu." "Ey Oğulcuğum! Ben Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'i «Bundan başka (bir inanç) üzerinde ölen kimse benden değildir.» derken işittim. Ahmed'in rivayetinde şu şekildedir: «Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Allah, kaleme; yaz diye emretti. O saatten kıyamete kadar olacak her şey yazıldı.» İbn Vehb'in rivayetinde ise Allah Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: «Kim, hayrı ve şerri ile kadere iman etmezse Allah, onu ateş ile yakacaktır.»³¹⁰

Tam metnini ele aldığımız bu hadis, İbn EbûÂsım (ö. 287/900)'ın *Kitâbü's-Sünne*, isimli eserinde geçmekte olup bu eserde pek çok zayıf rivayete yer verilmiştir.³¹¹ Sahih naslarda hakkında bilgi olmayan ve rivayette bahsedilen kalemin madde ötesi bir kalem olduğunu zikreden alimler, yaratılışın başından sonuna kadar vuku bulacak bütün nesne ve olayları Allah'ın ezeli ilmi dahilinde gerçekleştiğini belirtmek için bu ifadenin kullanıldığını söylemişlerdir.³¹² Bu rivayette Ubâde b. es-Sâmit'in oğlu Velid'e birtakım tavsiyeleri söz konusudur. O, bu tavsiyede kadere iman etmenin dünya ve ahirette getireceği güzel sonuçlara değinmiştir. Bu hadisten anladığımız şey kıyamete kadar kâinatta gerçekleşecek bütün olayların kaza ve kader çerçevesinde gerçekleşeceğidir. Burada kaza ve kaderden kasıt her şeyin Allah'ın ilmi dahilinde gerçekleşecek olmasıdır. Kulun buradaki özgür iradesi de göz ardı edilmemelidir. Kulun dilemesi ile Allah'ın irade etmesi, kul için bir lütuf olarak algılanması, bunun Allah'ın kulu için bir irade hürriyeti olarak sunması şeklinde anlamalıyız.

Transhümanizm bağlamında ele aldığımızda insanın düşünmesi, akletmesi, özgür iradesiyle bir seçimde bulunması açısından yukarıdaki hadis ile çelişmemektedir. Çünkü bütün bunlar Allah'ın ilmi dahilindedir. İnsanın, başına gelebilecek bütün olumsuzlukları kadere yüklemesi, irade ve sorumluluğunu bunun dışında tutması İslâm dininin de tasvip etmediği bir durumdur. Bu yüzden hem İslâm dininin hem de transhümanizmin üzerinde durdukları ortak değerler, insanın duygu ve düşüncesini inşa etme, geliştirme, fikir üretme, hayatı anlamlı kılma, bireysel ve sosyal sorumlulukları yerine getirme gibi hususlardır. Bu yaklaşım cebirci kader anlayışını da ortadan kaldırmaktadır. Her ne kadar kader ile alakalı bir anlayış ortaya koyuyor olsa da bu

³¹⁰ İbn EbûÂsım, *Kitâbü's-Sünne*, I, 48-55.

³¹¹ Raşit Küçük, "İbn EbûÂsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/422.

³¹² Yusuf Şevki Yavuz, "Kalem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/243.

rivayetin transhümanizm düşüncesine kaynaklık edebilmesi imkân ölçüsünde gözükmemektedir. Zira transhümanizmin özü, insana dair her türlü eylemin merkezine insanı koymaktır.

İnsanın kaderinin tespiti yani davranışlarının önceden kayıt altına alınması veya insana hareket alanı çizmesi açısından konuyla alakalı aktarılan bir diğer rivayet de şöyledir: *‘Her insanın cennette ve cehennemdeki yerinin yanı sıra mümin (saîd) veya kâfir (şakî) olduğu da yazılmıştır. Mümin olan kimse müminlerin amelini, kâfir olan da kâfirlerin amelini işler, herkese yapacağı amel kolaylaştırılır.’*³¹³ *‘Kul ilâhî planda cennet ehlinde olduğu halde cehennem ehlinin amelini işleyebilir, cehennem ehlinde olduğu halde cennet ehli gibi davranabilir, fakat sonuç planlandığı şekilde gerçekleşir.’*³¹⁴ *‘İnsan faydalı olanı yapmak için gayret göstermeli ve Allah’tan yardım dilemelidir; başına bir iş gelince de, “Şöyle yapsaydım şöyle şöyle olurdu” dememeli, “Allah’ın takdiri” demelidir.’*³¹⁵ *‘Hz. Âdem’in günah işleyip cennetten çıkması önceden belirlenmiş bir kaderle gerçekleşmiştir.’*³¹⁶

İbn Hacer³¹⁷ (ö. 852/1449), yukarıdaki hadisin şerhinde zikredilen kaderin Allah’ın ilminin bir nev’i olduğunu, kitaptan kastın da ilahi kaderin bir unvanı olduğunu söylemektedir. Allah’ın ilminin özelliği itibarıyla yaptırım gücü olmayan bir sıfat olması hasebiyle insanları hayır ve şer konusunda zorlamamaktadır. Bu da bizlere transhümanizmdeki özgür insan profilini çağrıştırmaktadır. Transhümanizm, insanın fiziksel ve bilişsel kapasitesinin artırılarak insanlığın içerisinde bulunduğu kötü durumdan bilimsel ilerleme ve yüksek teknoloji sayesinde zorlukların üstesinden gelinebileceğini savunmaktadır. Transhümanistlerin öjeni olarak nitelendirdikleri insan neslinin ıslahına yönelik birtakım girişimler olumlu sonuçlar verdiği kadar olumsuz sonuçlar da beraberinde getirmiştir. Bu durum Yüce Allah’ın âdil vasfının bir tecellisi ve gereği olarak kulunu hayır ve şer konusunda zorlamadığının bir kanıtıdır. Bu girişimler, şahsın kendi iradesi sonucu olduğu için olumlu veya olumsuz kişinin kendisi sorumludur. İnsanın mevcut yaratılışını beğenmeyen ve insanı insanüstü bir varlık haline getirmeyi vaat eden transhümanizm, ileride bunun dini, hukuki ve ahlaki

³¹³Müslim, “Kader”, 6.

³¹⁴Buhârî, “Kader”, 5; Müslim, “Kader”, 12.

³¹⁵Müslim, “Kader”, 34.

³¹⁶Buhârî, “Kader”, 11; Müslim, “Kader”, 14-15.

³¹⁷İbn Hacer Hakkında Ayrıntılı Bilgi için bk. “Mehmet TURAN, “Meşhur Hadis Âlimi İbn Hacer el-Askâlânî’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği” *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi* (Ağustos, 2017), 22-29.

boyutuna ciddi zararlar verebileceği ihtimalini göz ardı etmiştir. Dolayısıyla bu rivayetin de transhümanist düşünceyle doğrudan bir alakası yoktur. Öz itibarıyla rivayetin içeriği ile transhümanist düşünce birbirine zıt kutuplarda yer almaktadır.

Hadis rivayetlerinin bir kısmında Hz. Peygamber(s.a.v.)'in dualarında kaderin kötüsünden Allah'a sığındığı ve aynı şeyi ashabına tavsiye ettiği ifade edilir.³¹⁸ Başka rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kişinin daha anne karnında henüz kırk günlük iken o kişiye bir melek gönderilip; rızkını, ecelini, cennetlik ya da cehennemlik olacağını bildirmiştir.³¹⁹

Resûl-i Ekrem ayrıca hastalığa yakalananların tedavi görmesinin gerektiğini ve bunun da bir kader olduğunu³²⁰ açıklamıştır. ³²¹Allah, insana akıl, irade ve sorumluluğu oranında hürriyet vermiştir. İnsan da bu melekeleri en iyi şekilde kullanmakla mükelleftir. Hadiste de belirtildiği üzere insanın sağlığına engel teşkil edecek her türlü hastalık ve uygulamaları ortadan kaldırmak ve bunların tedavisi için çalışmalar yapmak transhümanistlerin de yegâne amaçlarından bir tanesidir. Bu amaç doğrultusunda sağlıklı ve uzun bir ömür için çalışmalar yapmak, engelli doğumların ve genetik hastalıkların önlenmesi için müdahalelerde bulunmak kısacası insanlığın faydasına olan bütün çalışmalar ilahi takdire ve kadere müdahale anlamı taşımaz.³²² Bu uygulamaların da bir ilahi takdir planında gerçekleştiğini unutmamalıyız. İslam yaratılışın doğasına zarar vermeyen düzeltici işlemler olan bir biyolojik bir anormallik, yaralanma, sakatlık ya da hastalıkların tedavisini onaylaması transhümanizmin ilgisini çekmiştir. Günümüzde tedavi amaçlı hayatımızı kolaylaştıran robotlar, kalbe takılan piller, protez uzuvlar, organ nakilleri gibi uygulamalar, bilgisayar teknolojilerinin yardımıyla insanın hem sosyolojik hem psikolojik hem de biyolojik açıdan daha rahat ve daha refah bir hayat açısından önemli hizmetler sunmaktadır. Bunlar insanın hem uzun hem de rahat bir hayat sürmesini sağlayan uygulamalar olduğu için hem İslâm'ın hem de transhümanizmin ortak amaçlarından bir tanesidir. Transhümanizmin bu aşamadaki insan bedenine müdahalesi Tanrı'ya meydan okuma olarak anlaşılmamalıdır. Buradaki ontolojik müdahalenin Tanrı'nın yarattığından daha iyisini yaratma iddiası taşımayıp henüz doğmamış bebeklerde tespit edilen hastalıklara müdahale edilmesi sonucu sağlıklı ve kusursuz bebekler doğmasına zemin hazırlamaktır. "Bu insanlara yapılacak

³¹⁸Buhârî, "Kader", 13; İbn Ebû Âsım, I, 163-169.

³¹⁹Buhârî, "Kader", 1.

³²⁰Tirmizî, "Tıb", 21.

³²¹Yavuz, "Kader", 24/61.

³²²Özdemir, "Çağdaş Bir İnanç Problemi Olarak Transhümanizm", 21.

iyileştirici müdahaleler, Tanrı'nın yaptığından daha iyisini yapmak olarak görülmemelidir.”³²³ Din, insanın tabîi ve fitrî yapısını korumasına önem göstermektedir. Transhümanizm, insanın sağlığını korumaya yönelik attığı bütün adımlara din olumlu yaklaşmaktadır.

‘‘Her çocuk tabîi bir fıtrat üzere doğar. Sonra onu annesi babası Yahudi, Hristiyan veya Mecusî yapar.’’³²⁴

Yukarıdaki hadise baktığımızda doğan herkesin bir fıtrat üzere olarak dünyaya geldiği zikredilmektedir. Fıtrat kelimesi üzerinde durmamız, konumuz açısından faydalı olacaktır. “Fıtrat kelimesi “yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek” manalarına gelen fatr kökünden isim olup “yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş” anlamında kullanılır.”³²⁵ Bu hadisin çeşitli varyantları bizlere ulaşmakla birlikte sıhhat ve içerik açısından bazı problemler barındırdığından dolayı görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Çünkü fitrattan kastın ne olduğu hususu tartışılmıştır. Bazı alimler hadiste geçen fitrattan kastın Müslümanlık, selamet, istikamet olduğunu belirtirken bazıları da fitrattan kastın, Allah’ın Âdem’in soyundan, dünyaya gelmeden evvel iman ettiğine dair aldığı ikrar ve mîsâk³²⁶ olduğunu belirtmiştir.

Fıtrat kavramını sadece İslâm ile ilişkilendirmek hadisin bizlere iletmek istediği mesajın da dışına çıkmış oluruz. “Eğer "fıtrat", "İslam" ile aynı anlamda kullanılsaydı, doğal olarak Allah'ın her insanı mutlaka İslam ile şereflendirmesi beklenirdi. Oysa Allah, din seçimi konusunda insanı serbest bırakmıştır. Fıtrat konusunda da serbest bıraksaydı bugün yeryüzünde fiziki yapısından dolayı bunalıma düşen hiçbir insan olmazdı.”³²⁷ Fıtrat kavramı, sadece Müslümanlık için kullanılmadığı fıtratın bir gereği olan akla ve zihne hitap ettiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde ayette de belirtildiği üzere en güzel biçimde yaratılanın Müslüman değil insan olduğu vurgulanmaktadır.³²⁸

Yukarı zikrettiğimiz fıtrat kavramından çıkaracağımız sonuç; insanın gerek ruhî gerekse fiziki açıdan sahip olduğu birtakım özellikleri kastettiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki insan vücuduna asli yapıyı değiştirecek müdahalelerde bulunmak,

³²³ Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 77.

³²⁴ Buhârî, ‘‘Kader’’ 3; Müslim, ‘‘Kader’’ 6; Ebû Davud, ‘‘Sunne’’ 18; Tirmizi, ‘‘Kader’’ 5.

³²⁵ Hayati Hökelekli, ‘‘Fıtrat’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/47.

³²⁶ el-A‘râf 7/172.

³²⁷ Abdülkadir Evgin, ‘‘Hadislerde ‘Fıtrat’ Kavramı ve ‘İslam Fıtratı’ Söyleminin Tenkidi’’, *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2003), 107.

³²⁸ Tin 4/95.

insan fitratını bozmaya yönelik müdahale olarak kabul edilmiştir. Çünkü Yüce Allah'ın insanların hangi dine mensup olduklarını doğuştan tayin etmemiş, bütün insanları aynı biyolojik yapıda yaratmış ve bu kanunu kıyamete kadar devam ettirmiştir. Bunun yanında İbnTeymiyye (ö. 728/1328) gibi alimler, insan fitratındaki çizginin Allah'ı tanıma O'nu ikrar etme yönünde bir eğiliminin olduğunu ve İslâm dinine yakın olduğunu söyleyerek kişinin bu yönden gelişmesi için yeni şartların hazırlanmasına ihtiyacın olmadığını belirtir.³²⁹ Kişinin fitratında bulunan kabiliyetleri engelleyecek olumsuz şartlar olmadığı sürece kişi her zaman doğru ve etik olana yönelecektir.

Yukarıdaki rivayette geçen fitrat kavramının sadece müslümanlık için kullanılmadığı fitratın bir gereği olan insanın aklına ve zihnine hitap etmesi, transhümanizmin insan zihnine yönelik çalışmalarını çağrıştırmaktadır. Yüksek teknoloji sayesinde bedeni genç ve diri tutmak, zihinsel yetileri ve dinamizmi güçlü tutma gibi hedefleri ile uyuşmaktadır.³³⁰ Yaşam süresinin uzatma, beden ve zihin gücünü artırma, zihin yükleme ve kıryaniks/cryonics vb. çeşitli amaçlara sahip olan transhümanizmin fitratta var olan zihni ve fiziki birtakım özellikleri keşfetme peşinde olduğunu söyleyebiliriz. İnsan zihnini biçimlendirme, zihni yönlendirebilme ve onu disipline edebilme amacıyla olan transhümanizm, insanın fiziksel ve bilişsel kapasitesini yükseltme gayreti içerisinde.

Yukarıdaki hadisi transhümanizm bağlamında değerlendirdiğimizde insanın hem ruhî/zihni hem de fiziki bakımdan birtakım özelliklere sahip olması her iki alanı da ilgilendirmiştir. Fıtrat tanımından da anlaşılacağı üzere insanın belli bir yeteneğe ve kabiliyete sahip olmasıyla bir şeyleri icat etme, aklını kullanmasıyla yeni buluşlar meydana getirme transhümanizmin de yegâne amaçlarından bir tanesidir. İnsanın fiziksel ve bilişsel özelliklerini arttırmak, insanı daha mükemmel bir seviyeye taşıma gibi bir düşüncesi olan transhümanizm, bu yönüyle insan fitratındaki kabiliyeti ortaya çıkarmak akla ve bilime değer vermesiyle yukarıda zikrettiğimiz fitrat hadisiyle örtüşmektedir. Transhümanistler, mevcut insan fitratında gerek bilişsel gerekse biyolojik açılardan eksik yönlerinin olduğunu vurgulayarak bunun ancak teknoloji ve bilimsel gelişmelerle bu durumun aşılabileceğini iddia etmektedir.

³²⁹ Hökelekli, "Fıtrat", 13/48.

³³⁰ Yusuf Emre "Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din", Demir, *Din ve Transhümanizm*, 180.

İbn EbîHuzâme babasından şöyle rivayet etmiştir: Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve şöyle dedi: *‘Ey Allah’ın Resulü kullandığımız muskalar, tedavi olmak için aldığımız ilaçlar ve yerine getirdiğimiz ihtiyatî tedbirler hakkında ne dersin? Bunlar Allah’ın takdirini bozar (reddeder) mı? Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: ‘O da Allah’ın takdirindendir.’*³³¹

Bu zikrettiğimiz hadiste üzerinde durulan şey insanın kaderinin bir esiri olmasından öte günahsız olarak dünyaya geldiği, insanın önünde Allah’ın tespit ettiği sınırlar dahilinde birden fazla seçeneğin olduğu ve kendi isteği doğrultusunda Allah’ın ona bir yön tayin ettiğidir. Ayrıca İnsanın tedbiri elden bırakmaması ve elinden geleni yaptıktan sonra sonuca rıza göstermesi hadiste ayrıca vurgulanmaktadır. İnsanın hastalanmaması için sağlığına dikkat etmesi, depremden ölmemesi için sağlam binalar inşa etmesi, sel felaketinde boğulmaması için dere yataklarında evler yapmaması gibi tedbirler hadiste belirtilen ihtiyatî tedbirler kapsamına girmektedir. Bunun için de bilimsel ilerleme ve yüksek teknoloji alanlarında ciddi çalışmalar yapmak gerekmektedir. Transhümanizmin de amaçlarından bir tanesi de bunu destekler mahiyettedir. Günümüzde teknolojinin ve bilimin gelişmesiyle insanoğlu bazı hastalıklara çare bulmuş, acı veren arızı durumlara müdahale edebilmiştir. Bunun yanında geliştirdikleri 3D teknolojisi ile engelli bireylere yapay kol, bacak vb. protezler üreterek yaşamlarını kolaylaştırmışlardır. Transhümanistler, biyoteknoloji sayesinde insandaki gen dizilişini belirleyip hastalıkları erken teşhis etme peşinde düşerek gerektiğinde insan DNA’sını değiştirme ve yönetme yetkisini eline alarak hastalıkları ortadan kaldırma gibi çalışmalar yapmaktadırlar. Onların insan sağlığı için yaptığı çalışmaları yukarıda zikrettiğimiz ihtiyatî tedbirler kapsamında değerlendirebiliriz.

Başka rivayetlerde de belirtildiği üzere ihtiyatî tedbirler kapsamında kişinin dini, malı, canı, nesli ve aklının muhafaza edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.³³² Transhümanizmin de her ne kadar anlam ve gaye bakımından farklılıklarının olduğunu bilsek de bu çerçevede gayretlerini ve çalışmalarını görmekteyiz. “Transhümanizmin mükemmellik anlayışı, insanı yüceltmeye/geliştirmeye odaklanması, yoksulluk, hastalık ve acı gibi sosyal sorunları ortadan kaldırarak toplumu iyileştirme kaygısı taşıması gibi vasıflar onu geleneksel dinlerle birçok noktayı paylaşan konuma taşımaktadır.”³³³

³³¹Tirmizi, ‘Kader’ 6; İbn Mâce ‘Mukaddime’ 10.

³³²Buhari, ‘İlim’, 9; EbûDâvûd, ‘Edeb’, 35; Müslim, ‘Kasâme’, 30.

³³³Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 77.

Kaderile alakalı hadis külliyyatında pek çok rivayet yer almaktadır. Bunlardan biri veya bir kısmı esas alınarak oluşturulacak anlayışın nebevi maksadı ve İslam'ın konuyla alakalı anlayışını ortaya koymaktan uzak olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu rivayetler bütünlük içerisinde ele alındığında daha sağlıklı sonuçlar elde edilecektir. İnsanı davranışlarında cebre mahkûm eden kader rivayetlerinin öz itibarıyla transhümanist düşünceyle çeliştiğini görmekteyiz. İnsana hareket özgürlüğü tanıyan ve kendi eylemlerinde insana sorumluluk yükleyen rivayetler ise transhümanist düşünceyle kısmen örtüşse de kader anlayışının ve kader anlayışını tesis eden rivayetlerin ortaya koyduğu bütüncül yaklaşımın bu hususta nötr olduğunu söyleyebiliriz.

Kader konusunda aktarılan rivayetler incelendiğinde insanın iradesini devre dışı bırakan ve eylemlerinde kendisine çizilen rotada kalmasını zorunlu kılan anlayışın insanın biyolojik olarak gelişiminin önünde bir engel olduğu sonucunu çıkarabiliriz. İnsanın eylemlerinin tamamının önceden yüce bir yaratıcı tarafından bilindiği, kayıt altına alındığı, ancak insanın bir zorlama veya yönlendirmeye değil de kendi iradesiyle hayatına yön vermesi doğrultusunda oluşturulan kader anlayışı, insanın gelişiminin önünde herhangi bir engel teşkil etmeyecektir. Nihayetinde insanın özgür iradesini nefyeden rivayetler, transhümanist yaklaşımla çelişmekte; insanın özgür iradesiyle hareket alanı sağlayan rivayetler bunu desteklemektedir. Ancak özgür iradeyle hareket olanağı sağlayan rivayetlerin transhümanist yaklaşımı beslemiş olabilirliği hususunun daha detaylı çalışmalar gerektirdiğini de ifade etmeliyiz.

3.2. ECEL RİVAYETLERİ

Allah, kainattaki bütün varlıklar için bir yaşam süresi tayin etmiştir. Kimisi sünnetullah çerçevesinde kendisine tayin edilen belirli bir yaşa gelince ölürken kimisi de doğal afetlerden, hastalıktan veya arızî sebeplerden dolayı yaşam süresi daha erken sonlanabilmektedir. Durum böyle iken bu dünyadan erken ayrılan kişinin tedbir almadığı için mi öldüğü ya da onun için önceden belirlenen eceli geldiği için mi öldüğü sorusu akıllara gelmektedir. Ayrıca sağlık, huzur ve refahın yüksek olduğu toplumlarda yaşam süresinin uzun olması üzerinde düşünülmesi gereken ayrı bir husustur.

Erken dönemlerden itibaren ecel mevzusu âlimler tarafından tartışılmış, devamında bu konu mezhepsel bir sorun haline gelmiştir. Burada en önemli husus, önceden takdir edilen ecelin arızî bir sebepten dolayı değişip değişmediği sorunudur. Allah'ın ezeli ilmi dahilinde birtakım davranış ve önlemlerin insanın yaşam süresine

olumlu etki bıraktığı düşünceci bireyin kaderci anlayıştan sıyrılarak kendisinin ve başkalarının yaşamını koruma bilincini pekiştirmeye başlamıştır.³³⁴ İnsanoğlu için belirlenen bir ecel olup olmadığı hususu tartışılmıştır. Tartışılan başka konular arasında eceli gelmeyen insanın ölüp ölemeyeceği, öldürülen kişinin kendi eceliyle mi öldüğü, kişinin birden fazla ecelinin olup olmadığı; hadis rivayetlerinde geçen dua, sadaka ve sıla-i rahim gibi birtakım sâlih amellerin insan ecelini erteleyip ömrünü uzatacağı rivayetleri çerçevesinde tartışılmıştır.³³⁵ Aklımıza takılan bu sorulara cevap için önce ecel kavramına yüklenen anlamlara değinip ayet ve hadislerde genel çerçevenin nasıl olduğu ve mezheplerin bu konudaki farklı yaklaşımlarına yüzeysel bir şekilde değinmeye çalışacağız.

Ecel kelimesi, çeşitli anlamlarda kullanılmakla birlikte, sözlükte geleceğe ait olmak üzere “belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu” anlamında kullanılmış olup; temel anlamından hareketle iddet süresi ve borcun vadesi için de kullanılır.³³⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de hayat süresinin sonu (ölüm vakti), borç için belirlenen son ödeme tarihi, boşanan veya eşi ölen kadının tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken süre (iddet), kâfirlerin helâk edilmeden evvel kendilerine tanınan müddet anlamlarında olmak üzere ecelin hepsi de sözlük mânasıyla ilgili çeşitli kullanımları vardır. Bazı âyetlerde ay, güneş ve diğer gezegenlerin düzenli hareketlerinin süresinin belirlenmiş olduğu ifade edilirken³³⁷ bir kısmında göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin tâbi olduğu kozmik düzenin bozulacağı bir vaktin bulunduğu anlatılır.³³⁸ Ecele ilgili âyetlerde, Allah’ın her insan için bir yaşama süresi ve bir ölüm vakti belirlediği ifade edilmiş kendilerine uzun ömür verilenlerin de ömrü kısaltılanların da mutlaka bir kitapta yazılı olduğu bildirilmiştir.³³⁹ İlâhî buyruklara uyanların tayin edilmiş ölüm vaktine kadar güzel bir şekilde yaşatılacakları müjdelenirken zalimlerin de eceleri gelinceye kadar cezalandırılmayacağı ve zamanı gelince bir anlık öne alış veya erteleme yapılmayacağı belirtilmiştir.³⁴⁰

³³⁴Nezir Maviş, “Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (31 Mart 2022), 1.

³³⁵Mustafa Yalçınkaya, “Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktûlün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XI-I (2018), 289.

³³⁶Cihat Tunç, “Ecel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/380.

³³⁷er-Ra’d 13/2; er-Rûm 30/8; Lokmân 31/29.

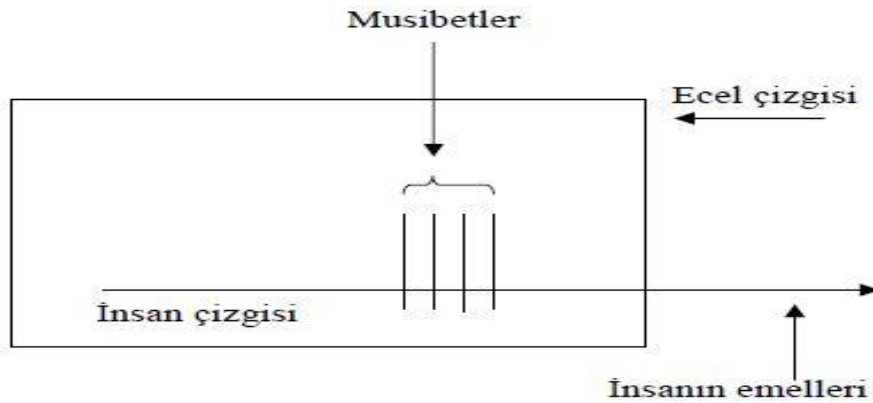
³³⁸el-En’âm 6/2, 128; İbrâhîm 14/10; el-Ankebût 29/5, 53.

³³⁹el-En’âm 6/2, 60; Fâtır 35/11.

³⁴⁰Hûd 11/3; en-Nahl 16/61; el-Ankebût 29/53.

Ecel kelimesi, çeşitli hadis rivayetlerinde de benzer şekilde yer almaktadır. Bazı hadislerle göre eceli gelmeyen hastaların şifa bulduğunu: bu sebeple ziyaretçilerin hastalar için şifa dileğinde bulunmaları gerektiği³⁴¹ bizlere aktarılır. Bir kısım hadislerde de ecelin insanın emellerine ulaşmasına engel olduğu, her insanın ecelinin önceden takdir edildiği bildirilirken³⁴² diğer bir kısmında, çok uzun ömürlü olmaktan Allah’a sığınan Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kendisine hizmet edenlere uzun ömürlü olmaları için dua ettiği, akrabayı ziyaret edip onları gözetmenin, komşulara karşı güzel davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzattığı³⁴³ ifade edilmiştir.³⁴⁴

Yukarıdaki ifadelere baktığımızda ecel kavramının sözlük manası konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Bu konudaki tartışmalar, insan ömrünün ya da ölüm zamanının nasıl gerçekleştiği ve kimin gerçekleştirdiği meselesidir. Ekseriyete göre insanların ömürlerini ve ne kadar yaşayacaklarını ezelde tayin eden Allah’tır. Örnek vermek gerekirse Abdullah b. Mes ‘ûd (ö. 32/652-53) dan nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir defasında toprağa bir kare çizmiş, sonra da bu karenin ortasından karedişine uzanan ikinci bir uzun çizgi çizmiştir. Daha sonra ise bu ortadaki çizgiyle kesişenbirtakım kısa çizgiler çizmiş ve ardından şunu söylemiştir: *“Şu karenin ortasındaki uzunçizgi insandır. Kare ise onu her yönden kuşatan eceldir. Kare dışına uzanan çizgi iseinsanın emelidir. Ufak çizgilere gelince, bunlar da insanın hayatta karşılaşacağı belalarve musibetlerdir. İnsana bir musibet isabet etmezse mutlaka diğeri isabet eder. Derken, insanı son âfet (ecel-ölüm) yakalar.”*³⁴⁵

³⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 239.

³⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 197; Tirmizî, “Tefsîr”, 2.

³⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 156; VI, 159; Buhârî, “Da‘avât”, 26, “Edeb”, 12; Müslim, “Birr”, 20; İbn Mâce, “Mukaddime”, 10.

³⁴⁴ Cihat Tunç, “Ecel”, 10/381.

³⁴⁵ Buhârî, “Rikâk” 4; Tirmizî, “Kıyâme” 22; İbn Mâce, “Zühd” 25.

Bu hadis, iki hususa dikkat çekmektedir. Birincisi, insanın ölümden kurtulmasının imkân dâhilinde bulunmadığıdır. İkincisi ise insanın hayatında karşılaşacağı her türlü bela ve sıkıntıların Allah'ın ezeli ilmi dahilinde olduğunun bilinmesidir. Zira sahabenin ecel anlayışı da bu şekildedir. Eceli gelen bir kimsenin ölümden kurtulup hayatına devam etmesi mümkün olmadığı gibi eceli gelmeyen insanın da hastalıktan ölmesi ya da herhangi birisi tarafından öldürülmesinin mümkün olmadığı kanaatindedirler. Nitekim düşmanlarıyla korkutulan Hz. Ali (ö. 40/661), ecelin insanı ölümden koruyan sağlam bir kalkan olduğunu söylemiş ve ecel geldiğinde düşman tarafından atılan okun hedefinden sapmayıp insana isabet edeceğini, yaralanması halinde ise iyileşmeden öleceğini belirtmiştir.³⁴⁶

Bu rivayete baktığımızda ilk bakışta ecelin değişken olduğu gözükse de rivayette doğal afetlerden ya da insanlardan kaynaklanan ölümlerin de Allah'ın ezeli ilmi ve takdiri dahilinde olduğunu bilmekteyiz. İnsana düşen vazife de ölümüne sebebiyet verecek bu musibetlerden kendisini muhafaza etmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu rivayette insanın eceli ile emeli arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Hayatı esnasında başına gelebilecek çeşitli musibet ve belalara karşı teyakkuzla davranıp tedbirli davranmasını bu sayede kendisine arız olabilecek bazı olumsuzluklardan korunabileceği ifade edilmiştir. Bu rivayet aynı zamanda ölümden kurtulmanın mümkün olmadığını da ifade etmektedir³⁴⁷ ki konumuz için burası önem arz etmektedir.

Bu hadisteki şemaya değinen alimler ecelin değişken olduğunu zikretmekte fakat nihayetinde ecelden kurtuluşun olmadığını söylemişlerdir. Kur'an'ı Kerim, insanın kendi elleriyle yaptıklarının sonucu olarak doğal afetlerin meydana geldiğini vurgulamaktadır.³⁴⁸ Bu durum insanın kendi ecelinde olduğu gibi başkalarının ecelinde de etkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sadaka vermenin, sılâ-i rahimde bulunmanın ve beldeleri imar ve inşa etmenin ömrü uzattığına dair hadisler³⁴⁹ de aynı hususu teyit etmektedir. Bazı müfessirler,³⁵⁰ bir canlının ömrünün uzun ya da kısa olmasının mutlak yazgıya uygun olarak gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Müfessirler; insan ömründe artma ve eksilmenin Levh-i mahfûz'a şartlı olarak yazıldığını ve bu şartın yerine getirilip getirilmemesine göre ömrün uzayıp kısaldığını belirtmişlerdir.

³⁴⁶ Cihat Tunç, "Ecel", 10/381.

³⁴⁷ Yalçınkaya, "Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktûlün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım", 193.

³⁴⁸ er-Rûm 30/41.

³⁴⁹ Buhârî "Edeb", 12; Tirmizî "Birr", 16.

³⁵⁰ Örneğin; İbn Âşûr, Fahrettin er-Râzî. Ayrıntılı Bilgi için bk. S. 89.

Bazı Sünnî kelâmcılar, ömrün uzayıp kısalabileceğini belirten hadisleri açıklarken aynı örneği kullanmaları; Hz. Ömer (ö. 73/693)'in dua etmesi halinde ecelini geciktireceğini belirten Ka'b'ın gelen itiraz üzerine ayeti³⁵¹ delil getirmesi gibi örnekler, ecelin değişkenliğinin imkânına ve naslarla uyumuna işaret etmektedir.³⁵²

Ecel ile ilgili üzerinde tartışılan bir konu da ecelin kaç çeşit olduğu meselesidir. Bu konu, En'am Süresi'nde geçen: "*Sizi çamurdan yaratan ve sonra bir ecel(süre) tayin eden O'dur. Belirli bir ecel (ecel-i müsemma) O'nun katındadır...*" âyeti³⁵³ özelinde tartışılmıştır. Ayette geçen "*ecel-i müsemma*" tabirinin farklı yorumlara açık olması, aynı ayette geçen iki ecel lafzı üzerinde müfessirlerin farklı yorumlamalar yapmalarına neden olmuştur. Müfessirlerin ekserisi ecel-i müsemâyı kıyamet günü olarak yorumlayarak, insan ecelinin tek olduğunu iddia etmişlerdir.³⁵⁴ Bununla birlikte âyette geçen iki ecelin de insan için geçerli olduğunu, birinci ecele vakit, yani insanlar için hayat süresi, ikinci eceli de bu hayat müddetinin nihayeti yani ömrün sonu olarak yorumlayanlar olmuştur.³⁵⁵ İlk ecel, ömrünün süresi kesin olanların ve bu sürenin sonunda ölenlerin eceli, ikinci ecel ise sıla-i rahim, sadaka gibi bazı faydalı işler yaptıkları için ömürleri uzatılacak olanların eceli şeklinde açıklayanlar da olmuştur.³⁵⁶

Hadislerde geçen ecel terimi üzerinde de farklı yorum ve tartışmaların olduğunu görmekteyiz. Bazı hadislerde insanın emellerine ulaşmasına ecelin mâni olduğu, her insanın ecelinin önceden takdir edildiği³⁵⁷ ifade edilirken, diğer taraftan da bazı hadislerde sıla-i rahim yapmanın, komşulara iyi davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzatacağı ifade edilmektedir.³⁵⁸ Hadislerdeki bu anlamlar üzerinden de aynen âyetlerde olduğu gibi farklı yorumların ortaya çıktığı görülmektedir.³⁵⁹

Ebû Cafer et-Taberî (ö. 310/923), ecelin değişkenliği ile ilgili görüşünü dile getirirken "*Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve size belirli bir vadeye*

³⁵¹ el-A'râf 7/34.

³⁵² Maviş, "Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları", 475.

³⁵³ En'am 6/2.

³⁵⁴ VehbeZuhayli, *Tefsirü'l Veciz*, çev. Hacı İnan (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2013), 1/496. Ayrıca bk. Zemahşerî, II, 114.

³⁵⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed El-HavlâniŞevkânî, *Fethü'l-Kadir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 1/408. Ayrıca bk. İbn Âşûr IV, 130-131; Yazır, III, 1874-1877.

³⁵⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 3/373.

³⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 197; Tirmizî, "Tefsîr", 2.

³⁵⁸ Buhari, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20-21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III / 266.

³⁵⁹ Yalçinkaya, "Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktûlün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım", 194.

*kadarsüre tanısın.*³⁶⁰ meâlindeki ayeti delil göstererek ecelin değişkenliğini savunmaktadır. Kişinin Allah’a kulluk etmesi, emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınması durumunda ümmü’l-kitap’ta belirlenen vadeye kadar ecelin erteleneceği yorumunda bulunmuştur.³⁶¹

Ecelin kesin değişken olduğunu iddia eden Fahrettin er-Râzî (ö. 606/1210) ve İbn Âşûr (1909-1970) gibi müfessirler, “*Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.*”³⁶² ayetinde geçen ecel kelimesini etraflıca değerlendirmiş, buradaki eceli insanın yaşama kapasitesine ilişkin değişken bir süre şeklinde tefsir etmiş ve bunu da Allah’ın bir yüceliğinin göstergesi olarak değerlendirmişlerdir. Bu ayet bağlamında ecelin değişkenliğine ilahi mesajı inkârda direten Hz. Yûnus’un kavmi örnek gösterilebilir. İman etmedikleri taktirde Allah’ın helak edici azap indireceğini haber vermesindeki gibi ecelin belirli bir şarta bağlanması, ecelin değişkenliğine örnek gösterilebilir. Kur’ân, kavminin kendisine iman etmediği Hz. Yûnus’un öfkelenerek onlardan ayrılıp³⁶³ bir gemiyle uzaklaştığını,³⁶⁴ balıkla yaşadığı malum serencamından³⁶⁵ sonra, duâsı kabul edilerek selâmete çıkarıldığını,³⁶⁶ geri döndüğünde kavminin pişman olup iman etmeleriyle başlarına geleceği haber verilen azaptan kurtulup bir süre daha nimetlerden faydalandırıldıklarını, “*Nitekim onlar iman edince dünya hayatındaki zillet azabını üstlerinden kaldırmış ve kendilerine belirli bir süreye kadar yaşama imkânı vermiştik*”³⁶⁷ meâlindeki ayetiyle dile getirmektedir.³⁶⁸

Ecelde değişmezlik ifade eden ayetler ile birtakım amellerin insan ecelini ötelediği ve ömrünü uzattığına dair rivayetler arasında bir tezatlık görünmektedir. Bu tezatlığı gidermenin yolu olarak ecel-i kazâ ve ecel-i müsemmâ adında iki ecel olduğu ayrımına gidilmiştir. Bu şekilde ecelin faydalı ve iyi işler ile uzayabileceği ifade edilmiştir. Kader ile yakından bir ilişkisi olan ecel-i kaza ve ecel-i müsemmâ kavramları, ecelin dayandığı kaderde de bir değişkenliğin var olabileceğine işaret

³⁶⁰Nûh 71/4.

³⁶¹EbûCa‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, Tefsîrû’t-Taberî - min Kitâbihi Câmi‘ü’l-beyân ‘ante’viliâyi’l-Kur’ân-, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü’l-Buhûsve’d-Dirâsâti’l-Arabiyye, 1422/2001), 23/290. Nakleden: Maviş, “Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları”, 461.

³⁶²el-A‘râf 7/34.

³⁶³el-Enbiyâ 21/87.

³⁶⁴es-Sâffât 37/140.

³⁶⁵es-Sâffât 37/141-142.

³⁶⁶el-Kalem 68/49.

³⁶⁷Yûnus 10/109.

³⁶⁸Maviş, “Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları”, 459.

etmektedir. Buna şartlı takdir/kader-i muallak denilmiştir. Hz. Yûnus kavminin tevbe edip imana gelmemeleri halinde kendilerine indirileceği haber verilen azap, kader-i muallak örneğidir. Burada-ki muallaklık, imana gelmeleri halinde helâk olmaktan kurtulma imkânlarının bulunmasıdır. Kendilerine tanınan sürenin bitimine kadar küfürde ısrar etmeleri halinde ise artık bu muallaklık mutlaklığa dönüşmekte, şartlı takdir de kesin ve mübrem takdir haline gelmektedir.

Allah'ın insana belli bir yaşama kapasitesi verdiği ve bunun maksimum düzeyde kullanılmasını onun tercih ve fiiline bağladığını söyleyen ecelin değişkenliği görüşü, sünnetullahı uymayan insanın karşılaşılabileceği arazlar nedeniyle ecel-i müsemâmâyâ varmadan ölebileceğine dikkat çekmektedir. Her iki görüş de naslara dayandırılmakla birlikte ikincisi insanın fitratıyla, özgürlük ve sorumluluğunu ifade eden naslarla, biyolojik ve toplumsal yasalarla uyum halinde olduğu anlaşılmaktadır. Sahâbeden Hz. Ömer (ö. 634-644) ve Abdullah b. Mesûd (ö. 32/652-53) gibi birçok şahsın ecelde takdim ve te'hirin bulunduğu kâni olmaları; İbn Abbâs (ö. 68/687-88)'ın ayetlerdeki ecel-i müsemâmâyı ömrün/ecelin ertelenmesi diye tefsir etmesinde ve bunun Ümmü'l-kitap'ta yazılı olduğunu belirtmesinde; yine Hz. Ömer'in vebâ bulunan yerle ilgili hadise binâen, bu hastalığın yayıldığı Şam'a girmeme kararı aldığı anda Allah'ın kaderinden yine O'nun kaderine kaçtığını söylemesinde ecelin değişkenliğini görmek mümkündür. Yine İbn Abbâs'ın her insanın biri ölüme kadar diğeri ölümden bas'a kadar olan iki ecelinin bulunduğunu ve kişi iyi fiiller işlediğinde ba's ecelinden alınıp ömrüne eklenerek ömrünün artırıldığını, aksi durumda ise ömründen alınarak ba's eceline eklendiğini söylemesinde; ayrıca duânın mukadder olana mâni olduğuna, iyiliğin ömrü uzattığı ve günah işlemenin rızıktan yoksun kalmaya sebep olduğuna dair gelen rivayette de aynı imkâna işaret edildiği görülmektedir.³⁶⁹

Ecel mevzusu kelâm ilminde de geniş bir yer edinmiştir. Mu'tezili kelimcilerden olan Zemahşerî(ö. 538/1144), ecel konusuna değinerek; ecelin zaman, vakit ve süre anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. O'na göre vakit, ezeldeki ilme göre belirlenmiş ve yaşanılan zamanın içine konulmuştur. O, vaktini belirlemiş olduğu ecelin ise belirlenen zamanın sonu, yıl, ay, müddet, kıyamet, ölüm vs. olduğunu zikretmiştir. Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği ve dünyaya ait olan ecelin tek ecel olduğunu belirten Zemahşerî, insanın hayatındaki davranış ve eylemlerine göre ömrün uzayıp kısalabileceğini, sâlih

³⁶⁹Maviş, "Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları", 478.

ameller ile ömrün artacağını, kötü ameller ile de ömrün eksilebileceğini ifade etmektedir.³⁷⁰

Mâturîdî âlimlerin ekseriyetine göre yukarıda ecel ile ilgili zikrettiğimiz hadisleri de baz alarak ecelin, Allah'ın ezeli ilmiyle belirlendiğini, Allah'ın, kulun ne kadar süre yaşayacağını bildiğini ve bunu önceden yazdığı için herhangi bir değişiklik yapmayacağını söylemişlerdir. Bunun yanında kişinin ecelinin değişkenlik gösterebileceğini savunan İbn Kemal gibi Mâturîdî kelamcılar da olmuştur. İbn Kemal, insan için iki çeşit ecelin olduğunu iddia ederek bu konu hakkında görüşünü şu şekil izah etmektedir: “Biz deriz ki ecel: Mübrem ve Muallâk olmak üzere iki kısımdır. Mübrem eceller âyetlerde geçtiği üzere artmaz ve eksilmez. Fakat muallâk ecel ise, aynen hadislerde olduğu gibi artar ve eksilir: Mesela, “*Ömrü sadece yapılan iyilikler artırır. Kaderi de sadece dua geri çevirir. Şurası muhakkak ki, kişi işlediği günah sebebiyle rızkıdan mahrum edilir*”³⁷¹. Hadiste geçen, “*dua kaderi geri çevirir, sadaka belayı önler, ömrü artırır*” ifadeleri bu ikinci ecel olduğu ifade edilmiştir. Hz. Ömer'in Şam'dan taun sebebiyle dönmesinin de muallâk ecelin ispatına yönelik açık bir delildir.³⁷²

Ehl-i sünnet âlimleri, ecelin tek olduğu asla değişmeyeceği görüşünün yaygın olduğu görülür. Onlar, Kur'an-ı Kerîm'de ve bahsi geçen hadislerde ecelin değişkenliğine dair nasların manasının apaçık olan ecelle ilgili muhkem nasların ışığında açıklanmasının gerekli olduğunu iddia etmektedirler. Aynı görüşe sahip selef âlimleri de ezeli ilimle takdir edilen ecelin tek olduğunu, artma veya eksilme olmayacağını ve hiçbir şekilde değişmeyeceğini iddia ederek insanın hangi şartlarda ölürse ölsün kendi eceliyle öldüğü görüşünü savunmaktadırlar.³⁷³ Kur'an'da bazı insanların ömürlerinin uzatılmasının, bazılarının ise kısaltılmasının apaçık bir kitapta bulunduğu ifade edilmektedir.³⁷⁴ Burada kastedilen şey, sağlık kurallarına uyup gerekli tedbirleri almak suretiyle uzun müddet yaşayacak olanlarla hastalık, tedbirsizlik, kaza, katil vb. sebeplerle ömrü kısaltılanların Allah tarafından bilindiği, bunun da bir kitapta

³⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II /101,148; IV / 604; Okumuş, *a.g.m.*, 67; Tunç, *a.g.e.*, X / 318. Nakleden: Yalçinkaya, “Kelâmî Bir Problem Olarak Ecet ve Maktûlün Ecetli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım”, 197.

³⁷¹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 17/541.

³⁷² İbn Kemal, *Ecel Risâlesi*, s. 1-2; *Resâil*, s. 71-72. Okumuş, *Mâturîdîliğin Ezeli Yazgı Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler*, Kelam Araştırmaları Dergisi, C: 13, S: 2, 2015, s. 655-692. Nakleden: Yalçinkaya, “Kelâmî Bir Problem Olarak Ecet ve Maktûlün Ecetli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım”, 207.

³⁷³ Yalçinkaya, “Kelâmî Bir Problem Olarak Ecet ve Maktûlün Ecetli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım”, 204.

³⁷⁴ Fâtır 35/11.

yazılmış olduğu hususudur. Bundan, dünyaya gelip yaşamaya başladıktan sonra insanlar için -ilâhî bilgi dışında kalan- ömür uzatılması veya kısaltılması sonucunu çıkarmak isabetli değildir.³⁷⁵ İnsanın bedenine konulan yaşam potansiyelinin bitimi ile gerçekleşecek olan ecel kesin olup, ayetlerde de belirtildiği gibi bunun ertelenemeyeceği aşikârdır. O halde insan için belirlenen mutlak ecelin dışında artma ve eksilmenin mümkün olduğu ikinci bir ecel türünün varlığından söz etmek mümkündür.³⁷⁶ Kaderci bir eğilim ile olaya yaklaşıldığı takdirde insanın hem biyolojik hem de zihinsel gelişim süreçlerini kendi iradesi dışında bir kaynağa bağlamasına sebebiyet verecektir.³⁷⁷

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında ecelin tek olduğunu ve asla değişmeyeceğini savunanların yanı sıra eceli iki kısma ayırıp asla değişmeyecek ecel olmakla birlikte birtakım ameller karşılığında takdir edilen süreye kadar ecelin ertelenebileceğini söyleyenler olmuştur. Üçüncü bir yaklaşım ise, hadislerde geçen ömrün uzamasından kastın ömrün mutlu ve huzurlu geçeceğine inanmaktır. Bunun yanında kişinin ölümünden sonra dünyada iken bırakmış olduğu sadaka-i cariye, faydalı bir ilim ve hayırlı bir evlat kendisi için amel defterine iyilik vesilesi olması hasebiyle kişinin ömrünün manen uzamış olduğu çıkarımında bulunmuşlardır. İnsanın, hayır, bereket, huzur ve mutlu geçen bir hayat sürmesi o kişi için her zaman uzun kabul edilmiştir.³⁷⁸

3.2.1. Ecel Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi

Hadislerde belirtilen birtakım amellerin insan ömrünü uzattığı ve ecelini ötelediğine dair rivayetler transhümanizmdeki insan ömrünün uzatılması meselesini akla getirebilmektedir. Günümüzde hayat standartlarının yüksek olması ve teknolojinin gelişmesi, insan ömrüne olumlu tesir ettiği aşikardır. Rivayetlerdeki uzatılmış yaşam ile transhümanizmdeki uzatılmış yaşam arasındaki bir ilişki söz konusu olabileceği düşünceden uzak değildir. “Bu bağlamda insanın ömrünün uzatılabileceği görüşü Tanrı’nın emirleri ve eylemleri açısından aykırılık teşkil etmez.”³⁷⁹ Allah, kainattaki bütün varlıklara bir yaşam süresi tayin etmiştir. Kimisi doğanın kanunu olan belirli bir

³⁷⁵ Cihat Tunç, “Ecel”, 10/383.

³⁷⁶ Maviş, “Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Nasıldaki Referansları”, 470.

³⁷⁷ Namık Kemal Okumuş, “Ehl-i Hadis ve Selefi Düşüncede Ezeli Yazgı, Kader ve Ecel Anlayışı”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2013), 101.

³⁷⁸ Abdullah Özer, *Kur’an’da Ecel Kavramının Semantik Analizi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 68.

³⁷⁹ Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 116.

yaşa gelince ölürken bazıları da doğal afetlerden, hastalıktan veya arızî sebeplerden dolayı yaşam süresi erken bitmektedir. Durum böyle iken bu dünyadan erken ayrılan kişinin tedbir almadığı için mi öldüğü ya da onun için önceden belirlenen ecelin değişken olup olmadığı sorusu akıllara gelmektedir.

Eceli gelmeyen hastaların şifa bulduğu bu sebeple ziyaretçilerin hastalar için şifa dileğinde bulunması gerektiğine dair rivayet edilmiştir.³⁸⁰ Bir kısım hadislerde de ecelin insanın emellerine ulaşmasına engel olduğu, her insanın ecelinin önceden takdir edildiği bildirilmiştir.³⁸¹ Bunun yanında çok uzun ömürlü olmaktan³⁸² Allah'a sığınan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine hizmet edenlere uzun ömürlü olmaları için dua ettiği, akrabayı ziyaret edip onları gözetmenin, komşulara karşı güzel davranmanın ve sadaka vermenin ömrü uzattığı³⁸³ insanın ömrünü sadece yapılan iyilikler arttıracığı ve kaderi de sadece duanın geri çevireceği rivayetleri de mevcuttur.³⁸⁴

Söz konusu bazı hadislerden anladığımız kadarıyla birtakım ameller karşılığında insan ömrünün uzatıldığı anlaşılmaktadır. Kimi alimler ömrün uzamasındaki kastın ömrün bereketli ve huzurlu geçeceği, rızkının bol olacağı ve ölümden sonra hayır ve hasenat defterinin kapanmayacağı şeklinde yorumlanmıştır. Kimi alimler ise bu amellerdeki amacın kişiyi hayra teşvik ettiğini, akraba ve komşu ziyaretleri ile insanlar arasındaki sevgi bağlarını güçlendirdiğini söylemişlerdir. Sadakanın ömrü uzatmasıyla ilgili rivayeti kelim alimi Teftazânî (ö. 792/1390), "Şerh-i Akaid" isimli eserinde değerlendirirken ömrün uzamasından maksadın, ömrün bereketleneceği ömrün süresinde herhangi bir değişiklik olmasa da sadaka vasıtasıyla uzun vadede yapacağı şeyleri kısa bir zaman diliminde yapma şansına sahip olabileceğini söylemiştir. Ömrün uzaması her ne kadar zahirde değindiğimiz ilk kısım hadislerle ters gibi görünse de ikinci kısımda zikrettiğimiz hadislerden Allah'ın ezeli ilmi dahilinde yapılan birtakım ameller mukabilinde kuluna uzun bir ömür bahsedebileceği sonucunu çıkarmak mümkündür. Karaman, bunun da Allah'ın iradesiyle olmayacağını bu durumun O'nun

³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 239.

³⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 197; Tirmizî, "Tefsîr", 2.

³⁸² "Burada Hz. Peygamber'in çok uzun ömürlü olmaktan Allah'a Sığınmasının sebebi ihtiyarlayıp ele avuca düşmekten çekinmesidir. Hadisin tam metni şöyledir: "Allah'ım! Acizlikten, tembellikten, korkaklıktan, ihtiyarlayıp ele avuca düşmekten ve cimrilikten sana sığınırım. Kabir azâbından sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım." Müslim, Zikir 50; bk. Ebu Davud, Vitir 32; Nesai, İstiaze 7.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 156; VI, 159; Buhârî, "Da'avât", 26, "Edeb", 12; Müslim, "Birr", 20; İbn Mâce, "Mukaddime", 10.

³⁸⁴ Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Ankara 1993, XVII /541. Nakleden: Yalçınkaya, "Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktûlün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım", 207.

ezelî ilminde var olduğunu Allah'ın bildiklerinin insanlar tarafından bilinmediğinden, bunun da kişinin sorumluluğunu etkilemediğini ifade etmiştir.³⁸⁵

Bazı müfessirlerin, bir canlının ömrünün uzun olmasının da kısa tutulmasının mutlaka yazgıya uygun olarak gerçekleştiğini belirten Fâtır Süresi on birinci ayetinin tefsirinde; “insan ömründe artma ve eksilmenin Levh-i mahfûz’a şartlı olarak yazıldığını ve bu şartın yerine getirilip getirilmemesine göre ömrün uzayıp kısaldığını³⁸⁶ belirtmeleri; bazı Sünnî kelâmcıların ömrün uzayıp kısalabileceğini belirten hadisleri açıklarken aynı örneği kullanmaları; Hz. Ömer’in dua etmesi halinde ecelini geciktireceğini belirten Ka’b’in gelen itiraza ayeti³⁸⁷ delil getirmesi gibi örnekler, ecelin değişkenliğinin imkânına ve naslarla uyumuna işaret etmektedir.³⁸⁸

Yukarıda zikrettiğimiz bilgiler ışığında tam mahiyetini bilmesek de diyebiliriz ki Allah'ın ezeli ilmi dahilinde ve birtakım şartlara binaen insan ömründe artma ve eksilme söz konusudur. Ayette de kastedilen şartın hastalıklara karşı sağlık kurallarına uyma, kaza ve ölümlere karşı gereken tedbirleri alma şartıyla Allah tarafından kişiye uzun ömür biçmesi de Levh-i Mahfûz’a şartlı olarak yazıldığını öğrenmekteyiz. Âlimler, kişinin elinde olmayan ve değiştirilmesi mümkün olmayan ecel ile kişinin elinde olup ve birtakım şartlar dahilinde değişmesi mümkün olan ecel sınıflandırması yaparak kulun bu süreçte aktif rolünün olduğunu vurgulamaktadırlar. Buradaki kulun aktif rolü bizlere transhümanizmdeki insan kapasitesini arttırma, hayat standartlarını yükseltme, istenmeyen hastalıkları erken teşhis edip sağlıklı bir yaşam sürme ve nihayetinde uzun bir yaşam elde etme girişimlerini çağrıştırmaktadır. Transhümanizm, uzun yaşam için gereken tedbirleri alma, beden ve zihin gücünü artırma, insanın eksik ve kusurlu olarak yaratılan uzuvlarının yerine en iyisini ve en mükemmelini yaratıp uzun ve sağlıklı bir yaşam elde etme gayreti içerisindedir. Transhümanizmin geliştirilen nanoteknoloji sayesinde insan vücudundaki hastalık ve problemlere çözümler üreterek insan ecelini erteleme gibi bir vaatleri mevcuttur. Bu açıdan ecel rivayetlerinin transhümanizmin düşüncesini besleyebileceğini söylemek mümkündür. Ancak transhümanizm düşüncesini ortaya atanların bunlardan beslenip beslenmediğini söylemenin çok zor olduğunu ifade edelim. Bu doğrultudaki kanaat, düşünce

³⁸⁵Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/454-455.

³⁸⁶Fâtır 35/11.

³⁸⁷el-A'râf 7/34.

³⁸⁸Maviş, “Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları”, 475.

sahiplerinin ifadeleri veya düşünceler arasındaki benzerlik oranının yüksek oluşuyla tespit edilebilir. Bunun için de başka çalışmalara ihtiyaç vardır.

Abdullah b. Mes ‘ûd tarafından aktarılan ve tam metnine yer verdiğimiz emel rivayetinde³⁸⁹ yer alan şemaya³⁹⁰ değinen alimler, ecelin değişken olduğunu zikretmekte fakat nihayetinde ecelden kurtuluşun olmadığını söylemişlerdir. Aynı şekilde Hz. Ömer’in veba bulunan yerle ilgili hadise binaen, bu hastalığın yayıldığı Şam’a girmeme kararı aldığıında Allah’ın kaderinden yine O’nun kaderine kaçtığını söylemesinde ecelin değişkenliğinin³⁹¹ bir kanıtı olmakla birlikte bizlere transhümanizmdeki mevcut yaşamı uzatma, bilim ve teknoloji yardımıyla erken öldüren hastalıkları yok etme vaadini çağrıştırmaktadır. Transhümanizm, sahip olunan bilgi ve teknolojiyi daha üst noktalara taşıyarak mevcut insan profilinden daha sağlıklı ve daha zeki bunun yanında yaşlanmayan ve hastalanmayan insan profili var etme hayali peşindedir. Bu bizlere rivayetteki insan emelinin sınırsız olduğunu çağrıştırmaktadır. Sınırsız yaşam ve ölümsüzlük vaadi, rivayette belirtildiği gibi ecel çizgisine takılmakta ve ölüm gerçeğinden kaçışın mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.

Ecel ve ötelenmesiyle alakalı rivayetlerin tamamını incelediğimizde ayrıntılarında çeşitli farklılıklar bulunsa da hepsinin ortak yönü insan ömrü için bir sürenin tanınmış olmasıdır. Bunun uzayabileceğini veya kısalabileceğini kabul etmeyen anlayışa göre, söz konusu ecel/vakit geldiğinde ne yapılsa yapılsın insanın biyolojik varlığı ruhtan mahrum kalacak ve ölecektir. Bu anlayış transhümanizmin amaç ve hedefleriyle çelişmektedir. Zira transhümanizm ruhla birlikte insanın biyolojik varlığını korumayı amaçlamakta ve ona sonsuz bir canlılık kazandırmanın peşindedir. Birtakım ameller mukabilinde ömrün kısalıp veya uzayabileceğine dair zahir ifadeler içeren rivayetler, âlimler tarafından çeşitli şekillerde tevil edilmiş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu rivayetlerin transhümanist yaklaşımın bazı düşünceleriyle örtüştüğü söylenebilir.

3.3. DUA RİVAYETLERİ

Burada duayı zikretmemizin sebebi, günümüzde yapılan çeşitli istatistiklerde duanın sağlıklı bir yaşam üzerinde olumlu etkilerinin olduğunun gözlemlenmesidir. Dua, hastalıkların iyileşmesi için tıbbi müdahalenin yanında insana gizemli ve manevi

³⁸⁹ Buhârî, “Rikâk” 4; Tirmizî, “Kıyâme” 22; İbn Mâce, “Zühd” 25.

³⁹⁰ İlgili Şemaya Bkz. S. 87.

³⁹¹ Maviş, “Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları”, 478.

güç verdiği inandırılmıştır.³⁹² Bunun yanında duanın insana pozitif enerji sağladığı, kişiyi pasiflikten aktifliğe ve kötümserlikten iyimserliğe sevk ettiği inancı hakimdir.³⁹³ Dua, bu özelliklerinden dolayı transhümanizmin ilgisini çekmiştir. Duanın hastalıkların tedavisinde etkin rol aldığı ve olumlu sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Duaya dair rivayetler, transhümanizm açısından görmezden gelinmemiştir. Çünkü transhümanizmin hedeflerinden bir tanesi de hastalıkları ortadan kaldırmaktır. Yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde, bedensel hastalıkların tedavisinde duanın yeri ve öneminin çok fazla olduğunu, hastalara moral ve maneviyatını güçlendirme hususunda olumlu sonuçlar bıraktığı görülmüştür.³⁹⁴

“Dua kelimesi arapçada mastar olarak de-a-ve’ kökünden gelmekte ve genelolarak, çağırmak, davet etmek, yardım istemek, dua etmek, seslenmek, birini bir şeye sevk etmek anlamlarına gelmektedir.”³⁹⁵ Dua, Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duygularında lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Bir başka deyişle dua; sınırlı, sonlu ve aciz olan varlığın, sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Bu sebeple insan, tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır.”³⁹⁶ Dua, insanın istek ve yakarışlarının, beklenti ve sıkıntılarının mutlak kudret sahibine ve kâinatın yaratıcısına teslim olma fikridir.³⁹⁷ Kadim dinlerde ve medeniyetlerde, hastaların iyileşmesi için başvurdukları okuyarak tedavi yöntemi, korunma muskası, tanrı, cin ya da şeytan olarak tanımlanan metafizik varlıklara yalvarmak suretiyle sarf edilen sözlerin duanın ne kadar eski tarihlere dayandığının göstergesidir.³⁹⁸ M.Ö. 4000 yıllarına dayanan Mezopotamya, Mısır, Türk, Hint ve Çin uygarlıklarında insanların hastalıklara karşı yardım çağrısında bulundukları bilinmektedir. Kabile dinlerinde gerek hastalıktan kurtulma gerekse kötü ruhlardan arınma maksadıyla dua seanslarının düzenlendiği bilinmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde hâkim olan cahiliye anlayışında eşya, zaman, şehir, hayvan, kişi, hastalık ve hasta olanların uğursuzluk getirdiği inancı, İslam dininin hâkim olmasıyla birlikte gerek dua gerekse rukye anlayışı çerçevesinde farklı anlamlar kazanmıştır. O dönemde en çok

³⁹²Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 167.

³⁹³Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 39.

³⁹⁴Örneğin bkz. Garip Aydın, *Hastalara Manevi Destek* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 24 vd.

³⁹⁵Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, tahk.: Safvân Adnân Dâvûdî, (2. bs., Beyrut: Daru'l-Kalem, 1997), s. 315-316.

³⁹⁶Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

³⁹⁷Veli Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi “İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni”*, ed. Osman Eraslan (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 83.

³⁹⁸Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 16.

muhabbet ve nefret rukyelerinin yapıldığı bilinmektedir. Kur'an'da düğüm atan üfürükçülerden bahsedilmesi³⁹⁹ bu geleneğin hâkim olduğunun kanıtıdır.⁴⁰⁰ Şirk inancı etrafında şekillenen ziynet eşyaları, belirli renkler ve desenler, büyü ve sihir gibi uygulamaların ortadan kaldırılmasıyla birlikte dua yetkisinin sadece kahinler, müneccimler, arraflar, falcılar, şairler, mecnunlar ve büyücülerde olduğu inancı da ortadan kaldırılmış oldu.⁴⁰¹

Duadan kastın kişinin maddi olarak elinden geleni yaptıktan sonra akıbetinin umulduğu gibi geçmesi için Allah'tan yardım talebinde bulunmasıdır. Dua bir nevi manevi bir güç demektir. Çünkü duanın insanın duygularını, düşüncelerini ve algılarını değişikliğe sebep olabilecek bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Kişinin samimi ve dürüst bir şekilde Rabbinden yardım dilemesi o işin akıbetine etki etmektedir. İmam Gazali(ö. 505/1111), dua ile ilgili görüşlerini belirtirken olayları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklamaya çalışır. Gazali, kalkanın oktan korunması, bitkilerin büyümesi için suyun birer sebep olması gibi duanın da sıkıntıları gidermek ve belayı defetmek için bir sebep olduğunu belirtmiştir. Ancak dua sonucunda meydana gelecek bir değişiklik, Gazali'nin izahına göre yine tabii sebep-sonuç ilişkisi içinde ortaya çıkar. Allah, “*Savaş için gereken hazırlığı yapın!*”⁴⁰² derken silah kuşanmak ve Allah takdir ettiyse çıkar, etmediyse çıkmaz diyerek tohumu saçtıktan sonra toprağı sulamamak, Allah'ın takdirine uymak anlamına gelmediğini belirtir.⁴⁰³ Dua, kişiye manevi bir güç verir. Bunun yanında kulun Rabbi karşısında aczini itiraf ettiği, her an yaratma halinde olan⁴⁰⁴ Allah'ın kendisine edilen duayı boş çevirmediğini, ona icabet ettiğini⁴⁰⁵ ve O'nun kullarına çok yakın olduğunu dua ettikleri vakit dua edenin dileğine karşılık verdiğini⁴⁰⁶ bilmekteyiz. Gazali, “Allah'ın takdiri değişmeyeceğine göre, duanın ne faydası vardır?” sorusuna şöyle cevap vermektedir: “Olaylar önceden sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanmıştır. Sebeplerin, sonuçları doğurması zaman içinde meydana gelir. İyilik veya kötülüğü takdir eden, bunlar için sebep de takdir etmiştir. Dua, kötülüğün giderilmesi

³⁹⁹Felâk, 4/113.

⁴⁰⁰Mevlüt Köse, *Anadolu Rukye ve Diğer Okumaların Hadis ve Sünnetteki Yeri* (Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı: Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 7.

⁴⁰¹Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 118.

⁴⁰²Nisâ 4/71.

⁴⁰³Ebu Hamid Gazali, *İhyâuUlûmi'd-Dîn*, trc.: Abdulhalık Duran, Hikmet Nsr., İstanbul, 2003, c. I, s.501;

⁴⁰⁴Rahman 55/29.

⁴⁰⁵Gafir 40/60.

⁴⁰⁶Bakara 2/186.

veya iyiliğin sağlanması için bir sebeptir.”⁴⁰⁷ Merhum Elmalılı’ya göre dua, sadece meşru değil aynı zamanda bir emirdir. Ona göre kişi dua etmekle memurdur.⁴⁰⁸

İnsanın kaderinin veya ecelinin durduk yere değişmediği aşıkardır. İnsanın emeği, kabiliyeti, uğraşı ve en sonunda kavli duası, o işin akıbeti üzerinde etkili olduğunu bilmekteyiz. “Hz. Ömer’in bir sahabeye: “*Allah, ömrünü uzun etsin!*” demesi üzerine bunu duyan diğer bir sahabe: “*Ey Emirü’l-Mü’minîn! Sen Allah’ın ayetine karşı mı geliyorsun?*” deyince, Hz. Ömer: “*Ayette, ecel geldiği zaman, deniyor. O gelmeden önce defî rica olunur.*”⁴⁰⁹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde duanın tedavi edici özelliğinin olduğuna inanılmaktaydı. Buna rukye denilmektedir. Bu uygulamanın mahiyeti anlamını herkesin bilmeyeceği bazı kelime ya da sözlerden ibaret bu işi kendine meslek edinmiş kişiler tarafından okunan bir tedavi yöntemi idi. Bazı rivayetlerde rukyenin yasak olduğu zikredilmiştir.⁴¹⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in rukyeye böyle bir yasak getirmesinin sebebi, rukyenin küfür ve şirk içermesi, insanların üzerlerine taktıkları birtakım cisimlerin vâhîde (zindelik verici), Temîme (tamamlayıcı), Ved’a (belayı savuşturan) vb. büyüsel bir çıkarım yaptıkları ve medet umdukları gerekçesiyle rukyeye cevaz vermemiştir.⁴¹¹ Mekke’de varlığını bu şekil sürdüren bu düzen, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Medine’ye gelmesi ve “*kâhin ve arrâflara inanların, kendisine indirileni inkâr ettikleri*”⁴¹² uyarısıyla mevcut zihniyeti ortadan kaldırmıştır. Artık inanan kesim kâhin ve arrâflardan medet ummak yerine her türlü bilgi için Hz. Peygamber (s.a.v.)’e başvurmuşlardır.⁴¹³ Ancak daha sonraları barındırdığı anlamsız ve zararlı hususlardan arındırıldıktan sonra kullanılabileceğine dair Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “*İçerisinde şirk barındırmayan rukyede size bir beis yoktur.*”⁴¹⁴ Hadisiyle serbest bırakılmıştır. Bu yasağa ruhsattan öncesine rastlamak mümkündür.

Rukyeye dair örnekleri Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatında da görmekteyiz. Onun hastalığı esnasında Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sürelerini okuyup kendi üzerine

⁴⁰⁷ Gazali, İhyâulûlûmi’d-Dîn, s. 501.

⁴⁰⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 7/6388.

⁴⁰⁹ İbn Kemal, *a.g.e.*, s. 9-10. Nakleden: Özer, *Kur’an’da Ecel Kavramının Semantik Analizi*, 65.

⁴¹⁰ Tirmizî, Tıb, 14, nr. 2055; İbn Mâce, Tıb, 23, nr. 3489.

⁴¹¹ Veli Atmaca, *Hadislerde Rukye “Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri”*, ed. Nuri Tuğlu (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 100.

⁴¹² Müslim, Sahihî Müslim, DâruTaybe, “Selâm”, 125.

⁴¹³ İlyas Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine’de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Eylül 2017), 197.

⁴¹⁴ EbûDâvud, Tıbb 18; Müslim, Selâm 64.

üfllediği Hz. Aîşe'den rivayet edilmiştir.⁴¹⁵ Ayrıca yanına getirilen durumu ağır bir çocuğa dua etmesi neticesinde çocuğun tekrar sağlığına kavuşması,⁴¹⁶ gözleri pek görmeyen birisinin Efendimize gelerek ondan dua talep etmesi ve Hz. Peygamber'in ona dua öğretmesi⁴¹⁷ bunun bir örneğidir. Hz. Ebu Bekir'in kızı Hz. Esmâ'nın başında ve yüzünde verem hastalığı belirtilerinin oluşması üzerine Hz. Aîşe durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Esmâ'nın yüzüne ve başına üç defa: *"Bismillah! Ondan kötü durumu ve çirkinliğini, senin nezdinde temiz mübarek ve değerli olan nebinin duasıyla gider, Bismillah!"* şeklinde dua etmiş ve bunu tekrar etmesini istemiştir. Hz. Esmâ bunu üç gün boyunca yaptı ve verem geçmiştir.⁴¹⁸ Başka bir örnek vermek gerekirse "Seriyye Hadisi" olarak bahsedilen bir olayda bedevilerden birisini yılan ısırır. Orada bulunan sahabelerden birisi o adama giderek Fâtihâ ile rukye yapar ve hasta iyileşir. Durumdan haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.v.), olayı tasvip eder, karşı çıkmaz.⁴¹⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine de Cebrail (a.s.) tarafından rukye yapıldığı kaynaklarda zikredilmiştir.⁴²⁰ Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine Hz. Âişe'nin de rukye yapmasına izin vermiştir.⁴²¹

Rukye (okuyarak tedavi) ve dua hadisleri, müstakil olarak tertip edilen *Kitâbü't-Tıp* ve *et-Tıbbu'n-Nebevî* isimli hadis kitaplarında önemli yer tutmaktadır. Bu hadislerin günümüze kadar geliş biçimi her ne kadar mütevâtir değilse de meşhur olduğunu söyleyebiliriz.⁴²² Bilimsel araştırmalar, başkası için yapılan duanın kişinin kendisine yaptığı duadan daha tesirli olduğunu göstermiştir.⁴²³ Günümüzde de hasta insanlar için okuyup üfleme, önemli dini mekanları ziyaret etme, sâlih insanlardan dua talep etme⁴²⁴ ve bazı sâlih ameller⁴²⁵ duanın kabul olunacağına vesile kılınmaktadır.⁴²⁶

⁴¹⁵ Buhârî, 'Tıb', 40.

⁴¹⁶ Müslim, 'Birr ve Sıla', 156.

⁴¹⁷ İbn Mâce, 'İkâmetu's-Salât', 189.

⁴¹⁸ Beyhâkî, Kitâbu'd-De'avâtü'l-Kebîr, vr. 179/a, nr. 565. Nakleden: Atmaca, *Hadislerde Rukye "Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri"*, 25.

⁴¹⁹ Müslim, Selâm, V, 48-49.

⁴²⁰ "Ubâde b. Sâmit'ten rivayet edildiğine göre: Peygamber (s.a.v.) humma hastalığına yakalanmış. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) ona gelerek şu duayı okudu: *"Allah'ın ismiyle... Sana eziyet veren her şeyden kurtulma, korunman için sana okuyorum. Hasetçinin hasedinden ve her nazardan Allah sana şifa versin."* İbn Mâce, Tıb, 37, nr. 3527.

⁴²¹ "Hz. Âişe, Resulullah (s.a.v.) için: *"Azabı (acıyı) gider ey insanların Rabbi! Şifa senin elindedir. Senden başka şifa veren yoktur. Ey Şâfi! Öyle bir şifa ver ki geride hastalık bırakmasın"* Diye ta'viz (korunma) duası yapmıştır. Kenzu'l-Ummâl, X, Tıb, nr. 28537. Nakleden: Atmaca, *Hadislerde Rukye "Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri"*, 157.

⁴²² Atmaca, *Hadislerde Rukye "Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri"*, 12.

⁴²³ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 125.

⁴²⁴ "Kıyamet gününde üç grup insan şefaati diler; enbiyâ sonra ulemâ sonra şühedâ", İbn Mâce, Züh'd, 37, nr.4313; "Şehidin ailesinden yetmiş kişiye şefaati kabul edilir", EbûDavûd, Cihâd, 28, nr. 2522.

Maalesef günümüzde bunu suiistimal eden gruplar ortaya çıkmıştır. Anadolu’da birtakım rukye uygulamalarını meslek haline getiren, bunun Allah tarafından kendilerine bahşedilen ledün ilim olduğunu iddia eden insanlar ortaya çıkmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)’in önerdiği şekliyle değil de içine büyü karıştırılarak dünyalık çıkar uğruna bunu meslek haline getirenler olmuştur.⁴²⁷

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, kişinin sadece kadere dayanıp, duadan vazgeçmesi uygun görülmemiştir. Zaten Yüce Allah’ın ezelden duaya bağlı olarak takdir ettiği şeyler yeri ve zamanı geldiğinde vuku bulacaktır. Ayrıca duadan maksadın Allah’ın bilmediği bir meseleyi ona hatırlatmak değil; kişinin Allah karşısında kulluğunun farkına varması, aczini ve ihtiyacını O’na arz edip manen kendini güçlü hissetmesidir. ‘Kur’ ân-ı Kerîm’de, insanın çaresizlik içinde ve zor şartlarda duaya başvurma şeklindeki genel psikolojik mekanizması üzerinde ısrarla durulmuştur. Bazı âyetlerde dinî yöneliş veya duanın belirgin veya zayıf hale geldiği durumlar açıklanırken aynı zamanda bu yönelişin insan tabiatında fitrî ve küllî bir motif olarak bulunduğu da ortaya konmaktadır. Âyetlerin ifadesiyle, insan bir tehlike ve sıkıntıya düşünce bütün samimiyetiyle Allah’a yönelir; yatarken, otururken, ayakta dururken bıkmadan usanmadan dua edip iyilik ve başarı ister.’’⁴²⁸ Hz. Peygamber, duanın kabul olunmasının birkaç şekilde olabileceğini bizlere aktarmıştır. Dua edenin istediği ya hemen anın da ya da ahirette ya da dünyada verilebileceğini⁴²⁹ bizlere bildirmiştir. Dua, aynı zamanda insanın iç dünyasını her türlü günden, sıkıntıdan ve hata kirinden temizleyen önemli bir ibadettir.⁴³⁰ Kişinin ahlak ve maneviyatı ile karakteri üzerinde olumlu etkiler bırakır, ümit ve inancın canlanıp sıkıntı ve korkuların yok olması üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Hz. Peygamber, kendi döneminde tedavi için ilaç vb. gibi yöntemlere başvurulması gerektiğini bunun yanında da duayı eksik etmemeleri hususunda çevresini uyarmıştır. Kadim din anlayışında hastalıkların tedavisinde tıbbi ilaçların yanında duanın da etkisi gözlenmiştir. Kişinin maruz kaldığı hastalığın bir sebebinin de ruhuna ve vicdanına dokunan bir günahdan dolayı olduğu inancı hakimdir.

⁴²⁵ “Mağaraya sığındıklarında girişi kapatan bir kayanın açılması hadisesinde mahsur kalan üç arkadaşın duanın kabulüne vesile kılmak üzere Allah katında kıymetine inandıkları üç amelden bahsedilir.” Buhârî, *Ahbârü’l-Enbiyâ*, 53, nr.2465.

⁴²⁶ Atmaca, *Hadislerde Rukye* “Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri”, 20.

⁴²⁷ Köse, *Anadolu Rukye ve Diğer Okumaların Hadis ve Sünnetteki Yeri*, 15.

⁴²⁸ Selahattin Parlador, “Dua (İslâm’da Dua)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/533.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 18.

⁴³⁰ Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 122.

Bu nedenle hastalık ve günah arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş, tıbbi müdahalenin yanında duanın eksik edilmemesi gerektiğine inanılmıştır.

3.3.1. Dua Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi

Tıp ve tedavi tarihçesinin bize sunduğu hem dini-tıbbi kutsal metinlerde hem de mitoloji anlatımlarında duanın hastalıkların teşhis ve tedavi safhalarında uygulanan bir ritüel olduğu açıkça görülmüştür. Bedensel hastalıkların tedavisinde duanın etkisine inanılmış, dua eden kişinin hastalığına şifa bulma ümidi artmıştır. Duanın bir terapi görevi gördüğüne inanılmış ve belirlenen hastalıkların teşhisi ve ilacın tespiti ve tesiri için duanın gücüne güç kattığına inanılmıştır.⁴³¹ İlkel kabileler de bile duanın ayrı bir yeri vardı. Doğum, ölüm, hastalık gibi durumlarda duanın kişi üzerinde olum tesir bıraktığına inanılmıştır.⁴³² Dua ve yakarışlarla hasta tedavi etme geleneği çok eski toplumlarda ve kabilelerde başlamış daha sonra sistemli ve kurumsal bir hal almıştır. Daha sonra semavi dinlerin de alanına girerek dini bir hüviyet kazanmıştır.⁴³³ Dua dünya nüfusunun büyük bir kısmının hem dini hem de ruhsal dünyasının önemli bir parçasıdır. İnsanın karşılaştığı manevi bunalımlar, sosyal ve psikolojik sorunlar karşısında kendisinden daha üstün ve daha güçlü biriyle ilişki kurma iç güdüsü dua sayesinde anlamlı hale gelmektedir. Dua uygulaması dinden dine ve kültürden kültüre değişmektedir. Duanın ortak amacının ahlaki, insani ve ilahi yasalar çerçevesinde kişinin sağlık, psikolojik ve sosyolojik alanlarda olgunlaşma ve gelişimine katkı sağlamaktır. Dua bazen üstün bir yaratıcıdan yardım dileme, bazen derin mistik bir düşünce bazen de derin dinlenme sonucunda vücutta oluşan enerji birikimi sonucu doğal şifanın oluşması istenmeyen hastalık, stres ve kaygı gibi istenmeyen sorunların aşılabileceğine inanmaktadır. Böyle bir sonuç transhümanizm açısından ilgi çekicidir. İnsanın fiziksel ve bilişsel kapasitesinin artırılması amacı güden transhümanizm, insanın sağlığına engel olabilecek her türlü olumsuz durumları ortadan kaldırarak kişiyi hem zihnen hem de bedenen üst bir insan konumuna taşıma amacındadır.

Dua ile ilgili rivayetleri değerlendirdiğimizde dua talep edilen kişide bulunması gereken bazı ahlaki vasıfların olması gerektiği sonucuna vardık. Bunlar; art niyetli olunmaması, karşı tarafa güven vermesi, niyeti ve itikadının düzgün olması, herhangi bir menfaat karşılığında yapmaması, dürüst olması gibi özelliklerin bulunması duanın makbul olunacağına alametlerindendir. Aynı şekilde tıbbi açıdan da her doktorda

⁴³¹ Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 14.

⁴³² Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 40.

⁴³³ Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi "İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni"*, 12.

bulunması gereken bu vasıflar hastaların tedavisi açısından oldukça önemlidir.⁴³⁴ Bu vasıflar transhümanistler açısından da değer arz etmektedir. Bunu bilim ve teknoloji yardımıyla gerçekleştirebileceklerine inanan transhümanistler insanı hakkettiği konum olan post-humana taşıyacaklarını iddia etmektedirler. Transhümanizmin esas aldığı deney ve gözlem imkanlarının dışında kalan dua, tesiri ve kabulü, konusu itibariyle bir iman meselesi olduğu için kişinin üzerine tesiri farklılık gösterebilir. Pozitif tıp açısından hekimin bilimin ve teknolojinin bütün imkanlarını kullanıp hastalığı iyileştirmesi kadar o kişinin güvenilir olması, iyi niyetli olması ve eldeki imkanları insanlığın faydasına kullanması da çok önemlidir. Aynı şekilde duasına başvurulmuş veya duası istenen kişide de bu özelliklerin aranması açısından ortak bir değerde buluştuğunu söyleyebiliriz.

Dua ve rukyenin yapılış amacı ile ilgili rivayetleri incelediğimizde genellikle izhar edilen hastalıklardan bir kısmının ruhsal, sinirsel veya zihinsel olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴³⁵ Dua, kişide zihni, manevi ve ahlaki güçlerin daha iyi yaşanılmasına, büyüüp güçlenmesine, umudun ve inancın güçlenmesine, endişe korku ve sıkıntıların yatışmasına imkân sağlayan bir etki gücüne sahiptir.⁴³⁶ Bir kısım duanın da maddi mahiyette olduğunu tespit ettik. Maddi mahiyette olan taleplere baktığımızda hastalıktan kurtulup sağlığa kavuşmak, bir işte başarıya ulaşmak, tehlikelerden korunmak, bir menfaatin temini ya da bir zararın ortadan kalkması... vb. taleplerdir.⁴³⁷ Duanın hem maddi hem de manevi mahiyetteki bu taleplerin transhümanizmdeki talepler ve beklentiler ile örtüştüğünü söyleyebiliriz. Çünkü her ikisinde de ortak beklentiler mevcut olup bunların gerçekleşebilmesi için bir uğraş söz konusudur. Bahsettiğimiz maddi ve manevi beklentilerin, insanın aczinin ve zafiyetinin göstergesidir. Bunun ancak aşkın bir güçten yardım talebinde bulunulmasıyla aşılabileceği inancı mevcuttur. Dua, bu isteklerin yüce Yaratıcı'dan yardım talep etme şeklinde gerçekleşebileceğinin inancında iken transhümanizm, bunların bilimin ve teknolojinin yardımıyla gerçekleşebileceğine inanmaktadır.

Dua ile ilgili rivayetlere baktığımızda duanın insan ömrü üzerinde olumlu etki bıraktığını görmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatında bunun canlı örneklerinin mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hasta ziyaretlerinde hastalara şifa

⁴³⁴ Atmaca, *Hadislerde Rukye* "Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri", 219.

⁴³⁵ Atmaca, *Hadislerde Rukye* "Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri", 263.

⁴³⁶ Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi* "İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni", 87.

⁴³⁷ Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi* "İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni", 84.

dileğinde bulunduğu, hastalığın kalkması için dua ettiğini bilmekteyiz.⁴³⁸ Onun bu davranışı hastalar için bir terapi, psiko-sosyal destek mahiyetinde olduğunu hastaların şuur düzeyini yükseltme, özgüvenini arttırma, sıkıntı, bunalım ve gergin bir durumda olanları yatıştırma amacıyla olduğunu bilmekteyiz. Duanın kişide olumlu yönden etki bıraktığı ve hastalıkları azaltma ya da yok etme gerçeği fiziksel yönden gözlenmiştir.⁴³⁹ Bu yönüyle dua ve transhümanizm birbiriyle örtüşmektedir. Duanın hastayı rahatlatma ve hastaya terapi etkisi yaptığı yönünde görüş beyan edilirse bu rehabilitasyon ve terapi uygulaması transhümanizmin değer verdiği uygulamalardan bir tanesidir. Çünkü dua, insanın duygularını, algılarını, kısacası zihni ve ruhi algılarını değişmesinde etkin rol almaktadır. Duanın çok yönlü psikolojik etkilerinin olması transhümanizm açısından ilgi çekici olup insanın zihinsel ve bilişsel kapasitesini arttırma hedefi olan transhümanizm ile ortak yönleri sahip olduğunu söyleyebiliriz.

3.4. TIBBU'N-NEBEVÎ RİVAYETLERİ

İslâm'ın yaşanabilir bir din olabilmesi için öncelikle kişinin sağlığına öncelik vermesi aşikardır. Dinin korunması için zarûrât-ı hamse olarak isimlendirilen ve muhafaza edilmesi gereken beş hususun içerisinde kişinin canı, aklı ve nesli muhafaza etme şartı doğrudan kişinin sağlığı ile alakalıdır. “Hz. Peygamber (s.a.v.) inanç ve ibadetlerde üsve-i hasene⁴⁴⁰ olduğu gibi, sağlığı koruma hususunda da örneklik teşkil etmektedir.”⁴⁴¹ Hz. Peygamber (s.a.v.), sağlık konusunda benimsemiş olduğu fitri denge bizlere de ışık tutacak niteliktedir. Kişinin sağlıklı bir hayat sürmesi için dengeli beslenmenin yanında hastalıklardan korunmak için perhiz yapmak zorundadır. Ortaya çıkan hastalıkların sebepleri ve tedavi yöntemleri eski tarihten günümüze kadar hep merak edilmiş, doğadaki maddi unsurlardan başlamak üzere cin, şeytan ve ruh gibi maddi olmayan varlıkların musallat olma ihtimaline kadar sebepler zikredilmiştir. Bu sebepleri insanların yaşayış biçimlerine bağlayan Hint ve Çin tıbbının yanında Sümer, Babil, Asur, Mısır ve Hitit uygarlıkları, ahlaki ve dini yasakların çiğnenmesi sonucu tanrılar tarafından bir tür cezalandırma olarak görmüşlerdir.⁴⁴² Bunun dışında maddi aleme ait bazı unsurların yanında görünmeyen alem olan semavi, göksel, ruhi veya tanrısal olmak üzere metafizik varlıkları da hastalık nedeni olarak kabul etmişlerdir.

⁴³⁸ İbn Mâce, Tıb, 36, nr. 3525; Müslim, Selâm, V, 30, nr. 37.

⁴³⁹ Köse, *Anadolu Rukye ve Diğer Okumaların Hadis ve Sünnetteki Yeri*, 96.

⁴⁴⁰ el-Ahzâb 33/73.

⁴⁴¹ Mahir Doğan Çiftçi- Yusuf Açikel, “Kur’ân’da ve Hadislerde Sağlıklı Beslenme ve Obezite”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Haziran 2021), 102.

⁴⁴² Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 22.

Hint ve Çin tababetinde olduğu gibi yanlış yaşam ve sağlıksız beslenmeden dolayı evrensel enerji ve düzen ile uyumunu kaybetmesine bağlayarak insanın kendisini hastalığın kaynağı olarak görmüşlerdir.⁴⁴³

Tıp tarihinin başlangıcı hakkında kesin bir tarih verilemeyeceği gibi insana ait ilk feryatla başlatmak yanlış olmaz. Bu feryat insanın ya hastalığına şifası ya da günahına tövbesidir. Birisi maddi hastalık diğeri manevi hastalıktır. Maddi hastalığın sebebi ya kural ihlali ya da yeterince tedbir alınmadığı düşüncesi iken manevi hastalığın sebebi de tanrının gazabına uğrandığı düşüncesidir.⁴⁴⁴

Eski medeniyetlerden günümüze kadar tıp ilmine dair bilgi veren vesika ve eserlere baktığımızda her ne kadar bilgi ve uygulamalar birbirinden farklı olsa da esasında aynı amaca hizmet ettiklerini görmekteyiz. Bilimin ve aydınlanmanın geri kaldığı toplumlarda doğaüstü güçlerden medet ummak amacıyla yapılan uygulamalar bunun bariz örneğidir. Bunun en tipik yansımalarından birisi cahiliye döneminde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den önceki cahiliye toplumunda çeşitli tedavi yöntemleri mevcuttu. Ehli kitaba tabi insanların varlığına rağmen bu dönemde özellikle büyücü, arrâf, kâhin ve müneccim diye bilinen bazı insanlar, uğur-uğursuzluk üzerine kurdukları sistem ile halkı kendi etkileri altına almaya onlar üzerinde otoriter kurmaya çalışmışlardır.⁴⁴⁵ Özellikle doğaüstü varlıklarla ya da put gibi tanrısal güç atfettikleri objelerle itibarlarını güçlü tutmaya çalışmışlardır.⁴⁴⁶ Araplara göre tıp, sihir ile eş anlamlı olup her bir sihirbaz birer tabipti. Tıp kelimesinin hadis kültüründeki anlamları için İbn Kesîr (ö. 774/1373): “Hacamat yapmak veya sihir uygulamak” şeklinde tanımlamıştır.⁴⁴⁷ Cahiliye Arapları, maruz kaldıkları hastalıkları çeşitli şekillerde yorumlamıştır. Hastalıkları, cin dürtmesi, tanrısal ceza, tanrıların öfkelenmesi, cin ve şeytanların vücudu ele geçirmesi, koruyucu tanrının ilgisizliği, astrolojik hadiseler, kötü ruhların bedeni ele geçirmesi şeklinde yorumlamışlardır.⁴⁴⁸ Tedavi tarzı sihir, büyü, uğursuzluk, fal ve nücûm ilmi gibi hünerler ile falcıların, arrafların, müneccim ve mecnunların şifa verme gücüne inanılmış, kendilerine has şekliyle rukye (okuyarak tedavi), sihir, büyü, nefes, key (dağlama), nüşre, ve

⁴⁴³ Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi “İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni”*, 286.

⁴⁴⁴ Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi “İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni”*, 11.

⁴⁴⁵ Konuya Dair Uğursuzluk ile İlgili Bir Rivayetin Tahlili için bk. Mehmet Turan “Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metin Dışı Unsurların Katkısı” *Uluslararası Din Bilimleri Sempozyumu* (Alanya: 2019), s. 170-181.

⁴⁴⁶ Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine’de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, 197.

⁴⁴⁷ Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 142.

⁴⁴⁸ Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 125.

nüşha(muska) yapılmıştır.⁴⁴⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.), cahiliye döneminden kalma bazı tıbbi ilaçların kullanımı ve tedavi yöntemlerine ılımlı yaklaştığını bilmekteyiz. Bunlar arasında hacamat, dağlama, muska ve rukyeyi zikredebiliriz. Dua rivayetleri başlığı altında değindiğimiz rukye yani okuyarak tedavi etme yöntemi çoğu zaman tıbbi müdahalenin yanında da gerçekleştiğini bilmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde tıbbi müdahalenin yanında rukye yapılmasına izin verilen başlıca hastalıklar şunlardır; nazar ve nemle (siğil) rukyesi, yılan ve akrep rukyesi, hume (zehirli hayvan) rukyesi, humma (ateşli hastalık) rukyesi, akıl hastalığı için rukye, konuşamama ve kekeme için rukye, kem göz, kanama ve kulak hastalığı rukyesi ve genel hastalık rukyeleridir.⁴⁵⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakledilen rivayetlere baktığımızda olası hastalıklara karşı tedbir almamız gerektiğini, salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı nasıl bir tutum sergilememiz gerektiğini bizlere bildirmiştir.⁴⁵¹ “Hz. Peygamber (s.a.v.) bu gibi tedbirlerle günümüzde koruyucu hekimlik (hıfzu’s sıhha) olarak bilinen hastalıklara karşı önlem almaya yönlendirirken, diğer taraftan hastalık durumlarında tedavi olmayı tavsiye etmektedir.”⁴⁵² Çünkü o sağlığına dikkat etmiş, hastalıktan önce sağlığın kıymetinin bilinmesi gerektiğini,⁴⁵³ insanların çoğunu bu nimetten gafil olduklarını bizlere hatırlatmaktadır.⁴⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.)’den koruyucu hekimlik (et-tıbbu’l-vikâî) ile ilgili birçok hadis zikredilmiş ve genellikle çoğunluğu tahâret (temizlik), namaz, oruç, cihad, kader ve muhtelif fıkıh bablarına dağılmış şekilde yer verilmiştir. Tıbbu’n-Nebevî ile ilgili bablara baktığımızda ise koruyucu hekimlik ile ilgili tavsiyelerden ziyade tedavi edici tıp ile alakalı hadislerle yer verilmiştir.⁴⁵⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sağlıkla ilgili tavsiye ve uygulamaları daha sonraki dönemlerde Tıbbu’n-Nebevî olarak literatüre geçmiştir. Bu bilgilerin vahiy ürünü olmasından öte tecrübeye dayanan kişisel bilgi ve birikim ile toplumun tıp konusunda bilinçlenmesine vesile olmuştur.⁴⁵⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu bilgi ve birikimi dönemin ihtiyaçlarını karşılar nitelikte olduğu bilinmektedir. “Tıbb” kelimesinin

⁴⁴⁹ Atmaca, *Hadislerde Rukye* “Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri”, 58.

⁴⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Atmaca, *Hadislerde Rukye* “Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri”, 126-142.

⁴⁵¹ Ayrıca bk. S. 99-100.

⁴⁵² Necmettin Şeker, “Hz. Peygamber’in Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 160.

⁴⁵³ Buhârî, Rikâk, 3; Tirmizi, Zühd, 25.

⁴⁵⁴ Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizi, Zühd, 1; İbn Mâce, Zühd, 15.

⁴⁵⁵ Ayhan Tekineş, “Alternatif İslami Tıp ‘Tıbb-ı Nebevî’”, *Divan* 1 (1998), 60.

⁴⁵⁶ Tıbbu’n-Nebevî ile ilgili rivayetlerin vahye dayandığını iddia eden İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/ 1350), Mehdî b. Ali b. İbrahim (ö. 815/ 1412) gibi alimler de vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Ünal, “Tıbb-ı Nebevî’nin Güncel Değeri”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (Aralık 2020), 215.

anlamlarından bir tanesi de yumuşak ve merhametli olmak demektir. Çünkü tıp ilminin temel unsurlarından bir tanesi de tabibin merhametli olması ve yumuşak huylu olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tıp konusuna ilgi göstermesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi de onun bu vasıflara sahip olmasıdır.⁴⁵⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), din ve mezhep gözetmeksizin Arabistan'da tabipliğiyle ün salmış olan herkese değer vermiş hem kendisi hem de ashabı onlardan faydalanmıştır. Örneğin, Hâris b. Kelede es-Sakafî (ö. 50/ 670) ve EbûRimse et-Teymî (ö. 49/ 669) o dönemin değerli tabiplerindendir.⁴⁵⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yaygın olan birtakım hastalıklar mevcuttu. O, bu hastalıklara karşı alınması gereken bazı tedbirleri ve uygulanması gereken bazı tedavi yöntemlerini genel hatlarıyla paylaşmıştır. Medine döneminde yaygın olan hastalıkların başında veba gelmektedir. Veba, basil cinsinden bir mikrobun genellikle fare ve pire gibi hayvanlar aracılığıyla bulaştığı bir hastalık türüdür.⁴⁵⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.), bulaşıcı hastalıklardan korunmayı bizlere tavsiye etmiştir. *“Cüzzamlıdan aslandan kaçır gibi kaçınız.”*⁴⁶⁰ *“Bir yerde bulaşıcı bir hastalık olduğunu işittiğiniz zaman oraya girmeyin. Sizin bulunduğunuz bir yerde aynı hastalık olduğunda ise oradan çıkmayın.”*⁴⁶¹ Şeklinde uyarıları olmuştur. Bunun dışında o dönemde yaygın hastalıkları şu şekilde sıralayabiliriz: Kurdeşen (deride oluşan ve ciddi problemlere yol açan bir hastalık), ishal, zâtü'l-cenb (göğüs sancısı), prostat, baş ağrısı, kalp rahatsızlıkları, göz iltihabı/şişkinliği, boğaz iltihabı, sivilce, gözdeki kızarıklıklar, horlama, konuşma ve görme bozuklukları, difteri, karın ağrısı, baras (ciltte beliren beyaz lekeler), basur (hemoroid), çiçek hastalığı, grip, nezle, çil/leke/kelef (ciltte beliren leke), dâria (cılızlık, zayıflık), galebetü'd-dem (nabız yükselmesi), dümmel (çıban, apse), fituk, hume/hâme (haşerat zehirlenmesi veya sokması), yüz felci, midde (irin, iltihap), nemle (siğil), nikris (ayaklarda ve diğer mafsallarda ortaya çıkan ağrı), sef'a (sarılık), ümmümeldem (humma), idrar tutukluluğu, verem, kızamık, hazımsızlık, şakika (yarım baş ağrısı) ves' (kemik zedelenmesi), semm (zehirlenme) ve tubb (büyü) o dönemin belli başlı hastalıklarıdır.⁴⁶² Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, dağlama,

⁴⁵⁷ Tekineş, “Alternatif İslami Tıp ‘Tıbb-ı Nebevî’”, 58.

⁴⁵⁸ Ünal, “Tıbb-ı Nebevî'nin Güncel Değeri”, 213.

⁴⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Özlem Genç, “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupası'na Etkileri”, *TheHistory School X* (Ağustos 2011), 125-146.

⁴⁶⁰ Tirmizî, “Zühd”, 47; İbn Mâce, “Et'ime”, 50; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 28/422.

⁴⁶¹ Buhârî, Tıbb 30; Müslim, Selâm 92; Muvatta, Câmi 23; Tirmizî, Cenâiz 66.

⁴⁶² Ayrıntılı bilgi için bk. Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, 197-214.

hacamat ve bitkilerin karışımıyla elde edilen ilaçlar belli başlı tedavi yöntemiymiş. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Şifa üç şeydedir: Bal şerbeti, kan aldırma ve ateşle dağlama*”⁴⁶³ şeklindeki rivayeti o dönemde araplar tarafından en çok kullanılan ve bilinen tedavi yöntemleri olduğu anlaşılmaktadır. Hacamat yaptırmak, akan kanı durdurma veya iltihaplı yarayı tedavi etme uygulamasında kullanılan alet ve yöntemler her devirde değişmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu nevi tavsiyeleri dönemin şartları ve imkanları göz önünde bulundurarak değerlendirilmesi gerekir. Çünkü o da kendi döneminde süregelen bazı uygulamaları tasvip etmediği gibi tedavi yöntemini değiştirmiştir.⁴⁶⁴ Örnek vermek gerekirse Uzre (bademcik) hastalığına yakalanmış çocukların boğazlarında oluşan şişkinliğin elle sıkılmasını hoş karşılamadığı gibi üdü’l-hindî (darı) denilen bitkiyi tavsiye etmiştir.⁴⁶⁵

Yukarıda zikrettiğimiz hastalıklar, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Medine’de karşılaştığı belli başlı hastalıklardır. O, bu hastalıkların yayılmasına ve insanların ölmesine sessiz kalmamış, bilgi birikimi ve nebevî vasfının getirmiş olduğu isabetli görüşleri ile belli başlı tedavi yöntemleri uygulamıştır. Tıbbı’n-Nebevî’de kullanılan ilaçların ekseriyeti bitkilerden yapılmaktadır. Tedavi için kullanılan deve sütü ve eşek sütü gibi sütleri içmenin de insana fayda sağladığı Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir.⁴⁶⁶ Bunun dışında karantina, dağlama, ilaç kullanma, ilâk, perhiz, hacamat, suyla tedavi, protez, rukye, bitkisel tedavi, psiko-terapi yöntemi o dönemde başvurulmuş tedavi yöntemleridir. Medine’de yaygın olan bu hastalıkların ve tedavi yöntemleri odönemin özelliklerini barındırır da günümüzde varlığını sürdüren hastalıklar ve tedavi yöntemleri mevcuttur. Hacamat bunlardan biridir. Cahiliye şiirlerine de konu edinmiş olan hacamatı Hz. Peygamber (s.a.v.) de yaptırmış ve bunu tavsiye etmiştir.⁴⁶⁷ Rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde hacamat yapılan vücut bölgelerini genel hatlarıyla baş, boyun, sırt, kalça ve ayak olmak üzere beş bölge olarak sınıflandırmak mümkündür.⁴⁶⁸

⁴⁶³Buhârî, Tıbb, 3.

⁴⁶⁴Tekineş, “Alternatif İslami Tıp ‘Tıbb-ı Nebevî’”, 65.

⁴⁶⁵Buhârî, Tıbb, 26.

⁴⁶⁶Tuncer Gülensoy, “‘Tıbb-ı Nebevî’ (Peygamber Tıbbı) Adlı Eserdeki Sağlık Bilgileri Üzerine”, *Folklor Akademi Dergisi* 4/2 (Ağustos 2020), 386.

⁴⁶⁷“*Kan aldırma yollarının en güzeli hacamattır.*” Buhârî, Tıb 13; Müslim, Musakat 62, 63; EbûDâvûd Nikâh 26, Tıb 3; “*Hacamat, tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısıdır.*” Buhari 5357.

⁴⁶⁸Büşra Yıldırım, *Hz. Peygamber Döneminde Hacamat Kültürü* (Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 25.

Sahabeden Semûre b. Cündeb, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hacamat yaptırdığını görmüş ve izlenimini şu şekilde aktarmıştır: “*Haccâm, boynuzdan yapılmış hacamat kaplarını çıkardı ve hacamat yapacağı vücut bölgesine onları yapıştırdı. Sonra kesici aletin ucuyla onun cildini kesti. Haccâm, Resûlullah’ın bedeninden çıkan kanı yanında bulunan bir kaba döktü.*” Rivayetin devamında Semûre, Hz. Peygamber (s.a.v.) hacamat olduğu esnada oraya Benî Fezâre kabilesinden bir bedevinin geldiğini söylemektedir. Bu bedevi, muhtemelen hacamat uygulamasından habersiz olduğu için Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ne için cildinin kesilmesine izin verdiğini ve bu uygulamanın ne olduğunu sormuş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunun hacamat olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁹ Bunun dışında, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “*Tedavi olduğunuz yöntemler içerisinde sizin için faydalı olan hacamattır.*”⁴⁷⁰, “*Hastalığa şifa olacak bir deva varsa bunu ancak hacamat gerçekleştirir.*”⁴⁷¹ Rivayette yer alan bilgilerden anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yaptırdığı hacamat uygulaması yaş kupa terapisi. Bunun yanında deriye çizik atılma şeklinde de hacamat yapıldığı zikredilmektedir.⁴⁷² Çoğunlukla Hicaz ve Mekke bölgesinde iç hastalıkların tedavisi için bal tüketilirdi. Araplar, şifanın bal, hacamat ve dağlamada olduğuna inanırdı.⁴⁷³ Modern tıbbın yanından alternatif tıp olarak adlandırılan bu yöntemler günümüzde hala kullanılmaktadır.⁴⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki insanların hacamatı hastalıklardan kurtulmak için tedavi amaçlı kullandıklarını, bu yöntemle herhangi bir korunma amacı gütmediklerini söylemek gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki hacamat kültürüyle ilgili son olarak zikredeceğimiz husus, haccâmların kullandıkları hacamat aletleridir. Bu aletler, tedavinin uygulanış şeklini de ortaya koyar mahiyette iki türdür. “Birinci tür alet, cilde kesik atmak için kullanılan kesici aletlerdir. İkinci tür alet ise hem vücuttan çıkan kanı toplamak hem de vakum oluşturmak amacıyla kullanılan bir çeşit kaptır.”⁴⁷⁵

İslam tıp geleneğinde önemli bir yere sahip olan Tıbbu’n-Nebevî metodu, dini veya inanç boyutu olduğu gerekçesiyle vazgeçilmez veya değiştirilemez bir emir olarak

⁴⁶⁹ İbn EbûŞeybe, Tıb, 42 (Hadis No: 24135); Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, XXXIII, 343.

⁴⁷⁰ EbûDâvûd, Nikâh, 25-26 (Hadis No: 2102); Tıb, 3 (Hadis No: 3857); İbn Mâce, Tıb, 20 (Hadis No: 3476).

⁴⁷¹ İmam Mâlik, Kitâbü’l-Câmi ‘, 59 (Hadis No: 2052).

⁴⁷² Yıldırım, Hz. Peygamber Döneminde Hacamat Kültürü, 15.

⁴⁷³ Atmaca, Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi, 123.

⁴⁷⁴ Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine’de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, 214.

⁴⁷⁵ Yıldırım, Hz. Peygamber Döneminde Hacamat Kültürü, 71.

algılanması, Kur'an ve sünnetin amaç muhtevasına halel getireceği unutulmamalıdır.⁴⁷⁶ Günümüzde yapay zekâ destekli programlara da sünnetin güncellenebilir ve uygulanabilir hususu sorulduğunda bunun değişen koşullar ve gelişmeler göz önünde bulundurulması gerektiğini örneğin modern tıp ve bilimin bulguları göz önünde bulundurulması gerektiğini bizlere aktarmaktadır.⁴⁷⁷

Hız. Peygamber (s.a.v.) vakit ile ilgili öğretilerini tıbbu'n-nebevî bağlamında değerlendirmek yanlış olmaz. Çünkü o sağlıklı bir toplumun inşası için zamanın tasarruflu kullanılması gerektiğini belirtir. Zamanı verimli ve tasarruflu kullanmak bazen hayati önem arz etmektedir. Sonradan karşılaşılabilecek pek çok olumsuzluğun önüne geçilmiş olur. Hız. Peygamber (s.a.v.), *"Boş kaldığında hemen başka bir işe koyul!"*⁴⁷⁸ ayetini kendisine destur edinmiş, zamana mutlak riayet şiarıyla düzenli bir hayat sürmüştür.⁴⁷⁹ 23 yıllık peygamberliği süresinde cahiliye toplumunu asrı saadet toplumuna dönüştürmeyi başarması bunun en belirgin kanıtıdır. Yüce Allah bu dünyada her insana ulaşacağı tabii bir ömür bahşetmiştir. İnsana akıl, irade ve sorumluluğu oranında hürriyet vermiştir. İnsan da bu melekeleri en iyi şekilde kullanmakla mükelleftir. Kendi tercihi sonucu olabilecek her türlü sonuca da katlanmak mecburiyetindedir. Önce tedbir sonra tevekkül kaidesince gereken her türlü tedbiri almak zorundadır. İnsanlar, tedbirlere riayet etmesi durumunda Allah'ın kendisi için belirlemiş olduğu ömrü yaşayabilme imkanına sahip olmuş olur. Kur'an-ı Kerimde: *"Ömrü uzun olanın çok yaşaması ve ömürlerin azalması şüphesiz bir kitaptadır."*⁴⁸⁰ buyurarak kitaptan kastın, kanun ve nizam olduğu şeklinde de anlayabiliriz. İnsana düşen vazife de bu kanun ve nizamlara uyarak, tedbirlere uyup Allah'ın takdir ettiği zamana kadar bir hayat sürebilme imkanına sahip olur. Gelişen tıbbi teknoloji, insanın ömrünün bir miktar uzamasına, sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürmesine ve birtakım genetik hastalıklardan kurtulmasına vesile olabilir daha bunun ötesine gerçekleştireceğine dair bir durum söz konusu değildir.⁴⁸¹

Günümüzde gelişmiş ülkelerde, sağlık koşullarındaki iyileştirmeler ile tıp alanındaki ilerlemeler, o ülkenin yaşam süresinin uzamasıyla doğru orantılı olarak gözlemlenmiştir. Bu nedenle sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisi ile ilgili

⁴⁷⁶Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi "İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni"*, 16.

⁴⁷⁷Çakır, "Yapay Zekâ ve Hadis", 122.

⁴⁷⁸İnşirah, 94/7.

⁴⁷⁹Bekir Tatlı, "Tıbb-ı Nebevî Kavramı Bağlamında Hız. Peygamberin Öğretilerinde Vakıtların Vurgusu", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 1 (2016), 362.

⁴⁸⁰Fatır 35/11.

⁴⁸¹Özdemir, "Çağdaş Bir İnanç Problemi Olarak Transhümanizm", 17.

bizlere ulaşan her bir rivayet konumuz açısından bizim için değer arz etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bedeninin ve sağlığının korunmasına yönelik tavsiye ve telkinlerine değinmekte fayda vardır:

*“Ey Allah’ın kulları, tedavi olunuz. Allah verdiği her hastalığın şifasını da yaratmıştır.”*⁴⁸² Ebu Hüzâme babasından şöyle rivayet etmiştir: Bir adam Hz. Peygambere geldi ve şöyle dedi: *‘Ey Allah’ın Resulü Kullandığımız muskalar, tedavi olmak için aldığımız ilaçlar ve yerine getirdiğimiz ihtiyatî tedbirler hakkında ne dersin? Bunlar Allah’ın takdirini bozar (reddeder) mı?* Hz. Peygamber ona: *‘O da Allah’ın takdirindendir.’*⁴⁸³

*“Âdemoğlu karnını tıka basa doldurmasından daha zararlı bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna, belini doğrultacak birkaç lokma yeterlidir. Ancak (nefsinin galebesiyle) ille de yiyecekse midesini üçe ayırsın, üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefes almaya ayırsın.”*⁴⁸⁴ buyurarak, olası salgın, obez, veba, hastalık vb. insanın sağlığını tehlikeye atacak şeylerden uzak durmamızı istemektedir. Kur’an, günümüze de hitap edecek şekilde koruyucu hekimlik kaidelerini getirirken, Hz. Peygamber (s.a.v.) de sağlığın önemi, sağlığın korunması ve tedavi konularında açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁸⁵

Sağlıklı bir yaşamın asıl temeli olan hususun temizlik olduğundan şüphe yoktur. Bu nedenle İslam dini temizliğe önem vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de temizliğe önem vermiş ve bunu hayatında da tatbik etmiştir. O, temizliği imanın yarısı saymış⁴⁸⁶ Allah’ın temiz olduğu ve temizliği sevdiğini⁴⁸⁷ söylemiştir. Diğer taraftan günlük hayatında yemek öncesinde ve sonrasında ellerin yıkanmasını tavsiye ederek⁴⁸⁸ olası mikroplara karşı tedbir alınmasını istemesi, ağız ve diş sağlığı açısından da misvak kullanımına teşvik etmesi⁴⁸⁹ sağlığa verdiği önemin göstergesidir. Bunun yanında durgun suda ihtiyacını görmeyi,⁴⁹⁰ durgun suda yıkanmayı⁴⁹¹ umuma açık su yollarına,

⁴⁸² Buhari, ‘‘Tıbb’’, 1-8; Tirmizî, ‘‘Tıbb’’, 2.

⁴⁸³ Tirmizî, ‘‘Kader’’ 6; İbn Mâce ‘‘Mukaddime’’ 10.

⁴⁸⁴ Tirmizî, ‘‘Zühd’’, 47; İbn Mâce, ‘‘Et’ime’’, 50; Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, 28/422.

⁴⁸⁵ Celal Kırca, *Kur’an ve Bilim*, Marifet Yay., İstanbul, 1997, s. 79.

Nakleden: Özer, *Kur’an’da Ecel Kavramının Semantik Analizi*, 66.

⁴⁸⁶ Müslim ‘‘Tahâret’’ 1; Tirmizî, ‘‘Deavât’’ 86; İbn Mâce, ‘‘Tahâret’’ 5; Dârimî, ‘‘Tahâret’’ 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, 37/536-542-543.

⁴⁸⁷ Tirmizî, ‘‘Edeb’’ 41.

⁴⁸⁸ EbûDâvûd, ‘‘Et’ime’’ 11; Tirmizî, ‘‘Et’ime’’ 39.

⁴⁸⁹ Müslim, ‘‘Tahâret’’, 43-44-46; Nesâî, ‘‘Tahâret’’, 2-4-7; İbn Mâce, ‘‘Tahâret’’, 7.

⁴⁹⁰ Buhârî, Vudû 68; Müslim, Tahâret 95; EbûDâvud, Tahâret 36; Tirmizî, Tahâret 51; Nesâî, Tahâret 46.

⁴⁹¹ Müslim, Tahâret 97.

gölgelikler ve yol kenarlarına ihtiyacını görmeyi yasaklaması⁴⁹² onun temizliğe verdiği önemin ve ortaya çıkan hastalıklara karşı almış olduğu tedbirlerin göstergesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), sağlık için spor/egzersiz yapmayı tavsiye etmiş ve kendisi de bizzat bunu uygulamıştır.⁴⁹³

Bazı toplumlarda körlük, topallık ve sakatlıkların yaşanmasının sebebi, yeterli beslenememe sonucu oluşan enfeksiyon hastalıklarının vücuda yayılmasından kaynaklandığı gözlenmiştir.⁴⁹⁴ Şurası bir gerçektir ki dengeli beslenmenin, temiz havanın, sağlığa dikkat etmenin insanın ömrünün uzun olmasına, içki ve sigara tüketiminin, dengesiz beslenmenin, kirli havanın ve sağlığa dikkat etmemenin insan ömrünün kısa olacağına sebebiyet vermektedir. Gelişmiş ülkelerde, hayat standartlarının yüksek olduğu yerlerde yaşam süresinin uzun olduğu, gelişmemiş ülkelerde, hayat standartlarının düşük olduğu yerlerde yaşam süresinin kısa olduğu gerçeği tesadüfi değildir. Her insanın farklı zaman dilimlerinde ecelleri belirlenmişse, ekonomik güç, eğitim-öğretim, iklim koşulları, sosyal şartlar, çevresel faktörler, temizlik, dengeli beslenme, trafik kuralları, hıfzıssıhha ve sağlık hizmetlerine riayetinin bir anlamı olmayacaktır.⁴⁹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.), müslümanın sağlıklı, güçlü ve dirençli olmasını istemiş bu alandaki her türlü faaliyetleri desteklemiş ve etrafındakilere de tavsiye etmiştir. Onun sağlık ile ilgili rivayetleri ve tedavi için önerdiği maddi unsurların vahiy gereği olmadığı için bir emir ve nehiy ifade etmediği; tıbbi tavsiyelerinin hıfzıssıhha amaçlı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁶

3.4.1. Tıbbu'n-Nebevî Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in on dört asır önce tıp ilmine dair rivayetleri, günümüz ilim adamları tarafından titizlikle incelenmiştir. Tıbbu'n-Nebevî rivayetlerini cahiliye dönemi araplarının sıradan söz ve uygulamaları olduğu şeklindeki yaklaşımları kabul etmemektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinin veya arkadaşlarının maruz kaldıkları hastalıklara karşı sabır ve tevekkül tavsiyesinde bulunmamış hastalıkların

⁴⁹²EbûDâvud, Tahâret 1; Tirmizî, Tahâret 16; Nesâî, Tahâret 16.

⁴⁹³Çiftçi- Açikel, "Kur'an'da ve Hadislerde Sağlıklı Beslenme ve Obezite", 120.

⁴⁹⁴Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 105.

⁴⁹⁵Bağcı, *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 101.

⁴⁹⁶Atmaca, *Hadislerde Rukye "Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri"*, 69.

çare ve tedavisi için elinden geleni yapmıştır. Herhangi din ayrımı gözetmeksizin dönemin en iyi tabiplerinden faydalanmış ve bunu ashabına tavsiye etmiştir.⁴⁹⁷

Kur'an'da ve hadislerde zikredilen sağlığa dair bilgiler ve birtakım hastalıkların tedavi yöntemleri transhümanizm açısından ilgi çekicidir. Sağlığına dikkat eden toplumlarda yaşam süresinin uzun olduğunu, sağlığına dikkat etmeyen toplumlarda da hastalık, veba, salgın gibi sebeplerle yaşam süresinin kısa olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle sağlıklı yaşam, uzun ömür, koruyucu tıp alanında her bir bilgi transhümanizm açısından değerlidir. Tıbbu'n-Nebevî ile ilgili rivayetler, transhümanizm için değer atfeden yapay zekâ destekli programlara sorulmuş olup yapay zekânın bu konudaki görüşlerinin büyük oranda akademik hadis faaliyetlerinde elde dilen sonuçlarla uyduğu gözlemlenmiştir.⁴⁹⁸

Kadim bir varlığa sahip olan dinin dijital çağın etkisine maruz kalması kaçınılmaz hale gelmiştir. Dünya pazarında yerini alan yapay zekâ her alanda gündem olmakta, bireysel ve toplumsal bazda insanın hayatını etkileyebilmektedir.⁴⁹⁹ Yapay zekâ, yakın tarihte ortaya çıkması ve insan hayatı üzerindeki etkisi nedeniyle gündemde tazeliğini korumaktadır. Günümüzde de yapay zekâ teknolojisinin birden fazla türünün ortaya çıkması ihtiyaçlara cevap vermeye başlaması ilgiyi kendi üzerine çekmeyi başarmıştır.⁵⁰⁰ Konumuz açısından bizlere aydınlatıcı bilgiler sunan yapay zekâ tıbbu'n-nebevînin anlaşılması ve uygulanması hususunda modern tıptan faydalanılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tıbbu'n-nebevînin, insanların sağlıklarını koruma, hastalıkları tedavi etme ve insanların fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruma gibi amaçlarının olduğunu bildiren yapay zekâ, bu rivayetlerin sağlıklı anlaşılması ve

⁴⁹⁷ “Hâris b. Kelede es-Sakafî (ö. 50/ 670) ve EbûRimse et-Teymî (ö. 49/ 669) O Dönemin En İyi Tabiplerindendir.” Ünal, “Tıbb-ı Nebevî'nin Güncel Değeri”, 215.

⁴⁹⁸ Yapay Zekâyâ yöneltilen “*Tıbbu'n-Nebevî rivayetlerini nasıl anlamak gerekmektedir?*” sorusuna verdiği cevap şu şekildedir: “Tıbbı nebevî rivayetleri, Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) tıbbı ilişkin sözleri, davranışları ve onayladığı olayların kaydedildiği öğretilere verilen isimdir. Bu rivayetler, İslam tıbbının kurallarını ve ilkelerini belirleyen önemli kaynaklardır ve genellikle İslam tıbbına ilişkin olarak yapılan araştırmalarda ve uygulamalarda referans olarak kullanılırlar. Tıbbı nebevî rivayetlerini anlamak için, öncelikle bu rivayetlerin ne zaman ve hangi koşullar altında kaydedildiği ve ne zaman ve hangi koşullar altında uygulandığı gibi konulara dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca, bu rivayetlerin neyi ifade ettiği ve hangi durumlar için geçerli olduğu gibi konuların da anlaşılması önemlidir. Tıbbı nebevî rivayetlerinin anlaşılmasında, İslam tıbbının temel ilkelerine ve kurallarına uygun bir şekilde yorumlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bu ilkeler ve kurallar arasında, insanların sağlıklarını koruma, hastalıkları tedavi etme ve insanların fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruma gibi amaçlar yer almaktadır. Tıbbı nebevî rivayetlerinin anlaşılması ve uygulanması sırasında, bu rivayetlerin ne zaman ve hangi koşullar altında geçerli olduğunun, modern tıp biliminin bulgularıyla da uyumlu olması gerekmektedir. Bu nedenle, tıbbı nebevî rivayetlerinin anlaşılması ve uygulanması sırasında, modern tıp biliminin bulguları ve ilerlemeleri de dikkate alınmalıdır.” Çakır, “Yapay Zekâ ve Hadis”, 126.

⁴⁹⁹ Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 55.55.

⁵⁰⁰ Çakır, “Yapay Zekâ ve Hadis”, 114.

uygulanması hususunda zamana ve zemine dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁵⁰¹

Yapay zekanın tıbbu'n-nebevî rivayetleri ile ilgili yorumu, transhümanizmin amacı ile tıbbu'n-nebevî ile rivayetlerin birbiriyle örtüştüğünü söyleyebiliriz. Transhümanizm, bunun daha da ilerisine giderek mevcut insan profilini nanoteknoloji, biyoteknoloji ve yapay zekâ sayesinde evrimsel bir süreç sonunda istenilen seviyeye taşıma gayretinde olmuştur.⁵⁰²

Tarihten günümüze tıp ile din iç içe girmiş, bir din adamının aynı zamanda hekim olduğuna rastlanılmıştır. Çünkü bu iki alanın birçok ortak yanı bulunmaktadır. Her iki alan, insanların kurtuluş ve arınması için başvurulmuş ilk mercilerdir. Din ile tıp, tarihsel hastalık ve günah algısı açısından ortak bir değere sahiptir.⁵⁰³ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı dönemden günümüzeher ne kadar tedavi yöntemleri farklılık arz etse de bunların aynı amaca hizmet ettiklerini görmekteyiz. Bu amaç, transhümanizmin mevcut yaşamın iyileştirilmesi, hastalıkları yok etme ve sağlıklı bir yaşam elde etme girişimleriyle örtüştüğünü söyleyebiliriz. Günümüzde modern tıbbın yanında alternatif tıp olarak da adlandırılan tıbbu'n-nebevî yöntemlerinin kullanıldığına şahit olmaktayız. Tıbbın gelişmesine paralel olarak tedavi yöntemleri farklılık arz etse de bazı tedavi yöntemlerinin hâlâ uygulandığını görmekteyiz. Masaj, hacamat, dağlama gibi yöntemlerin yanında doğal, bitki ve çeşitli karışımlardan ilaç yapma gibi kimyasal ve okuyup dua etme şeklindeki mânevî ve dinî yöntemlerle tedavi örnek gösterilebilir. Özellikle bitkilerle tedavi, zaman zaman olumsuz sonuçlar doğursa da hala en çok tercih edilen yöntemlerden birisi olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden olsa gerek, insanoğlu tarih boyunca özellikle tıp konusunda geçmişten istifade etmekten geri durmamıştır.⁵⁰⁴

Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte kemoterapi, psikoterapi, fizik tedavi, organ nakli ve cerrahî müdahaleler sıkça başvurulmuş tedavi yöntemleri haline gelmiştir. Dinen yasaklanmayan ve yasaklanmış madde içermeyen her türlü gıda, bitki ve ilaç kullanımı, masaj, kan aldırma, perhiz vb. tabii yollarla tedavi ve uzmanlarca gerekli görülen cerrahî müdahalelerin câiz olduğu hususunda görüş birliği vardır.⁵⁰⁵ İnsan hayatına

⁵⁰¹ Çakır, "Yapay Zekâ ve Hadis", 122.

⁵⁰² Tuğçe İyigüngör, "Doğal Yaşam Formundan Artırılmış Bedene Geçiş: Transhümanizm", *Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi* 3/5 (2020), 23.

⁵⁰³ Atmaca, *Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi*, 13.

⁵⁰⁴ Uçar, "Hz. Peygamber Zamanında Medine'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri", 214.

⁵⁰⁵ Abdullah Kahraman, "Tedavi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/255.

değer veren İslâm dini insanın sağlığını tehlikeye atan her türlü şeyi yasaklamış, modern tıbbın insan sağlığı için sunduğu hizmetlerden faydalanılmasını istemiştir. İnsanların başına gelen bela ve musibetlere karşı ümitsiz ve karamsar olması hoş görülmemiş, her türlü yol, yöntem ve metodun kullanılması helal/haram sınırları içerisinde tavsiye edilmiş hatta zaman zaman emredilmiştir. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerim aslı itibarıyla necis ve haram olan domuz etinin bile canın korunması noktasında yenmesine müsaade etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hastalıklara ve hastalara bakışı da hep bu minval üzere olmuştur. Bu bakış açısı transhümanizmin insanlığa sağlıklı ve uzun hayat sunması açısından değer atfetmekte, bilişsel kapasiteyi daha iyi hale getirme açısından ilham vermektedir.⁵⁰⁶

İnsanın maruz kaldığı bir hastalık veya zorluğa karşı tutumu onu fitratı gereği sebep arayışına ve ondan kurtulma çaresine yönlendirmiştir. Kimi bu kurtuluşu süper bir güce bağlamış kimi de tabiat kanunlarına ve tanrıya bağlamıştır. İnsanlar, hastalıklarının sebepleri arasında fiziki çevre kadar metafizik unsurların da etkili olduklarını düşünmüşlerdir.⁵⁰⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in on dört asır önce sağlıklı ve dengeli beslenme için tavsiye uygulamaları⁵⁰⁸ günümüz tıp ilmi tarafından onaylanmıştır. Hastalıkların büyük bir kısmının mideden kaynaklandığını bu nedenle ölçülü bir yemek için midenin üç kısıma ayırması tavsiyesi, aşırı tüketim neticesinde ortaya çıkan şeker, diyabet ve obezite gibi hastalıkların da önüne geçmesi içindir. Nitekim tıp ilmi, sağlığı korumanın perhiz yapmaktan geçtiğini tespit etmiştir. Zira hastalıkların büyük bir kısmı mideden yani dengesiz yeme ve içmeden kaynaklanmaktadır. Bu noktada Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ölçülü yemek için midenin üç kısıma ayrılması yönündeki tavsiyesi de günümüz tıp ilmi tarafından bir karşılık bulmuştur.⁵⁰⁹

İnsan ömrünü uzatmak, yaşlılığı geciktirmek ve hastalıkları yok etmek gibi iddialarda bulunan transhümanizm, tıp ilmine büyük önem vermiş bu nedenle bu alanla ilgili her bir bilgiyi değerli bulmuştur. Geliştirilen nanoteknoloji sayesinde insan vücudundaki hastalık ve problemlerin kesin ve doğrudan tedavilerinin mümkün olacağını iddia eden transhümanizm, acı çekme, istemsiz ölüm, sakatlık gibi istenmeyen

⁵⁰⁶Bilal Sambur, “Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu”, ed. Emin Gürdamur, *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 26.

⁵⁰⁷Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi “İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni”*, 26.

⁵⁰⁸İlgili rivayetlere bk. S. 109. Tirmizî, “Zühd”, 47; İbn Mâce, “Et’ime”, 50; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/422.

⁵⁰⁹Çiftçi- Açık, “Kur’ân’da ve Hadislerde Sağlıklı Beslenme ve Obezite”, 122.

durumlara son vermeyi amaçlamaktadır. Bedensel ve psikolojik rahatsızlıkların bir kısmının yanlış beslenmeden kaynaklandığı günümüz bilim tarafından kanıtlanmıştır. Sağlıklı bir beden ve sağlıklı bir yaşam önceleyen transhümanizm, bu yönüyle rivayette⁵¹⁰ vurgulanan sağlıklı bir yaşam ve sağlıklı bir beden için izlenmesi gereken yöntemi değerli bulmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadislerinde geçen birtakım tıbbi hakikatler ve tedavi yollarına baktığımızda ilk defa koruyucu hekimliğin ve ilkelerinin ciddi manada o dönemde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ancak hastalıkların tedavi ve yöntemleri ile ilgili ayrıntılı bilgi vermek yerine temel sağlık prensiplerini ve çok yönlü faydaları bulunan, kolay temin edilebilen gıda ve bitkileri tavsiye ettiğini görmekteyiz.⁵¹¹ Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sağlıkla ilgili tavsiye ve uygulamalarına baktığımızda günümüz tıp anlayışı ile paralel olduğu gözlenmiştir. Onun esas aldığı temel prensip insan yaşamına saygıdır. Rivayetlerde belirtildiği üzere insanın sağlığına engel teşkil edecek her türlü hastalık ve salgınlara karşı tedbirler almak ve bunların tedavisi için çalışmalar yapmak transhümanistlerin de yegâne amaçlarından bir tanesidir. Genetik bozukluklar, fiziksel-ruhsal yetersizlikler, kronik hastalıklar gibi insanı rahatsız eden ve yaşamını zorlaştıran hastalıkları önceden tespit ederek bunlara müdahale sonucu sağlıklı ceninler yerine sağlıklı ceninler yetiştirmeyi hedeflemektedirler.

Transhümanizm, kendisini bir öjenik hareket olarak tanımladığından henüz dünyaya gelmemiş bebeklerde tespit edilen hastalıklara müdahale ederek dünyaya süper insan konumunda nesiller getirme peşindedir. İnsan yaşamını uzatmak ve yaşam kalitesini istenilen düzeye ulaştırmak için başvuru alan uygulamalar transhümanist bir hareket olarak algılanmıştır. Transhümanizmin bu gayesi tıbbi’n-nebevî ile ilgili bazı rivayetlerdeki uygulama ve tavsiyeleri ile uyumaktadır. O dönemin şartları ve imkanları çerçevesinde değerlendirdiğimizde Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yegâne amacının bedensel ve ruhsal yönden sağlıklı nesillerin yetişmesi olduğunu bilmekteyiz.

Transhümanizm, mevcut teknolojiyi daha üst hedeflere taşıyarak nanoteknoloji, gen terapisi, farmakoloji gibi bilimsel süreçleri daha hızlı geliştirip insanlığın hizmetine sunmayı amaçlamaktadır. İnsan sağlığını tehdit eden ve hayatını zorlaştıran hastalıkların tedavisine karşı geliştirilen teknolojik araç ve gereçler İslâm

⁵¹⁰ İlgili Rivayete bk. S.110. Tirmizi, “Zühd”, 47; İbn Mâce, “Et’ime”, 50; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 28/422.

⁵¹¹ Tekineş, “Alternatif İslami Tıp ‘Tıbb-ı Nebevî’”, 57.

dininin de tasvip ettiği uygulamalardır. İslam alimleri arasında bir kusuru düzeltmek için kullanılan düzeltici işlemlerin ve protezlerin kullanımı, genellikle Hz. Peygamber (s.a.v.)’in savaşta burnu koptuktan sonra altından yapılmış bir burun edinilmesi doğrultusunda yol gösterdiği Arfece b. Es ‘ad b. Kerib et-Teymî es-Sa ‘dî isimli sahabenin hikayesinin anlatılmasıyla teşvik edilmektedir. Câhiliye devrinin meşhur süvarilerinden olan bu sahabe, Külâb Savaşı’nda burnunu kaybetmesi üzerine gümüşten bir takma burnun yaptırmıştır. Daha sonra kokması üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona altından burun yaptırmasını tavsiye etmiştir.⁵¹² Tıbbi açıdan bir zaruret bulunması halinde diş kaplama vb. durumlarda altın kullanılmasını câiz gören fıkıh âlimleri delil olarak bu olaya dayanmaktadırlar.⁵¹³ Başka bir örnek vermek gerekirse çağdaş alimler tarafından düzeltici lazer göz ameliyatı olmaya cevaz verilmesi konusunda olumlu karara varmışlardır. Bu işlemler doğrultusunda İslam ile transhümanizm arasındaki fark yaradılışın doğasına zarar verip vermemekten kaynaklanmaktadır. İslam yaratılışın doğasına zarar vermeyen düzeltici işlemler olan bir biyolojik bir anormallik, yaralanma, sakatlık ya da hastalık nedeniyle yanlış giden bir şeyi düzeltmeye çalışmaktadır. Transhümanistler ise bu araç ve gereçlerin insan açısından her türlü kullanımının transhümanizmi ifade ettiğini iddia ederler.⁵¹⁴ Onlara göre teknolojinin imkanlarından faydalanan herkes birer transhümanisttir. Transhümanistlerin en büyük amacı, insanı erken yaşta ölüme götüren hastalıkları ve insanların yaşlanmasına sebebiyet veren genleri tespit edip bunlara müdahale sonucu istedikleri hedefe ulaşmalarınıdır. Dolayısıyla transhümanistler, genetik mühendisliği ile insanların önce transhümana ardından da uzun ömürlü, zihinsel ve fiziksel olarak güçlü bir posthumana taşıyacaklarını iddia ederler.⁵¹⁵

Günümüzde insanların hayatlarını kolaylaştıran ortopedik cihazlar, kalp pilleri, protezler, işitme cihazları, lensler, diş dolguları, estetik ve saç ekimi gibi işlemler her kesim tarafından uygulanmaktadır. Transhümanizm bu doğrultudaki amaçlarını daha da ileri taşıyarak insan DNA’sını yeniden şekillendirip hayal edilen insan vücuduna sahip olunabileceği ve bu şekilde hastalıklardan kurtulabileceği iddiasında bulunmaktadır. Nihayetinde de insan vücudundaki parçalar yıprandıkça yerine yapay organlar ve sentetik kan damarları oluşturularak insan ömrü bu şekilde uzayabileceği algısına

⁵¹²Müsned, IV, 342; V, 23.

⁵¹³Abdullah Aydın, “Arfece b. Es ‘ad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/354.

⁵¹⁴Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 131.

⁵¹⁵Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 81.

sahiptirler. Transhümanizm, bahsettiğimiz bu iddialarını gerçekleştirdiği takdirde İslam'ın transhümanizme bakışı değişecek ve transhümanizmin İslami kesimlerce yeniden yorumlanmasına ihtiyaç duyulacaktır.

Transhümanizm, insan ömrünü uzatmak için başvurduğu kök hücre araştırmaları sayesinde kendilerini yenileyebilen hücreler, farklı ortamlarda geliştirilerek kalp hastalığı, şeker hastalığı, alzheimer gibi hastalıkların tedavisi için yeni dokular ve yapay organlar üretmenin mümkün olacağını savunmaktadır. Geliştirilen nanoteknoloji sayesinde insan vücudundaki hastalık ve problemlerin kesin ve doğrudan çözümler üretilmesine imkân sağlayacaktır. İnsana yapılan teknik müdahale onu bir üst varlığa yani posthumana ulaştırıp onu ölümsüz hale getirme çabasıdır. Yoksulluk, hastalık, acı çekme gibi istenmeyen sorunları ortadan kaldırmayı ve daha uzun ve sağlıklı bir yaşamı hedefleyen transhümanizm, bu yönüyle ilahi alana müdahale amacı kapsamadığı için dinler açısından bir tehdit görmeyenler olmuştur. Transhümanizmin bu yönü geleneksel dinler ile ortak bir amaca hizmet edebileceği izlenimi uyandırmaktadır.⁵¹⁶

Tıbbu'n-Nebevî alanında birtakım ilaç ve tedavi yöntemleri sadece müslümanlar açısından değil bütün insanlar tarafından değerlendirilmeye alınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tavsiye ve metotlarını günümüz şartları göz önünde bulundurarak onun iç bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde yeniden yorumlamaya ve değerlendirme ihtiyacın olduğu aşikardır. Yapay zekâ da sünnetin anlaşılması ve uygulanması noktasında güncellenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.⁵¹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tedavi maksatlı uygulama ve tavsiyeleri, tarihsel süreç göz önünde bulundurulmadan herkes tarafından her zaman ve her yerde uygulanabilir düşüncesine haiz olmak olumsuz sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır.⁵¹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in içinde yaşamış olduğu toplumda hakim olan birtakım tedavi yöntemlerinin pratik değeri bulunanların kabulü ve tatbiki mümkün olmasıyla birlikte günümüz tıbbının zararlı

⁵¹⁶Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 77.

⁵¹⁷ “Yapay Zekâya Yöneltilen: “Sünnetin güncellenmesinden bahsetmek mümkün müdür?” Sorusuna Karşılık Yapay Zekânın Cevabı: “Sünnet, Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) sözleri, davranışları ve onayladığı olayların kaydedildiği öğretilere verilen isimdir. Sünnet, İslam inançlarının ve pratiklerinin temelini oluşturan öğretilerden biridir ve Müslümanlar için önemli bir referans kaynağıdır. Sünnet, İslam düşüncesinde Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) doğruluğu ve doğrulanmışlığı nedeniyle kutsal bir kaynak olarak kabul edilir ve değiştirilemez olarak görülür. Bu nedenle, sünnetin güncellenmesi ya da değiştirilmesi gibi bir kavram, İslam düşüncesinde geçerli değildir. Ancak, sünnetin anlaşılması ve uygulanması sırasında, zaman içinde değişen koşullar ve gelişmeler göz önünde bulundurulabilir. Örneğin, sünnetin anlaşılması ve uygulanması sırasında, modern tıp biliminin bulguları ve ilerlemeleri de dikkate alınabilir. Bu şekilde, sünnetin anlaşılması ve uygulanması, zaman içinde değişen koşullara ve gelişmelere göre güncellenebilir ancak sünnetin kendisi değiştirilemez olarak kabul edilir.” Çakır, “Yapay Zekâ ve Hadis”, 122.

⁵¹⁸Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi “İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni”*, 16.

gördüğü ve kabul etmediği birtakım tedavi yöntemlerinin⁵¹⁹ ve uygulamaların, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den geliyor diye savunmak Kur’an ve Sünnet ile çelişmek demektir. Bu konuda maksadın bize iletilmek istenen mesaj sünnetin doğru okunmasıdır.⁵²⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) tıbbı dair mesaj ve tavsiyelerini günümüz bilgileri ışığında okuma mecburiyetindeyiz. Çünkü onun tavsiyelerinin hiçbir faydasını bugün tespit edememişsek⁵²¹ ve bugünkü bilim ve teknoloji ışığında zararlı olabileceğini anlamışsak onu terk etmemiz de sünnete uygun bir davranıştır.⁵²²

Transhümanizmde her zaman bir mükemmellik anlayışı mevcuttur. Bu anlayış, insanı yüceltme ve geliştirmeye odaklı olup toplumun sorunlarını ortadan kaldırma ve toplumu iyileştirme kaygısıdır. Transhümanizmin bu anlayışı onu geleneksel dinler ile birçok noktayı paylaşılan konuma taşımaktadır.⁵²³ Transhümanizm, insan sağlığını korumak için sahip olduğu bilgi ve teknolojinin bütün imkanlarını kullanarak hastalıkları yok etme gayretindedir. İnsan sağlığına öncelik verme açısından transhümanizmin İslâm’ın temel kaynağı olan ayet ve hadislerden etkilendiği söylenebilir. Günümüzde modern tıbbın tavsiye ettiği bazı uygulama ve tedavi yöntemlerinin tıbbı’n-Nebevî yöntemleri ile benzer olduğunu tespit ettik. Örneğin psikoterapi, obezite ile mücadele, bitkiler ile tedavi, yiyecek ve içecekler ile ilgili tavsiyeler, temizlik ile ilgili tavsiyeler, karantina, misvak özlü macun kullanma ve bunun gibi birçok örnek modern tıbbın Tıbbı’n-Nebevî’den esinlendiğinin kanıtı olarak okumak mümkündür. Aslında her iki alanında ortak amacı bu dünyada rahat bir yaşam için çaba sarf etmeleridir. Bu ortak amaç mevcut hayatın iyileştirilmesi, insanı rahatsız eden hastalık vb. durumları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

3.5. TÛL-İ EMEL RİVAYETLERİ

İnsanoğlunun uzun yaşama isteği ve dünyaya bağlanma tutkusu yeryüzünde var olduğu sürece devam etmiştir. İnsanın doğasında var olan sınırsız istek ve arzular

⁵¹⁹ “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, tedavi amacıyla develerin süt ve idrarlarından içmeleri tavsiyesi.” Buhârî, “Tıb”, 6, VII, 13; “Difteri veya kızıl (zübha) hastalığına yakalanan sahâbiEs’ad b. Zürâre’nin şişen boğazının dağılmasını emretmesi.” İbn Sa’d, Tabakât, III, 610-611; A. b. Hanbel, Müsned, IV, 138. Ayrıntılı bilgi için bk. Ünal, “Tıbb-ı Nebevî’nin Güncel Değeri”, 217-218.

⁵²⁰ Ünal, “Tıbb-ı Nebevî’nin Güncel Değeri”, 216.

⁵²¹ “*Yemek kabına düşen sineğin, bir kanadında hastalık, diğer kanadında şifa olduğu gerekçesiyle yemeğe iyice batırıldıktan sonra atılması gerektiği*” ile ilgili hadis örnek gösterilebilir. “Buhârî, “Tıb”, 58, VII, 33.” Ayrıntılı Bilgi İçin bk. Ünal, “Tıbb-ı Nebevî’nin Güncel Değeri”, 219.

⁵²² Ünal, “Tıbb-ı Nebevî’nin Güncel Değeri”, 219.

⁵²³ Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 77.

nihayetinde ölümsüzlük hayaliyle son bulmuştur. Ölümsüzlük arzusu ve hayali, insani bir eğilim olup insanın ulaşmak istediği bir şeydir.⁵²⁴ Asıl ölümsüzlük ahiret hayatı için vadedilen bir ölümsüzlüktür. İnsanın bu dünyada uzun süre yaşama arzusunu ve gerçekleştirmek istediği sınırsız plan ve eylemleri ifade eden Tul-i emel kavramı ayetlerde ve hadislerde geçmektedir. Tul-i emel, “Arapçada “istemek, ummak” anlamında bir mastar olup sözlüklerde genellikle recâ ile eş anlamlı bir isim olarak kullanıldığı belirtilir. Ancak bazı dilciler, emelin gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı bulunan istekleri, recânın orta vadedeki beklentileri ifade ettiğini, kısa sürede gerçekleşmesi umulan şeyler içinse tama ‘(tamah) kavramının kullanıldığını söylemişlerdir. Emel kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de biri “*insanı oyalayan, âhiretini unutturan dünyevî arzu ve tutkular*”⁵²⁵ diğeri de mutlak olarak “*arzu edip ümit bağlama*”⁵²⁶ anlamına gelecek şekilde iki âyette geçmektedir.⁵²⁷ İnsanın uzun yaşam arzusu hadislerde de yer bulmuştur. Hadislerde değinilen insanın uzun yaşam arzusunun temelinde dünyaya aşırı bağlanma, uzun vadedeki arzu, istek ve beklentiler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Hz. Peygamber’in, “*Yaşlı kişinin bütün güçleri zayıflasa da dünya sevgisi ve uzun emeller konusunda gönlü hep genç kalır*”⁵²⁸ hadisinden de anlaşılacağı üzere insanoğlunun yapısında uzun yaşama arzusunun olduğu belirtilmiştir. Emelin bütünüyle söndürülmesinin mümkün olmadığı, hırsa dönüşmediği sürece insana yaşama arzusu ve ümidi veren olumlu bir duygu olduğu ifade edilmiştir.⁵²⁹

İslâm dini, insanoğlunun dünyada helal dairede eğlenmesini, kazanç elde etmesini ve çalışmasını istemiştir. “İslam her işte istikamet, denge ve adalet ister. Müminin dünyaya bakışı da doğru, dengeli ve adaletli olmalıdır.”⁵³⁰ İnsanın uzun ömürlü olmasını hayattayken yapacağı güzel ve hayırlı işler ile ilişkilendirerek bunun istenilen kötü bir şey olmadığını zikredilmiştir. Hz. Peygamber’den nakledilen bir rivayet şöyledir: “*Mü’minin ömrü uzarsa, hayrı artar.*”⁵³¹ Ebu Bekre (ra)’den aktarılan bir rivayete göre adamın biri: “*Ey Allah’ın Resulü! İnsanların en hayırlısı kimdir?*” diye sorunca, Allah Resulü (s.a.v.): “*Ömrü uzun olup da ameli güzel olan*

⁵²⁴Can, *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*, 111.

⁵²⁵el-Hicr 15/3

⁵²⁶el-Kehf 18/46

⁵²⁷M. Zeki Duman, “Emel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/87.

⁵²⁸Buhârî, “Rikâk”, 5.

⁵²⁹Duman, “Emel”, 11/88.

⁵³⁰Selvi, “Kur’an ve Sünnette Dünya Lânetlenmiş midir?”, 103.

⁵³¹Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 27.

kimsedir.” buyurmuştur. Bunun üzerine Adam: “*İnsanların en kötüsü kimdir?*” diye sorunca da “*Ömrü uzun olup da ameli kötü olan kimsedir.*”⁵³² karşılığını vermiştir.

Yukarıdaki hadislerden de anlaşılacağı üzere kişinin dünyada iken elde edeceği kâr ve zararı ömür-amel ilişkisi bağlamında değerlendirmek yanlış olmaz. Amelden kasıt da kişinin kendisine ve topluma yarar sağlayacak nitelikte işlerde bulunmasıdır. Dünya hayatının cazibesine karşı insanın aldanmaması ve dünyaya geliş gayesini unutmaması için ayet ve hadisler ile uyarılarda bulunulmuştur. Kur’an-ı Kerim’de dünya hayatının insanın nefsini okşayan şeylerle donatıldığı ve bu şeylerin kadın, evlat, altın, gümüş, binekler, sağmal mallar ve ekili araziler olduğunu⁵³³ başka ayetlerde dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu ve insanlar arasında daha çok mal biriktirme ve evlat sahibi olma isteğinden ibaret olduğunu⁵³⁴ ve bazı insanların bin yıl yaşamak istediğini⁵³⁵ zikretmiştir. Ayetlerden anlaşılacağı üzere en çok insanı cezbeden, onun hoşuna giden şeylerin insanı dünyaya geliş amacından saptırdığını belirtmiştir. Aynı şekilde yukarıda zikrettiğimiz hadislerin dışında Hz. Peygamber (s.a.v), dünya sevgisinin bütün hataların başı olduğunu,⁵³⁶ onun Hârut ve Mârut’un sihrinden daha etkili bir büyüye ve çekiciliğe sahip olduğunu⁵³⁷, dünyanın Allah katında sineğin kanadı kadar değeri olmadığını, bunun için onu kafirlerden sakınmadığını yoksa kafiye ondan bir yudum su bile içirmeyeceğini⁵³⁸ haber vermiştir.⁵³⁹

Söz konusu ayet ve hadisler ışığında diyebiliriz ki Allah ve Resulü’nün sakındırdığı dünya, insanın dünyaya geliş amacından saptıran onu kulluktan alıkoyan şeylerdir. Allah ve Resûlü tarafından kötülener ve lanetlenen dünya değil, hevâdır. Hevâ, kişinin dini ve dünyasını nefsin kötü emellerine alet etmesidir. Yoksa dinimizce helal yoldan elde edilen ve faydalı yerlere sarf edilen kazanç övülmüş ve teşvik edilmiştir.⁵⁴⁰ Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de de helal yollardan kazanç elde edip bunları ihtiyaç sahiplerine dağıtan, ticaretinin kendisini Allah’ı zikirden, namazdan ve zekattan alıkoymadığı kimseler için de ricâl yani mert ve Allah dostu olarak tanıtmıştır.⁵⁴¹ Aynı

⁵³²Tirmizi, “Zühd”, 22.

⁵³³Âl-i İmran 3/14.

⁵³⁴Hadid 57/20.

⁵³⁵el-Bakara 2/96.

⁵³⁶Beyhaki, *Şuabü’l-İman*, nr. 10501; İbn Ebi’d-Dünya, *Zemmi’d-Dünya*, nr. 9.

⁵³⁷İbn Ebûd’-Dünyâ, *Zemmü’d-Dünyâ*, nr. 132; Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, nr. 10504; el-Müttakî, *Kenzu’l-Ummâl*, nr. 6065; Süyûtî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, nr. 245.

⁵³⁸Tirmizi, Zühd, 13; İbn Mâce, Zühd, 3; Münziri, Terğib, 4/173.

⁵³⁹Selvi, “Kur’an ve Sünnette Dünya Lânetlenmiş midir?”, 91.

⁵⁴⁰Selvi, “Kur’an ve Sünnette Dünya Lânetlenmiş midir?”, 104.

⁵⁴¹Nûr 24/37.

şekilde hadislerde de insanın en hayırlısının insanlara faydası dokunanın olduğunu,⁵⁴² veren elin alan elden üstün olduğunu⁵⁴³ bunun yanında insanları hayra ve sadakaya teşvik eden ve kişinin eliyle helal yoldan kazanç elde etmesini ibadetten sayan rivayetler⁵⁴⁴ mevcuttur. Kişi dünya ve ahiret dengesini doğru sağladığı takdirde uzun bir ömür talep etmesinde ve meşru dairede dünya nimetlerinden faydalanmasında herhangi bir sakınca görünmemektedir.

3.5.1. Tûl-i Emel Rivayetlerinin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi

İslâm dini, her işte istikamet, denge ve adaleti esas aldığı gibi insanoğlunun dünya hayatında da bu kriterlere uymasını emretmiştir. Helal kazanç elde etmesini istemiş, insanların yararına olacak işler yapmayı tavsiye etmiştir. Kişinin iyi, güzel ve faydalı işlerde bulunması ömür-amel ilişkisi bağlamında değerlendirmek yanlış olmaz. Çünkü uzun bir ömür demek iyi ve faydalı işlerin istikrarlı bir şekilde devam etmesi anlamına da gelmektedir. Bu nedenle kişinin uzun bir ömre sahip olmak istemesi İslâm dini açısından da aykırılık teşkil etmez. İnsanın bu dünyada uzun süre yaşama arzusunu ve gerçekleştirmek istediği sınırsız plan ve eylemleri ifade eden Tul-i emel kavramı hadis rivayetlerinde yerini almıştır.

Hadis rivayetlerinde uzun bir ömre sahip olmak yapacağı güzel hizmetler mukabilinde övülmüş ve bunun kötü bir durum olmadığı zikredilmiştir.⁵⁴⁵ Bu durum transhümanizmin uzun yaşam vaadiyle uyuşmaktadır. Çünkü transhümanizmde uzun yaşam demek; hayatı kolaylaştıracak yeni buluşlar icat etmek, toplumun refahı için bilim ve teknolojiyi ileri noktaya taşımak demektir. Transhümanizm, “sağlıklı yaşam” ve “uzun yaşam” temelli vaatlerle inşa edilen bir akım olması hasebiyle aralarında bir ilişki söz konusudur.

İslâm ve transhümanizm, insana değer verme, insanı geliştirme, hayatı anlamlı hale getirme ve toplumsal meselelere eğilme gibi konularda hemfikirdirler. Bu nedenle insana ve topluma faydalı olma konusunda fikir üretme, hayatı anlamlı kılan yeni buluş ve icatlar üretme, hastalıkları yok etmek için bilime ve teknolojiye değer verme ve geliştirme insan ve topluma sağlanan hayırlı amellerin başında gelmektedir. Bunları

⁵⁴²Buhârî, “Meğâzî”, 35.

⁵⁴³Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 94-97; EbûDâvûd, “Zekât”, 28-39.

⁵⁴⁴Buhârî, “Buyû”, 15.

⁵⁴⁵Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, III, 27; Tirmizi, “Zühd”, 22.

gerçekleştirebilmek için bir ömre sahip olmak gerekir. Ömrün uzaması mukabilinde bilime ve teknolojiye katkı daha da artacaktır.

Hadis-i şerifte insanın bu dünyadaki kar-zarar dengesinin ömür-amel ilişkisi noktasına değinerek insanlığın ve toplumun selameti için atılan her adımı tasvip etmekte bu yönde insanları teşvik etmektedir. Transhümanizmin bilimde, teknolojiye ve sağlıktaki uygulamalarına baktığımızda hasta insanların sağlığına kavuşması için bir gayret sarf ettiklerini görmekteyiz. Uzun bir ömür için sağlığa öncelik verme açısından ortak noktada birleşen transhümanizm, erken yaşta insanın ölümüne sebebiyet veren hastalıkların teşhisi ve tedavisi için uğraş sarf etmektedir. Günümüzde, transhümanizmin uzun bir yaşam için uğraşlarına baktığımızda insanların hayatlarını kolaylaştıran ortopedik cihazlar, kalp pilleri, protezler, işitme cihazları, lensler, diş dolguları, estetik ve saç ekimi gibi uygulamaların her kesim tarafından kullanıldığına şahit olmaktayız. Bunun yanında laboratuvarlarda üretilen kök hücre, yapay organlar, yapay pankreas, yapay kalp kapakçıkları ve kalp pilleri gibi sentetik organların organ nakli bekleyen hastalar için umut vadettiğini belirten transhümanizm, bu doğrultudaki amaçlarını daha da ileri taşıyarak insan DNA'sını yeniden şekillendirip hayal edilen insan vücuduna sahip olunabileceği iddiasında bulunmaktadır.⁵⁴⁶ Transhümanizmin bu uygulamalar ile uzun ve sağlıklı bir yaşamı elde edeceğini iddia etmektedir. İslâm dini açısından olaya baktığımızda, insanın tabî ve fitrî yapısını bozmamak şartıyla transhümanizmin bu faaliyetlerini desteklemiştir. Bu uygulamalar, tanrısal alana müdahale şeklinde algılanmamalıdır.

İslâm dinini de referans alan bazı transhümanistler,⁵⁴⁷ İslâm'ın ilme ve bilime önem vermesi hasebiyle transhümanizm ile çelişmediğini savunmaktadırlar. Uzun yaşam ve nihayetinde ölümsüzlük hayalini Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden deliller sunmaktadırlar. Birkaç örnek vermek gerekirse; Hz. İsa'nın çamurdan kuş yapıp üflemesi, yapay zekâyâ ve cyborgs teknolojisine delalet ettiğini, Onun ölüleri diriltmesi vaat ettikleri ölümsüzlük hayalini gerçekleştirebileceklerini, Hz. Nuh'un gemi yapması ve tufandan kurtulmasının insanın yaratıcı kimliğe sahip olduğunu ve insanın tanrı ile birlikte hareket etmesine delil olacağını iddia etmektedirler. Bunun yanında Ashab-ı Kehf'in mağarada üç yüz dokuz sene uyutulmasının⁵⁴⁸ canlı dondurma işlemleri ile

⁵⁴⁶ İyigüngör, "Doğal Yaşam Formundan Artırılmış Bedene Geçiş: Transhümanizm", 20.

⁵⁴⁷ Bunlardan Biri de Aisha Musa'dır. Ayrıntılı bilgi için bk. "Kurt, *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*, 104."

⁵⁴⁸ el-Kehf 18/9-20.

hayatın askıya alınması ve sonrasında meydana gelen yeniden canlanmayı çağrıştırdığını ve Hz. Nuh'un dokuz yüz elli sene yaşamasının⁵⁴⁹ insanın uzun ömre sahip olunabileceğine delil olarak sunmuşlardır. Transhümanizm, sözü edilen dini geleneklere benzer şekilde insanlığı kurtuluşa ulaştıracağını iddia ettiği birtakım amaç veya vaatleri ortaya koyması, onu dinsel içerikli "tekno-eskatolojik" bir hareket olarak değerlendirmeyi zorunlu kılıyor gibi görünmektedir.⁵⁵⁰

Müslümanların transhümanizm karşısındaki tavrını belirleyecek olan birincil kaynaklar olan Kur'an ve sünnet, ikincil kaynak ise müslümanların kültür ve düşüncesi olacaktır. İslami bakış açısıyla transhümanizme yaklaşan pek az araştırmacı mevcut olduğundan dolayı hadis rivayetlerindeki tûl-i emel kavramının transhümanizmdeki mevcut yaşamın uzatılması fikriyle ne kadar bir uzlaşa sağlanacağı henüz aydınlatılamayan bir konudur. Şu da bir gerçektir ki transhümanizmin sağlıklı ve uzun bir yaşam adına atmış olduğu adımlar, İslam dini perspektifinden baktığımızda bunun tanrısız alana müdahale olmadığını, çoğu uygulamaların hadis rivayetlerinde geçen tûl-i emel arzusuyla uyumunu söyleyebiliriz. Yalnız, transhümanizmin savunduğu tûl-i emel arzusu bir yaratıcıya ihtiyaç duymaksızın insanın kendi iradesiyle gerçekleştirebileceğini savunması hadis rivayetlerindeki tûl-i emel arzusuyla uyumunu söyleyebiliriz.

3.6. RUHUN ÖLÜMSÜZLÜĞÜ VE İLGİLİ RİVAYETLER

Ruhun ölümsüzlüğü meselesi, beden ve ruhtan oluşan insanoğlunun, bedenin ölümünden sonra ruhun belirli bir biçimde var olması, zaman ve mekânüstü bir statü kazanmasıdır. Ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen ölüm gerçeği, insanın hayatı boyunca birtakım gelişim dönemlerinden geçtikten sonra bu dünyada karşılaşacağı son serüvenidir.⁵⁵¹ İnsanoğlu, varoluşundan beri ruh gerçeğini sezmiş, insanın sadece bedenden ibaret olmadığı, bedeni hareket ettiren maddenin ötesinde bir gücün olduğu kanısına varmıştır.⁵⁵² Bu gerçek Kur'an ve sünnet ile sabittir. Ruhun ölümsüz bir vafsa sahip oluşu çeşitli deliller ile kanıtlanmaya çalışılmıştır. Ruh için; insandaki bilinç, irade, ilim, akıl, zihin ve muhakeme; ahlâki ve hukuki yönünü temsil ettiği görüşleri

⁵⁴⁹ el-Ankebût 29/14.

⁵⁵⁰ Yeşilyurt, "Transhümanizm ve Din İlişkisi", 44.

⁵⁵¹ Saffet Sancaklı, "Hadislerde 'Yaşlılık Olgusunun' Değerlendirilişi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2006), 51.

⁵⁵² Yeşilyurt, *Çağdaş İnanç Problemleri*, 9/113.

mevcuttur. Bunun yanında ruh için; insanın hayat sahibi olmasını sağlayan bir araz, ya da kutsal ve basit bir cevher olduğu görüşleri mevcuttur.⁵⁵³

Ruh ile ilgili genel bilgilere ve ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili rivayetlere ikinci bölümde anahatlarıyla yer vermiştik. Transhümanizm düşüncesine kaynaklık teşkil edebileceğini düşündüğümüz birtakım hadis rivayetlerine yer verdikten sonra bu rivayetleri transhümanizm bağlamında ele almaya çalışacağız.

‘‘Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar.’’⁵⁵⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) in Bedir Gazvesi’nde öldürülen müşriklerin gömüldüğü çukurun başına gelip onlara seslenişi ve ashabın: ‘‘Ölüler duyar mı?’’ sorusu üzerine o çukurdaki ölülerin kendisini duyduğunu söylemesi;⁵⁵⁵ ölünün kendisini yıkayanı, taşıyanı ve kabrine koyanı bileceğini haber vermesi⁵⁵⁶ ve İslâm ulemasından bazılarının ölüye telkin vermeyi müstahsen görmeleri de ölünün müdrik olduğuna delalet eder. Resulullah’ın kabre ziyaret için varınca verilecek selamı ve yapılacak duayı talim ettikleri hadis-i şeriflerinde: ‘‘...bize ve size Allah’tan afiyet diliyorum.’’ buyurması da ölünün müdrik olduğuna delildir.⁵⁵⁷

Hz. Peygamber’den aktarılan rivayetlerden biri şöyledir: ‘‘Biriniz öldüğü zaman ona sabah akşam oturacağı yer gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehlindendir (gösterilecek yer cennettir); Cehennem ehlinden ise cehennem ehlindendir (gösterilecek yer cehennemdir). Ona: İşte Allah seni kıyamet gününde tekrar diriltinceye kadar oturacağın yer (mak’adın) burasıdır, denilir.’’⁵⁵⁸ Hz. Peygamber’den aktarılan bir diğer rivayet de şudur: ‘‘Allah’ım, ben cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım. Deccal fitnesinden de sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım.’’⁵⁵⁹ ‘‘Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur.’’⁵⁶⁰ Peygamberlerin ruhlarının, bedenden ayrıldığı gibi cennete girip orada kendileri için hazırlanan nimetlere kavuşacağı, Allah yolunda şehit olanların

⁵⁵³Yavuz, ‘‘Ruh’’, 35/190.

⁵⁵⁴Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-şâhîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), ‘‘Enbiya’’, 2.

⁵⁵⁵Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbeleş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985.), 3/3.

⁵⁵⁶Zümer, 39/42.

⁵⁵⁷Toprak, *Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 203.

⁵⁵⁸Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sülemî et-Tirmizî, es-Sünen I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1453/1992, ‘‘Cenâiz’’ 70, 2/252.

⁵⁵⁹Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, es-Sünen I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, ‘‘Salât’’ 184, (984).

⁵⁶⁰Buhârî, ‘‘Cenâiz’’, 82; Müslim, ‘‘İmân’’, 34; Ebû Dâvud, ‘‘Tahâret’’, 26.

ruhlarının da aynı şekilde Cennette olacağı, hatta yeşil kuşlarla cennette diledikleri gibi dolaşacaklarını, akşam olup Arş'ın altındaki kandillere sığındıklarını⁵⁶¹ haber vermektedir. *‘‘Sonra Allah gökten bir (hayat) suyu indirir ve bu sayede ölümler bitkinin yerden bitişi gibi (kabirlerinden) çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olur, ancak acbü’zzeneb müstesna, insanlar bundan yaratılır.’’*⁵⁶² *‘‘Toprak, insanoğlunun acb dışındaki bütün cesedini yiyip tüketir. İnsan acbden yaratılmıştır; tekrar ondan meydana getirilecektir.’’*⁵⁶³

3.6.1. Ruhun Ölümsüzlüğü ve İlgili Rivayetlerin Transhümanizm Bağlamında Değerlendirilmesi

Ruh ile ilgili rivayetlerin transhümanizmin ölümsüzlük anlayışı ile doğrudan ya da dolaylı olarak bir ilişkisinin olup olmadığı hususua eğilmekte fayda vardır. İslam anlayışındaki ruh-beden ilişkisi ile transhümanizmdeki zihin-beden arasındaki ilişki birbirine benzerlik göstermekle birlikte farklılıklarının da olduğunu görmekteyiz. Transhümanizm, her ne kadar deney ve gözlem sonucu elde edilen sonuçlara güvense de ruhun tamamen metafizik alanın bir konusu olup onu dışladığı anlamına gelmemektedir. Çünkü ruhun insanda bulunan bir öz olduğu ve bedeni hareket ettiren bir cevher olduğu gerçeğine de karşı çıkmamaktadır. Materyalist bir felsefeye dayanan transhümanizm, insana bir makine gözüyle bakmakta ve gerek bilişsel gerekse biyolojik açılardan insanı tamamlanmamış bir varlık olarak görmektedir. Ruh ile ilgili birkaç rivayeti ele alarak bu hadislerle yapılan şerhlere değinip bunun transhümanizm ile ilişkisine değinmeye çalışacağız.

*‘‘Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar.’’*⁵⁶⁴

İmam Nevevî (ö. 676/1277), rivayette geçen tanışmadan kastın ruhların yaratılırken Yüce Allah'ın fitratlarına koydukları ortak özellikten kaynaklandığını belirtir. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de bu hadisi yorumlarken kişinin fazilet ve dürüst kimseden nefret duymasının sebebinin kendinde araması gerektiğini ve kendisini bu kötü duygulardan uzak tutmasının gerektiğini söyler. Bazı âlimler toplu olarak yaratılan

⁵⁶¹ Ebü'lHüseyn Müslim b. El-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), ‘‘İmâre’’, 33.

⁵⁶² Buhari, ‘‘Tefsir’’, 39/3, 78/1; Müslim, ‘‘Fiten’’, 141; İbn Mâce, ‘‘Zühed’’, 32.

⁵⁶³ Müslim, ‘‘Fiten’’, 142; EbûDâvûd, ‘‘Sünnet’’, 24, Ahmed b. Handel, *el-Müsned*, 2/322(no:428).

⁵⁶⁴ EbûAbdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: DârüTavki'n-Necât, 1422/2001), ‘‘Enbiya’’, 2.

ruhların, tabiatları birbirine uzak olanların birbirinden nefret ettiklerini ve aynı ortamda bulunmadıklarını söylemişlerdir. Bazı âlimler de ruhlar aleminde birbirleri ile karşılaşan ruhların dünyada karşılaştıklarında birbirlerini ısındıkları ve birbirlerini sevdiklerini söylerler.

Yukarıdaki hadise ve şerhlerine baktığımızda insanlar gibi ruhları da birbirleri ile tanışmakta olup uyuşanların kaynaşmaya başlamaları uyuşmayanların ayrıldıkları zikredilir. Bu insanın dünyadaki mutluluk ve saadeti aramasına benzemektedir. Transhümanizmin huzurlu, refah ve eksikliklerden uzak bir ortam oluşturma vaadiyle ilişkilendirilebiliriz.

H. Peygamber (s.a.v) in Bedir Gazvesi'nde öldürülen müşriklerin gömüldüğü çukurun başına gelip onlara seslenişi ve ashabın: “*Ölüler duyar mı?*” sorusu üzerine o çukurdaki ölülerin kendisini duyduğunu söylemesi,⁵⁶⁵ ölünün kendisini yıkayanı, taşıyanı ve kabrine koyanı bileceğini haber vermesi⁵⁶⁶ ve İslâm ulemasından bazılarının ölüye telkin vermeyi müstahsen görmeleri de ölünün müdrîk olduğuna delalet eder. Resulullah'ın kabre ziyaret için varınca verilecek selamı ve yapılacak duayı talim ettikleri hadis-i şeriflerinde: “...*bize ve size Allah'tan afiyet diliyorum.*” buyurması da ölünün müdrîk olduğuna delildir.⁵⁶⁷

Yukarıdaki rivayete baktığımızda H. Peygamber'in ölümlere seslenmesi ve ölümlere afiyetler dilemesi insan bedeninin dışında başka bir varlığın idrak etmesi, görmesi ve duymasının mevcut olduğunu görmekteyiz. Çünkü afiyet idrak edene dilenir. Sözlükte, “sıhhat ve selâmette olma, musibet, belâ ve felâketten uzak kalma”, “vücut sağlığı” manalarına gelmektedir. Bu terim hadislerde ruh ve beden sağlığı anlamında da kullanılmıştır.⁵⁶⁸ H. Peygamber'in dirilere afiyet dilediği gibi ölümlere de dilemesi ruhun ölümsüz olduğuna ve canlılar gibi afiyette ya da sıkıntıda olduklarına işarettir. Transhümanizmin asıl amaçlarından birisi olan insan hayatının hastalıktan, sıkıntıdan ve her türlü arızı durumlardan uzak bir yaşamı vadetmesiyle İslâm'ın da tasvip ettiği sağlıklı ve huzurlu bir yaşam birbiriyle örtüşmektedir. Bu doğrultuda H. Peygamber'den aktarılan rivayetlerden biri şöyledir: “*Biriniz öldüğü zaman ona sabah akşam oturacağı yer gösterilir. Eğer cennet ehlinde ise cennet ehline, eğer cehennem ehlinde ise cehennem ehline*”

⁵⁶⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbeleş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985.), 3/3.

⁵⁶⁶ Zümer, 39/42.

⁵⁶⁷ Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 203.

⁵⁶⁸ Süleyman Uludağ, “Âfiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/412.

(gösterilecek yer cennettir); Cehennem ehlinde ise cehennem ehлиндendir (gösterilecek yer cehennemdir). Ona: *İşte Allah seni kıyamet gününde tekrar diriltinceye kadar oturacağın yer (mak'adın) burasıdır, denilir.*⁵⁶⁹ Kişinin öldükten sonra günde iki kere varacağı yerin gösterilmesi, kişinin bir hissiyata sahip olduğunu, varacağı yerin güzel olması durumunda sevindiği, kötü olması durumunda da üzüldüğü anlaşılmaktadır. İnsanın ölümünden sonra da idrak sahibi oluşu, transhümanistlerin insan zihninin sanal aleme aktarılmasıyla bedenin yok olmasıyla birlikte zihnin canlılığını koruması açısından bir umut vadetmektedir.

Hiz. Peygamber'den aktarılan bir diğery rivayet de şudur: *‘‘Allah'ım, ben cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım. Deccal fitnesinden de sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım.*⁵⁷⁰‘‘Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğı azabın hafifletilmesi umulur.⁵⁷¹ Peygamberlerin ruhlarının, bedenden ayrıldığı gibi cennete girip orada kendileri için hazırlanan nimetlere kavuşacağı, Allah yolunda şehit olanların ruhlarının da aynı şekilde Cennette olacağı, hatta yeşil kuşlarla cennette diledikleri gibi dolaşacaklarını, akşam olup Arş'ın altındaki kandillere sığındıklarını⁵⁷² haber vermektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz hadislere baktığımızda insanın hem dünyada iken hem de dünyadan ayrıldıktan sonra her zaman iyiliğı, sağlığı ve huzuru istediğı görülür. Transhümanizm de aynı şekilde insanın rahat ve huzurlu bir yaşam sürmesini istemekte bunun için çalışmalar yapmaktadır.

*‘‘Sonra Allah gökten bir (hayat) suyu indirir ve bu sayede ölümler bitkinin yerden bitişi gibi (kabirlerinden) çıkarlar. İnsan cesedi bütünüyle çürüyüp yok olur, ancak acbū'zzeneb müstesna, insanlar bundan yaratılır.*⁵⁷³ *‘‘Toprak, insanoğlunun acb dışındaki bütün cesedini yiyip tüketir. İnsan acbden yaratılmıştır; tekrar ondan meydana getirilecektir.*⁵⁷⁴ Buiki rivayete baktığımızda insan yeniden dirilişi ele alınmaktadır. Bu dirilişin insanda kuyruk sokumu bölgesinde bitkilerin tohumuna

⁵⁶⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sülemî et-Tirmizî, es-Sünen I-V, Çağı Yayınları, İstanbul 1453/1992, ‘‘Cenâiz’’ 70, 2/252.

⁵⁷⁰ EbûDâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen I-V, Çağı Yayınları, İstanbul 1413/1992, ‘‘Salât’’ 184, (984).

⁵⁷¹ Buhârî, ‘‘Cenâiz’’, 82; Müslim, ‘‘İmân’’, 34; EbûDâvud, ‘‘Tahâret’’, 26.

⁵⁷² Ebû'lHüseyn Müslim b. El-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, nşr. Muhammed FuâdAbdûlbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), ‘‘İmâre’’, 33.

⁵⁷³ Buhârî, ‘‘Tefsir’’, 39/3, 78/1; Müslim, ‘‘Fiten’’, 141; İbn Mâce, ‘‘Zühed’’, 32.

⁵⁷⁴ Müslim, ‘‘Fiten’’, 142; EbûDâvûd, ‘‘Sünnet’’, 24, Ahmed b. Handel, *el-Müsned*, 2/322(no:428).

benzeyen, noktacık halinde bir teşekkülün veya çürümeyen hücreden oluşacağını belirtilmektedir. İslâm ulemasının üzerinde uzlaştığı husus, bedenın kabre konulduktan sonra ruh-beden arasındaki temsili irtibatın devam ettiğini ve bedenın hiçbir zaman çürümeyecek parçası olan acbü’z-zeneb tarafından sağlandığını belirtir. “Hz. Peygamber’in hardal tanesine benzettiği ve bir anlamda insan bedenının çekirdeği olarak kabul ettiği ⁵⁷⁵ acbü’z-zeneb, hadis şârihleri tarafından “omurga kemiğinin son parçasını teşkil eden kuyruk sokumu” olarak açıklanmıştır. Fakat insan cesedinin hiçbir zaman çürümeyecek bir parçasının bulunabileceği konusunda bazı yorumcular farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Birçok din bilgini, hadislerde anlatıldığı üzere acbü’z-zenebi, varlığını kıyamete kadar koruyacak olan ve insan bedenının bütün özelliklerini taşıyan bir maddî öz olarak kabul ederken Müzenî (ö. 264/878), Tîbî (ö. 743/1343) ve diğer bazı âlimler Allah’tan başka her şeyin fânî olduğunu belirten âyeti ⁵⁷⁶ delil göstererek acbü’z-zenebin, insan cesedinin en son çürüyen parçası olduğu ve toprakta uzun müddet çürümeden kalacağından dolayı hadiste “yok olmaz” diye vasıflandırıldığı görüşünü benimsemişlerdir. ⁵⁷⁷

Yukarıdaki rivayeti ve yorumları ele aldığımızda varlığını kıyamete kadar sürdürecektir olan ve insandaki bütün özellikleri taşıyan maddî bir öz olan acbü’z-zeneb denilen bir insan DNA’sı veya hücresi sayesinde ruh-beden irtibatının sağlanacağı görüşü bizlere transhümanizmdeki zihin-makina etkileşimini çağrıştırmaktadır. Transhümanistler siborg teknolojisi olarak isimlendirdikleri insan zihnini bilgisayarlara yükleyerek bilgisayar donanımının içinde yazılım olarak sonsuza kadar bir zihinsel yaşam türünü oluşturabileceklerini iddia ederler. İnsan, güçlü veya ölümsüz zihinler şeklinde sonsuz sanal bir dünyada yaşar hale gelebilir. ⁵⁷⁸ Bu yöntem ile insanın genom haritasının çıkarıp gerektiğinde insan DNA’sına müdahale ederek hastalığı ve yaşlılığı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar. Transhümanistlere göre şayet insan DNA’sı yeniden şekillendirilirse belirlenen amaç ve değer doğrultusunda insan vücudu yeniden tasarlanabilecektir. İnsan vücudundaki parçalar yıprandıkça yerine yapay organlar ve sentetik kan damarları oluşturularak insan ömrü istenilen zamana kadar yaşatılabilecektir. Transhümanistlerin ölümsüzlük üzerine bir iddiaları da sanal veya teknolojik ölümsüzlüktür. İnsanın ölmeden önce beyninin/zihninin robotlara aktarılıp

⁵⁷⁵ Müsned, III, 28.

⁵⁷⁶ el-Kasas 28/88.

⁵⁷⁷ Yavuz, “Acbü’z-Zeneb”, 1/319.

⁵⁷⁸ Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 28.

veya yedeklenip kişiliğinin yedek bir kopyasının oluşturulabileceğini iddia etmektedirler.

SONUÇ

İnsanoğlunun doğasında var olan ölümsüzlük arzusu, semavi dinlerin ahiret vaadi olmasına rağmen onu bu dünyada elde etmeye çalışan birtakım akımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi de transhümanizm akımıdır. Transhümanizm, bilim ve teknoloji yardımıyla insanın fiziksel, bilişsel ve zihinsel kapasitesini arttırıp hastalıkları

ortadan kaldırmak, insan ömrünü uzatmak ve nihayetinde ölümsüzlüğü elde etmeye çalışan bir düşüncenin adıdır. Transhümanizm düşüncesi, insan, âlem ve öte âlem gibi söylemleri esas alması hasebiyle dinin konusuna dahil olmuş; adalet, huzur, sağlıklı yaşam, parlak bir gelecek, insanı yüceltme ve geliştirme gibi vaatlerle dindar kesimin ilgisini kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. Aynı şekilde dinlerdeki sonsuz yaşam, insan hayatını anlamlı kılma, aşkınlık, insan-ı kâmil ve özellikle ölümsüzlük anlayışı transhümanizmin ilgisini çekmiştir.

Ölümsüzlüğe ulaşma hayali olan transhümanizm, ölümsüzlük vasfına sahip olan ruh olgusuna temas etmiş, ruh ile ilgili rivayetleri değerlendirmeye almıştır. Materyalist düşünceye sahip olan transhümanizm, ruh olgusuna biraz mesafeli yaklaşmaktadır. Transhümanistler, ruhun insanda bulunan bir öz olduğu ve bedeni hareket ettiren bir cevher olduğu gerçeğine karşı çıkmamaktadır. Transhümanizm, ruh için insana canlılık veren bir enerji, karakter, yönelim, bilinç veya zihin şeklinde tanımlamış, ruhi faaliyetleri beynin bir işlevi olarak görmüştür. Ruhun ölümsüz bir vasa sahip olduğu gerçeğini sezen transhümanistler bu ölümsüzlük vasfını insan bedenine entegre etme peşine düşmüşlerdir. İslâm anlayışındaki ruh-beden ilişkisinin transhümanizmdeki zihin-beden ilişkisiyle benzerlik gösterdiği bununla beraber çeşitli farklılıkların da olduğu sonucuna vardık.

Hadis rivayetlerinde insanın ölümü gerçekleşikten sonra ruhun hâlâ bir hissiyatasahip olduğu, acıyı ve sevinci hissettiği rivayet edilmektedir. Transhümanistlerin de en büyük amaçlarından bir tanesi olan cyborgs yani sanal ölümsüzlük olarak nitelendirdikleri insan zihninin sanal aleme aktararak bedeninin yok olmasıyla birlikte zihnin canlılığını koruyacağı vaadiyle benzerlik içermektedir. Aynı şekilde varlığını kıyamete kadar sürdüreceği olan ve insandaki bütün özellikleri taşıyan maddi bir öz olan acbû'z-zeneb denilen bir insan DNA'sı veya hücresi sayesinde ruh-beden irtibatının sağlanacağı görüşü bizlere transhümanizmdeki zihin-makina etkileşimini çağrıştırmaktadır. Bunun yanında kader konusunu da transhümanizm bağlamında ele almaya çalıştık. Kulun dilemesi ile Allah'ın irade etmesi şeklinde tarif edebileceğimiz kader kavramının transhümanizm açısından insanın düşünmesi, akletmesi, özgür iradesiyle hareket etmesi açısından ilişkili olabileceği kanaatine vardık. Transhümanistlerin öjeni olarak nitelendirdikleri insan neslinin ıslahına yönelik birtakım girişimler, olumlu sonuçlar elde ettiği kadar olumsuz sonuçları da beraberinde getirmesi, Allah'ın insanları âdil vasfının bir tecellisi ve gereği olarak

hayır ve şer konusunda zorlamadığının bir kanıtı olduğu, bu girişimlerin şahsın kendi iradesi sonucu olduğu için sorumlu tutulacağı konusuyla ilişkidir.

Hadislerde belirtilen birtakım amellerin insan ömrünü uzattığını ve ecelini ötelediğine dair rivayetler, transhümanizm bağlamında ele alındığında amellerin insanın ömrünü uzatabileceği kanaati Allah'ın emirleri ve eylemleri açısından herhangi bir aykırılık teşkil etmediği, rivayetlerdeki ecelin ötelenmesi ile transhümanizmdeki uzatılmış yaşam arasındaki bir ilişkinin söz konusu olduğu kanaatine vardık. Bunun yanında hastalıkların teşhisi ve ilacın tesiri için bir terapi görevi gördüğüne inanılmış duanın transhümanizm açısından önemine değindik. Ruhsal, sinirsel ve zihinsel hastalıkların tedavisi için duaya başvurulması; duanın insanın şuur düzeyini yükseltmesine, duygularını ve algılarını değiştirmesine, sağlık, psikolojik ve sosyolojik açılardan olgunlaşmasına ve gelişmesine katkı sunması transhümanizm açısından önem arz etmektedir. Duanın kişi üzerinde olumlu tesir bırakması, kendisinden daha üstün ve daha güçlü birisinden hem maddi hem de manevi taleplerin olması, transhümanizm ile ortak yönlerinin olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnız aradaki fark duadataleplerinyüce Yaratıcı tarafından karşılık bulacağı inancı hâkim iken transhümanizm, ancak bilimin ve teknoloji yardımıyla taleplerin karşılanabileceğine inanmaktadır.

Hadis rivayetlerinde zikredilen Tıbbu'n-Nebevî ile ilgili birtakım hastalıklar ve tedavi yöntemleri transhümanizm açısından ilgi çekicidir. Sağlıklı bir bedene sahip olma gibi bir amaç güden transhümanizm, sağlıklı yaşamı önceleyen rivayetlere benzersonuçlar hedeflemektedir. Bu minvalde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in on dört asır önce tıp ilmine dair rivayetlerin günümüz ilim adamları tarafından takip edilmesi, günümüz modern tıbbın tavsiye ettiği bazı uygulama ve tedavi yöntemleriyle paralel olduğu tespit edilmesi transhümanizm açısından değer atfettiğinin göstergesidir. Tıbbu'n-Nebevî ile ilgili rivayetlerin transhümanizm açısından değer atfettiğinin başka bir göstergesi ise; bu rivayetler, transhümanizm açısından önem arz eden yapay zekâ destekli programlara sorulmuş ve yapay zekânın bu konudaki görüşlerinin büyük oranda akademik hadis faaliyetlerinde elde dilen bulgular ile uyduğu gözlemlenmiştir. Transhümanizmin insan yaşamını uzatmak ve yaşam kalitesini istenilen düzeye ulaştırmak için başvurduğu çoğu uygulamanın tıbbu'n-nebevî rivayetlerindeki çeşitli uygulama ve tavsiyeleri ile doğru orantılı olduğu kanaatine vardık.

İnsanın bu dünyada uzun bir yaşam sürme isteği fıtratında mevcuttur. Hadis rivayetlerinde tul-i emel şeklinde temas edilen uzun yaşam arzusu transhümanizmin vadettiği uzun yaşam vaadi bağlamında ele aldık. Kişinin iyi, güzel ve faydalı işlerde bulunması ömür-amel ilişkisi ile paralel olduğunu ve uzun bir ömür talep etmek İslam dini açısından aykırılık teşkil etmediği kanaatinin hâkim olduğunu gördük. Transhümanizmin sağlıklı ve uzun bir yaşam adına atmış olduğu adımlar, İslam dini perspektifinden baktığımızda bunun tanrısal alana müdahale olmadığını, çoğu uygulamaların hadis rivayetlerinde geçen tûl-i emel arzusuyla uyuştuğunu tespit ettik. Transhümanizm, dini doktrinlere uygun şekilde insanlığı refaha ve huzura ulaştıracağı vaadinde bulunması ve belirli birtakım hedeflerinin olması onun dinsel içerikli bir hareket olarak değerlendirmek kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle transhümanizm, iddiaları doğrultusundan attığı her adımın İslam'ın transhümanizme bakışını değiştireceğine ve transhümanizmin İslâmi kesimlerce yeniden yorumlanmasına ihtiyacının olacağına inanmaktayız. Ayrıca transhümanizm düşüncesinin temel dayanaklarından bazılarının dinsel metinler olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Batı menşeli bu akımın İslâmi kaynaklardan ne denli etkilendiğinin tespiti de önem arz etmektedir. Bu çalışmanın ilerleyen süreçte bu doğrultuda bazı akademik faaliyetlere kapı aralamasını temenni ediyoruz.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, EbûAbdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbeleş-Şeybânî. *el-Müsned*, nşr. EbûHâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985.), 3/3.
- Arvas, Serhat. “Dijital İşgal ve Transhümanizm”, (İstanbul: Kudema, 2022).
- Atay, Rıfat. “Müslümanların, nasıl kullanıldığına bağlı olarak transhümanizm karşısında temkinli olmaları gerekmektedir.” (Görüşmeci: Mahir Kılınç, İkili Görüşme, Görüşme Aralık 2022). dergi.diyanet.gov.tr
- Atmaca, Veli. Hadislerde Rukye “Hz. Peygamber ve Sahabenin Uygulamaları Işığında Şifa
- Atmaca, Veli. Tarih Boyunca Hastalık Algılamasında Dua Şifa İlişkisi. ed. Necati Avcı.
- Atmaca, Veli. Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi “İnanç, Tıp ve Büyünün Ortak Serüveni”. ed.Osman Eraslan. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Aydeniz, Hüsnü. “Geleneksel Değerler Üzerinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Ocak 2020), 354/376.
- Aydın, Ahmet. “Fıkhi Açıdan Bedene Yönelik Müdahaleler: Transhuman Adayına Bir İlmihal Denemesi”, Demir, *Din ve Transhümanizm*, 168.
- Aydın, Garip. “Hastalara Manevi Destek”. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Aydınlı, Abdullah. “Arfece b. Es ‘ad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/354.İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Aydüz, Davut. ““Sana ‘Ruh’ Hakkında Soru Soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin Emrindendir ve Bu Mevzuda Size İlim Adına Az Bir Şey Verilmiştir.” (İsrâ, 85) ÂyetindekiRuh’tan Maksat Nedir?” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2021), 581-603.
- Bağcı, H. Musa. *İnsanın Kaderi Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2022.
- Bouzenita, Anke Iman. ““En Tehlikeli Fikir?”” Transhümanizm Üzerine İslami Müzakereler”. çev. Nursena Çetingül- Handenur Koldaş. *Darulfunun İlahiyat* 2/29 (2018), 201-228.
- Buhârî, EbûAbdillâh Muhammed b. İsmail. *el-el-Câmi ‘u’ş-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: DâruTavki’n-Necât, 1422/2001), “Enbiya”, 2.
- Can, Seyithan. “Transhümanizm Nedir?” ed. Emin Gürdamur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 6-11.
- Can, Seyithan. “Transhümanizmin Ölümsüzlük İddiasının Kelâm İlminin Varlık Anlayışı Çerçevesinde Kritiği” 20/2 (31 Aralık 2022), 605-625.

- Can, Seyithan. *Transhümanizm ve İnancın Geleceği -Transhümanizm Üzerine Kelâm Polemikleri-*. Ankara: Tezkire Yayınları, Sebat Ofset 1. Baskı., 2022.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: AkçağYayınları, 2012.
- Cevziyye, İbn Kayyim el-. *Kitabu'r-ruh*. İstanbul: İz Yayıncılık, 8. Basım, 2020.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Çakır, Furkan. "Yapay Zekâ ve Hadis". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*32 (Eylül 2023), 110-131.
- Çelebi, Emin. "Zihin-Beden İlişkisinin Ontolojik Düzlemi Üzerine Bir Değerlendirme", ECLSSConferences on Language andSocialSciences, ed. Selman Arslanbaş (Almaty, Kazakhstan: KazakhNationalPedagogicalUniversity, 2020), 340
- Çiftçi, Mahir Doğan- Açıkel, Yusuf. "Kur'ân'da ve Hadislerde Sağlıklı Beslenme ve Obezite". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Haziran 2021), 98-128. <https://doi.org/10.20486/imad.909871>
- Dağ, Ahmet. "Dijitalleşme-Yapay Zekâ- Transhümanizm Bağlamında Din ve Dindar'a Dair", Kızılgöç vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 183.
- Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Dağdelen, Cengiz. *Post-Hüman/Transhümanizm Hareketi'nden Posthümanizm'e*. Konya: Tılsım Yayınevi, 1. Basım, 2021.
- Demir, Aysel. "Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm". *Online AcademicJournal of Information Technology* 9/30 (2018), 95-104.
- Demir, Talip (ed.). *Din ve Transhümanizm*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Demir, Talip, "Transhümanizm ve Sekülerleşme: Bildiğimiz Dinin Sonu mu?", ed., Talip Demir, *Din ve Transhümanizm* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021), 55.
- Duman, M. Zeki. "Emel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/87. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- EbûDâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. es-Sünen I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, "Salât" 184, (984).
- El-İsfahânî, Râgıb.MüfredâtuElfâzi'l-Kur'ân, tahk.: SafvânAdnânDâvûdî, (2. bs., Beyrut: Daru'l-Kalem, 1997), s. 315-316.

- Emre Yusuf. “Cenneti Dünyada Aramak: Ölümsüzlük Arzusu, Uzatılmış Yaşam ve Din”, Demir, *Din ve Transhümanizm*, 180.
- Enno, Park. “Ethicalissues in cyborgtechnology: Diversityandinclusion”, *NanoEthics* 8/3 (ts.), 303.
- Erbaş, Ali. “Transhümanizm ve Din”. ed. Emin Gürdamur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 4-5.
- Ersoy, Mehmet Âkif Ersoy. *Safahat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 7. Basım, 2012.
- Evgin, Abdülkadir. “Hadislerde ‘Fıtrat’ Kavramı ve ‘İslam Fıtratı’ Söyleminin Tenkidi”. *KSÜ ilahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2003), 93-110. Fahrudin, Er-Râzi. *Tefsir-i Kebir Mefâtihi’l-Gayb*. Akçağ Yayınları, ts.
- F. Maher ve CalvinMercer, PalgraveMacmillan St. Martin’sPress, 1st Edition, New
- Gazali, Ebu Hamid. *İhyâUlûmi’d-Dîn*, trc.: Abdulhalık Duran, Hikmet Nsr., _stanbul, 2003, c. I, s.
- Genç, Özlem. “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupası’na Etkileri”, *TheHistory School X* (Ağustos 2011), 125.
- Gölcük, Şerafettin. “Rızık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/73-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Görgülü, Ülfet. “Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali”. ed. Emin Gürdamur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 12-15.
- Güç, Ahmet. “Ruh (Diğer Dinlerde)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/197-199. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Gülensoy, Tuncer. ““Tıbb-ı Nebvî” (Peygamber Tıbbı) Adlı Eserdeki Sağlık Bilgileri Gürdoğan, Ersin Nazif. *Teknolojinin Ötesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2016.
- Hadisleri”. ed. Nuri Tuğlu. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Harman, Ömer Faruk. “Lokman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/205-206. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Hasan Kafalı, “Toplum ve Din Bağlamında Yapay Zekâ”, Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 91.
- Hökelekli, Hayati. “Fıtrat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hughes, James. “Report on the 2007 InterestsandBeliefsSurvey of theMembers of theWorld Transhumanist Association, Prepared”, [https:// ieet.org/ images/uploads/ WTA Survey2007.pdf](https://ieet.org/images/uploads/ WTA Survey2007.pdf), (03.04.2019).

- Hugnes, James. “The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future”, 6.
- Isfehâni, Râgıb Huseyn b. Muhammed el. el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'an, Daru Kahraman, İstanbul 1986, “rvh” md.; Muhammed Fuad Abdalbaki, el- Mu'cemu'l-mufehres, İstanbul 1984, “Nefs”, “Rûh” md.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen* I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1453/1992, “Züh'd” 32, c.II, s. 1428.
- İyigüngör, Tuğçe. “Doğal Yaşam Formundan Artırılmış Bedene Geçiş: Transhümanizm”. *Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi* 3/5 (2020), 15-27.
- Kahraman, Abdullah. “Tedavi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/254-256.
- Karakuş, Abdülkadir. *Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2007.
- Kılıç Ahmedî, Büşra. “İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 238-258.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 16. Basım, 2020.
- Kızıldağ, Hasan. *Çanakkale*. “Arkaik Devirlerden Post-Hümanizme Ölümsüzlük Arayışındaki İnsan: Ufuktaki Transhümanizm ve Kültür”. ed. Mustafa Aça - Mehmet Ali Yolcu. *Paradigma Akademi*, 84.
- Koç, Turan. *Ölümsüzlük Düşüncesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2021.
- Köse, Mevlüt. *Anadolu Rukye ve Diğer Okumaların Hadis ve Sünnetteki Yeri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı: Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Kurt, Fatih vd. (ed.). *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.
- Kurt, İsmail. “Kur'an Perspektifinden Bir Transhümanizm Eleştirisi”, Demir, *Din ve*
- Kurt, İsmail. *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*. ed. Ayşe Adan Kurt. Ankara: Eskiyei Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Kutlay, Halil İbrahim. “Hadislerin Kutsal Kitapla İrtibatı ve Ondaki Etkilendiği İddialarının ‘Ömrünün Uzamasını, Rızkının Artmasını İsteyen Sıla-i Rahim

- Yapsın' Hadisi Bağlamında Değerlendirilmesi", Hadis Tetkikleri Dergisi X/2 (2012).
- Küçük, Raşit. "İbn EbûÂsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/422-423.
- Maviş, Nezir. "Ecelin Değişkenliği Düşüncesinin Naslardaki Referansları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (31 Mart 2022), 455-482.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an "Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri"*. 7 Cilt. İnsan Yayınları, 2005.
- Musa, Aisha Y. "A ThousandYears, LessFifty: Toward a QuranicView of Extreme Longevity", *ReligionandtheImplications of Radical Life Extension* içinde, Ed.
- Müslim, Ebü'lHüseyn Müslim b. El-Haccâc. *el-Câmi'u's-Sahih*, nşr. Muhammed FuâdAbdûlbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "İmâre", 33.
- Nesâî, EbûAbdirrahmânAhmed b. Şuayb en-. *es-Sünen*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, "Cenâiz", 9 (c.IV, s.8-9).
- Okumuş, Namık Kemal. "Ehl-i Hadis ve Selefî Düşüncede Ezelî Yazgı, Kader ve Ecel Anlayışı". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43-104.
- Ödemiş, Mehmet. "Yapay Zekâda Ruh/Bilinç ve Menşei Problemi", Kurt vd. (ed.), *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 62.
- Özdemir, Metin. "Çağdaş Bir İnanç Problemi Olarak Transhümanizm". ed. Emin Gürdamur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 16-21.
- Özdemir, Muhammet. "Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Toplumsal Nitelikli İnanç Gereksiniminin Geleceği", ed. Muhammed Kızılgeçit vd. *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 170.
- Özdemir, Muhammet. "Yeni-Materyalizm ve Beden Bağlamında Transhümanizm ve Özer, Abdullah. *Kur'an'da Ecel Kavramının Semantik Analizi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008. oabdullah42@hotmail.com
- Öztemel, Ercan. "Yapay Zekâ ve Din", Kurt vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 22.
- Parladır, Selahattin. "Dua (İslâm'da Dua)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/530-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Posthümanizmin Bilinç Felsefeleri", ed. Demir, *Din ve Transhümanizm*, 251.

- Sambur, Bilal. ‘‘Dine Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm’’, ed. Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*, 152.
- Sambur, Bilal. ‘‘Transhümanizm İnsanın Tanrıçılık Oyunu’’. ed. Emin Gürdamur. *Diyanet İ leri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 26-29.
- Sancaklı, Saffet. ‘‘Hadislerde ‘Yaşlılık Olgusunun’ De erlendirili i’’. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* X/1/1 (Haziran 2006), 49-71.
- Selvi, Dilaver. ‘‘Kur’an ve Sünnette Dünya L netlenmi  midir?’’ *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2015), 83-108.
- Sönmez, Vecihi. ‘‘İslam düşüncesinde Ruh’un ölümsüzlüğü Problemi’’. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilimdalı* 18 (2010), 176-227.
-  eker, Necmettin. ‘‘Hz. Peygamber’in Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat  rne i’’. *KS  İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 157-187.
-  evk ni, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed El-Havl ni. *Fethü’l-Kadir*. 2
- Taberî, Eb Ca fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- m l  el-Ba d d , Tefs r ’t- ber  - minKit bihiC mi ’ ’l-bey n  ante’v li yi’l-K r  n-, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et- Türkî (Kahire: Merkez ’l-Buh sve’d-Dirâsâti’l-Arabiyye, 1422/2001), 23/290
- Tatlı, Bekir. ‘‘Tıbb-ı Nebevî Kavramı Bağlamında Hz. Peygamberin   retlerinde Vakit Vurgusu’’. *International Journal of CulturalandSocialStudies (IntJCSS)* 1 (2016), 353-363.
- Tekin Mustafa. ‘‘Transhümanizm ve Posthümanizm Bağlamında Din ve Toplum’’, 140; Nesrin Kale, ‘‘Hümanizm’’, *Ankara UniversityJournal of Faculty of EducationalSciences(JFES)* 25/2 (06 Ağustos 2019), 763
- Tekine , Ayhan. ‘‘Alternatif İslami Tıp ‘Tıbb-ı Nebevî’’’. *Divan* 1 (1998), 57-72.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İ   es-Sülemî et-. es-Sünen I-V,  a rı Yayınları, İstanbul 1453/1992, ‘‘Cenâiz’’ 70, 2/252.
- Toprak, Süleyman. * l mden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*. Konya: Tekin Kitabevi, 9. Basım, ts. *Transhümanizm*, 57.
- Tunç, Cihat. ‘‘Ecel’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İ l m Ansiklopedisi*. 10/380-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Tunç, İsmet. ‘‘ l ms zl   n Dinlerdeki Yansımaları ve Transhümanizm’’, Demir, *Din ve Transhümanizm*, 204.

- Turan, Mehmet. “Meşhur Hadis Âlimi İbn Hacer el-Askâlâni’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği” Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi (Ağustos, 2017).
- Uçar, İlyas. “Hz. Peygamber Zamanında Medine’de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve TedaviYöntemleri”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Eylül 2017),196-218.
- Uludağ, Süleyman. “Âfiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/412. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Ünal, İsmail Hakkı. “Tıbb-ı Nebvî’nin Güncel Değeri”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 Üzerine”. *Folklor Akademi Dergisi* 4/2 (Ağustos 2020), 386-389.
- Yalçinkaya, Mustafa. “Kelâmî Bir Problem Olarak Ecel ve Maktülün Eceli Meselesine Mukayeseli Bir Yaklaşım”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XI-I (2018), 189-212.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Acbü’z-Zeneb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/319-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kalem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/243-245.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ruh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/187-192. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Yayıncılık ve Matbaacılık., 2013.
- Yazıcı, Hafize. Keleşoğlu Zeynep. ‘Yapay Zekâ, Transhümanizm ve din Kapsamında Gerçekleşen Etkinlikleri Değerlendirme’, ed. Kızılgeçit vd., *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2020. Basım, ts.
- Yazoğlu, Ruhattin. *Ruh, Ölüm ve Ötesi/Gazâlî Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2014.
- Yeşilyurt, Muhammet- Yeşilyurt, Büşra. “Dini Transhümanizmin Bir Örneği Olarak Terasem Trans-Dini”. *Mîzânü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 555-574.
- Yeşilyurt, Muhammet. “Hıristiyan Transhümanizmi: Hıristiyanlığın Tekno-Eskatolojik Yeni Yorumu”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 815-845.

- Yeşilyurt, Muhammet. “Transhümanizm ve Din İlişkisi”. ed. Emin Gürdamur. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları* 384 (Aralık 2022), 42-45.
- Yeşilyurt, Muhammet. "Transhümanizmin Hristiyan Kökenleri", ed. Kızılgeçit vd. *Yapay Zekâ Transhümanizm ve Din*.
- Yeşilyurt, Temel. *Çağdaş İnanç Problemleri*. 173 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2017.
- Yıldırım, Büşra. *H. Peygamber Döneminde Hacamat Kültürü*. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldırım, Enbiya. Hadiste Metin Tenkidi- Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A.Ş., 2019).
- York, 2009, s. 127.
- Zuhayli, Vehbe. *Tefsirü'l Veciz*. çev. Hacı İnan. 4 Cilt. İstanbul: Dua Yayıncılık, Ravza

KİŞİSEL BİLGİLER**ÖZGEÇMİŞ**

Adı Soyadı : Hüseyin TANRIVERDİ
Uyruğu :
DoğumYeriveTarihi : SİLVAN 02.07.1992
Telefon :
Faks :
e-mail :

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	BitirmeYılı
Lise	: Diyarbakır Anadolu İmam Hatip Lisesi	2010
Üniversite	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2015
YüksekLisans	: Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi	2023
Doktora	:	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2011-2023	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip

UZMANLIK ALANI**YABANCI DİLLER****BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER****YAYINLAR**